

*Afbetaald,
niet afgeschreven:
de fermette*

Nicki Janssens

PHL University College

Dpt. PHL - Architecture

Masteropleiding Architectuur

Seminarie stedenbouw

2010 - 2011

Promotor: Ludo Schouterden

Voorwoord

In dit voorwoord zou ik graag iedereen bedanken die op de één of andere manier zijn steentje heeft bijgedragen aan deze scriptie. Zonder hen zou de scriptie die nu voor u ligt, niet zijn wat hij nu is.

In de eerste plaats een dikke dankuwel aan alle fermettebewoners voor het uitlenen van hun plannen, voor me foto's te laten nemen en voor de ontvangst.

De architecten en bouwpromotoren wil ik bedanken voor het delen van hun ervaringen, mijn promotor Ludo Schouterden voor de suggesties ...

Mag ik zeker niet vergeten, Johan Truijen voor het helpen verzamelen van de plannen maar ook Gunther Truijen voor de lay-out en om zo veel geduld met mij te hebben. Tenslotte bedank ik hier ook graag mijn familie en medestudenten.

Abstract

De fermette is geen onbekende in het Vlaamse architectuurlandschap, toch heeft het begrip geen eenduidige betekenis. De één denkt spontaan aan een oud boerderijtje terwijl een ander denkt aan een nieuwbouwwoning die erg populair was aan het begin van de jaren '70 tot een paar jaren terug. Over de fermette in deze laatste betekenis, handelt deze scriptie.

Na een kleine duiding over de verschillende betekenissen van het begrip 'fermette', wordt de zoektocht naar het landelijke in deze scriptie verduidelijkt. Tot op vandaag is er nog steeds sprake van een tendens waarin mensen het wonen op het 'platteland' verkiezen boven het wonen in de stad. Deze woningen op het platteland krijgen vaak een vormentaal aangemeten die naar het - al dan niet fictieve - verleden moet verwijzen. Dit verlangen naar een verleden, dat tegenwoordig sterk waarneembaar is in het - in Nederland overigens erg populaire - neotraditionalisme, getuigt van een afkeer van de huidige hoogtechnologische maatschappij. Op de vraag waarom de Vlaming kiest voor een fermettewoning, kunnen verschillende antwoorden gegeven worden. Met stip kunnen we de invloed van vrienden en familie aanduiden. Hun conservatieve houding viert hoogtij en wordt in de hand gewerkt door een gebrek aan kennis van andere alternatieven. Bovendien spelen ook andere factoren een rol, zoals bijvoorbeeld het financiële aspect. De bouwpromotor speelt hierop in door een woning aan te bieden aan een vooraf vastgelegde prijs. Bovendien brengt het werken met zo'n firma ook andere voordelen met zich mee. De inbreng van de architect, die meegaat in het fermettefenomeen, is beperkt. Hun bijdrage beperkt zich tot het zetten van een - in België sinds 1939 verplichte - krabbel. Het zal dan ook niet verbazen dat het fenomeen van de fermette bakken kritiek over zich heen krijgt vanuit de creatieve sector zoals architecten, stedenbouwkundigen, designers en kunstenaars.

Vooraleer we kunnen nagaan hoe de fermette aan het begin van de 21ste eeuw in gebruik wordt genomen en verbouwd, moeten we achterhalen hoe zo'n nieuwbouwwoning in fermettestijl van de jaren '70, '80 en '90 er nu precies uitziet. De plannen van de fermette, een vrijstaande woning die vooral terug te vinden is op verkavelingen of als schakel in de lintbebouwing en bovendien veel ruimte consumeert, zijn driedelig opgebouwd met een strook voor de living, een strook voor de keuken en hal en een laatste strook voor de garage en berging. Veel voorkomende uiterlijke kenmerken zijn de dakkapellen, luikjes en de glaslatjes die op de vensters zijn gekleefd. In het interieur vinden we dan weer de gemetste open haard terug, valse eiken balkjes en donkere vloeren in kleine tegeltjes.

Vanuit de nadelen die de bewoners van de fermette opnoemen, kunnen we de lijn doortrekken naar de aanpassingen. Deze interventies zijn er in verschillende soorten en maten, van een kleine aanbouw, een make-over van het interieur tot een grondige verbouwing waarin de fermette helemaal wordt ingepakt of gecamoufléerd.

Voorwoord

Abstract

0. Inleiding.....	1
0.1 De fermette, een term met meerdere betekenisschakeringen.....	3
0.2 De fermette, een niet-onbesproken begrip.....	7
0.3 De fermette, een onbeantwoorde vraag.....	10
0.4 De fermette, een onderwerp van onderzoek?.....	12
1. Tussen nostalgie, traditie en valsheid.....	13
1.1 Verlangen naar landelijkheid.....	14
1.2 De boerderij als ideaal.....	22
1.3 Voorbode van het neotraditionalisme.....	28
1.4 De fermettebouwer, tussen koeien en comfort.....	32
2. Overwegingen en invloeden.....	35
2.1 Beter een goede buur dan een verre vriend.....	37
2.2 Regeltjes van hogerhand.....	40
2.3 Het spaarvarken van de nep-boerderij.....	43
2.4 De architect heeft weinig in de pap te brokken.....	45
2.5 De bouwpromotor ontdekt een gat in de markt.....	47
2.6 Een plekje in de media.....	50
3. Fenomenen.....	57
3.1 Suburbanisatie.....	59
3.2 Huisje, tuintje	65
3.3 De rigide planorganisatie.....	75
3.4 De schil.....	91
3.5 De inwendige vormgeving.....	108
4. Het zwarte schaap in de architectuur.....	113
4.1 De verwijtende vinger van de architect.....	114
4.2 Anderen blijven niet onbewogen.....	118
5. De fermette anno 2011.....	125
5.1 Gewikt en gewogen.....	127
5.2 Update van het interieur.....	130
5.3 Het zonnetje in huis.....	139
5.4 De fermette na enig breekwerk.....	144
5.4.1 Vaarwel veranda, welkom aanbouw.....	144
5.4.2 De aanbouw brengt licht en ruimte.....	149
5.4.3 Meer ruimte in hogere sferen.....	156
5.4.4 Een nieuwe gevel, een nieuwe aanblik.....	163
5.5 Groene bewerkingen.....	179
6. Besluit.....	181
7. Bibliografie.....	191
8. Lijst met bronnen van afbeeldingen.....	195

0. Inleiding

Wie kent haar niet, de fermette? De Vlamingen die nog nooit een fermette hebben betreden, zijn dun bezaaid. Zij die er nog geen ontmoet hebben, zijn bijna onbestaande. Op het Vlaamse platteland kan je een ontmoeting met dit fenomeen nauwelijks vermijden. In eender welk dorp, zij het in lintbebouwing of op een verkaveling, prijken er wel fermettes.

Afbeelding 0.1.1: Cover "Avoir sa Maison et son Jardin" van Robert Schuitem

Afbeelding 0.1.2: Een authentieke fermette

Afbeelding 0.1.3: De auto zorgt voor een individuele vrijheid

0.1 De fermette, een term met meerdere betekenisschakeringen

Wat is nu juist een fermette? *Het Groot Woordenboek der Nederlandse taal* (Van Dale) geeft de betekenis van 'fermette' als volgt weer:

fermette (v.;-s) [Fr.] (in Belg.), (gerestaureerd) boerderijtje

Toch blijkt de vraag naar een definitie van het begrip 'fermette' makkelijker gesteld dan beantwoord. Dit blijkt onder meer ook uit de stelling van Paul Van Aerschot in het architectuurtijdschrift *A+* in 1973: "Voor sommigen is het voldoende een scherp zadeldak boven het hoofd te hebben om zich in een fermette te voelen om de spontaneïteit, de ongecompliceerdheid, de verbondenheid met de natuur, de eenvoud te ervaren zoals ze in Bokrijk wordt getoond. Voor anderen moeten alle details kloppen met de historische realiteit tot en met de doorgezakte deur, de onooglijke piepvenstertjes, de ketel in de zwartgerookte haard". (p.20) Uit dit citaat blijkt al het rekbare en het voor persoonlijke interpretatie vatbare van het begrip 'fermette'. Opmerkelijk aan deze quote is dat Paul Van Aerschot hem nog voor de grote toestroom van fermettes naar het Vlaamse platteland in de mond heeft genomen. Het zal dan ook niet verbazen dat aan het begrip, na haar veroveringstocht langs Vlaamse verkavelingen en steenwegen in de jaren '70 en '80, nieuwe betekenissen werden toegekend. Hiermee komt een eerste aspect in zicht waarmee we rekening moeten houden bij het interpreteren van het begrip 'de fermette'. Doorheen de tijd heeft het begrip een variabele betekenis toegekend gekregen.

Els De Vos verrichtte aan de KULeuven onderzoek naar *De fermette als woonideaal in Vlaanderen*. Op zoek naar de betekenis van de fermette ontdekte zij drie opeenvolgende betekenissen, samenhangend met de tijd.

Het woord fermette vindt haar oorsprong in de Franse taal, zoals reeds aangegeven in de beschrijving van het begrip in *Het Groot Woordenboek der Nederlandse taal* (Van Dale). Volgens Els De Vos werd het woord in 1690 gebruikt voor de benaming van een boerderijtje met een vliering of een dakkapel. In 1941 duikt de term opnieuw op voor een klein boerderijtje dat als buitenverblijf diende. In architect Robert Schuitens' catalogus *Avoir sa Maison et son Jardin* uit 1941 werden met de term landelijke weekendhuisjes benoemd. Permanente woningen met enkele geïntegreerde koeienstallen vielen eveneens onder dit label. (De Vos 2009: 61)

Omstreeks 1973 maakt het begrip haar intrede in Vlaanderen, verwijzend naar een opgeknapte, vrijstaande, langwerpige hoeve. De schaalvergroting van de landbouw in de jaren '60 en '70 bezorgde 'de fermette' deze tweede betekenis. Deze schaalvergroting met intensieve productieprocessen en concentratie van de productie, eiste modernisering en specialisatie van het landbouwbedrijf. Kleine boerderijen, die zich geen tractor of melkmachine konden veroorloven, kwamen hierdoor in de problemen en konden moeilijk als bedrijf blijven voortbestaan. (Montijn 2002: 160) Tegelijkertijd maakten de stedelingen dankbaar gebruik van een nieuw verworven individuele vrijheid: de auto. Hij maakte rond deze tijd zijn intrede bij een brede laag van de bevolking.

Het volk kreeg hierdoor de kans om verder van de stad en het werk te gaan wonen. De inmiddels verlaten boerderijtjes op het platteland vormden op deze manier de ideale huisvestingsvorm, weg van de vieze vuile stad, bij de gemiddelde bevolking. Het aantal van deze boerderijtjes op het platteland was natuurlijk niet voldoende om de horde stadsontvluchters van een woonplaats te voorzien, bovendien was het ook niet erg goedkoop om deze boerderijtjes te renoveren en aan te passen aan de woonbehoeftes van de niet-landbouwers. Vele gezinnen, dromend van het ideaalbeeld van 'een huisje met tuintje' in een frisse groene omgeving, gingen bijgevolg over tot het optrekken van een nieuwbouwwoning in een stijl die associaties moest oproepen met een boerderij. Een nieuwbouwwoning in fermettestijl waarbij de bewoners elementen van een authentieke hoeve overnamen en in en aan hun woning implementeerden, werd zo de tweede betekenis voor het woord: 'de fermette'. (De Vos 2009: 61) Toch zijn het niet alleen de stedelingen, met hun auto, die voor veranderingen op het platteland zorgden. Binnen de agrarische gemeenschap zelf verminderde de betrokkenheid in de landbouw. Waar voordien bouwbeslissingen hoofdzakelijk gericht waren op landbouw, nam ook voor het landbouwersgezin het belang van comfort met onder andere een grotere oppervlaktebehoefte toe. (Schroijen 2005: 79)

De jaren '70 brachten een verandering in de huisvestingspolitiek met zich mee. Het individuele bezit van de eengezinswoning werd al sinds de Wet de Taeye in 1948 aangemoedigd en gestimuleerd, maar vanaf de jaren '70 wordt de woning door de doorgedreven commodificatie van de woningsector als koopwaar of product beschouwd. Het wonen, voortaan deel uitmakend van de consumptiemarkt, wordt in relatie gebracht met termen zoals 'vraag en aanbod' en komt op gelijke hoogte te staan met de auto, huishoudtoestellen ... Het is ook op dit moment dat promotoren en ontwikkelaars, kijkdorpen en bouwbeurzen in beeld komen. (Loeckx 2003: 31) De klant kan, net zoals het de gang van zaken is in de autobranche, een standaardwoning kiezen uit de catalogus. De keuze uit verschillende opties, accessoires, zorgt ervoor dat de klant een persoonlijke touch aan zijn woning kan geven. Architectuurcriticus Bruno de Meulder geeft de fermette een derde betekenis met zijn definitie in *Het kleine lexicon van het Vlaamse (architectuur)landschap* uit 2003. De fermette staat van nu af aan voor het geolied wonen van de consumptiemaatschappij waardoor ze op haar beurt een belangrijk economisch weefsel schraagde. (De Vos 2008: 135)

Afbeelding 0.1.4: De fermette als consumptieproduct

Zo ontwikkelde de Aan- en Verkoopvennootschap (AVV) van de Boerenbond, een organisatie die zich voordien enkel bezighield met het bouwen van stallen en schuren, in 1975 een sleutelklare, geprefabriceerde woning overgoten door een fermettesausje. (De Vos 2008: 135) In deze periode speelt het gestandaardiseerd ontwerp- en bouwproces een prominente rol en verschuift het uitzicht eerder naar de achtergrond. (De Vos 2009: 62) De fermette is niets meer dan een traditioneel verpakte bungalow. (Van Herck 2006: 137) Deze onderging een drastische make-over waarin zijn modernistische look werd vervangen door een traditioneel ogend en rustiek uiterlijk. Deze uiterlijke schijn bewerkstelligt een - weliswaar imaginaire - verbondenheid met een 'vertrouwde', 'eigen' landelijke leefwereld. (Loeckx 2003: 32) Inspiratie voor deze moderne, functionele woningen in een traditioneel jasje werd vaak gezocht en gevonden in brochures, boeken, kijkwoningen, kijkdorpen, bouwbeurzen of in de, al dan niet gerealiseerde, bouwplannen van bevriende koppels en werden daar waar nodig aangepast naar smaak of behoefte. De inbreng van de architect beperkte zich tot het uittekenen en ondertekenen van de potloodschets van de bouwers. Sleutel-op-de-deurfirma's twijfelden er niet aan van dit fenomeen hun graantje mee te pikken en boden een heel pakket van deze fermette-woningen aan. Voordelig aan deze formule voor de bouwers is de snelle administratieve en technische afhandeling. De grondplannen waren nagenoeg hetzelfde en voor de gevels was in principe alles mogelijk. Dit aanbieden van een uniform standaardtype met een landelijke uitstraling over heel Vlaanderen, door onder andere de Boerenbond, had de uitvlakking van regionale verschillen in de boerderijenbouw tot gevolg. (De Vos 2009: 64) Een fermette in West-Vlaanderen kan identiek zijn aan een fermette in Limburg. Al deze ontwikkelingen bombarderen de fermette tot symbool voor de reductie van het wonen tot een inwisselbaar consumptiegoed. (De Vos 2008: 131-137)

Het is deze laatste definitie uit de laatste tientallen jaren van de 20ste eeuw, waarbij de fermette wordt omschreven als een woning uit de catalogusbouw, volledig voldoende aan de huidige comforteisen, maar met een vormentaal die doet denken aan een boerderij, die het toestaat een aantekening te maken bij de definitie uit *Het Groot Woordenboek der Nederlandse taal*. Zij beschrijft de fermette, een (gerestaureerd) boerderijtje, als een Belgisch fenomeen. Hoewel de fermette, onder meer in de literatuur, vaak bestempeld wordt als typisch Belgisch en meer specifiek Vlaams, moeten we dit even nuanceren. De fermettes in de derde betekenis, blijken ook furore te maken in Nederland, zij het onder een andere naam: de 'boerderettes'. (De Vos 2008: 136 – Wikipedia)

Over andere namen gesproken, ook in België worden dit soort woningen niet altijd met het woord 'fermette' aangeduid. Mogelijk omwille van de negatieve bijklank die het woord 'fermette' doorheen de jaren heeft verkregen. Daar waar architecten spreken over fermettes, nemen bewoners, sleutel-op-de-deurfirma's, promotoren en immowebites benamingen zoals 'villa', 'landhuis', 'landelijk woonhuis', 'gezinswoning', 'semi-bungalow' en zelfs 'langgevelhoeve' in de mond.

Landelijke woning tussen Damme & Brugge

Vrijstaand landhuis met garage en carport

Geplaatst door Nicole Janssen bvba op 11 Oktober om 12:20.

Losstaande hoevestijl

Vernieuwd landhuis met zwembad op rustige locatie

Geplaatst door Nicole Janssen bvba op 1 December om 13:59. Bekeken: 1183x

Uitzonderlijk prachtige alleenstaande villa.

Semi Bungalow

Afbeeldingen 0.1.5 tot 0.1.10: Verschillende benamingen voor hetzelfde fenomeen

0.2 De fermette, een niet-onbesproken begrip

Afbeelding 0.2.1: Uitsnede uit de brochure van AVL 2010

In de derde betekenis van de term 'fermette' komen verschillende actoren op het toneel die op de een of andere manier geconfronteerd worden met dit fenomeen. Gezien hun verschillende opleidingen, werkvelden en ervaringen, is het niet verwonderlijk dat elke betrokkene een andere gevoelsmatige betekenis geeft aan de fermette. Vooral de derde betekenis, waar de fermette op het lijstje van 'producten' komt te staan, roept verschillende connotaties op. Promotoren, ontwikkelaars en sleutel-op-de-deurfirma's, actoren in het commerciële circuit, staan eerder neutraal tot positief tegenover de fermette. (Wikipedia) Deze spelers zijn in de eerste plaats bezig met de productie van de woning. Ze zoeken naar manieren waarop een woning zo snel en goedkoop mogelijk ontwikkeld kan worden. Beeld, woonkwaliteit en stedenbouwkundige kwaliteit is, in tegenstelling tot bij architecten, van minder belang. Hoewel de fermette de ultieme bouwdrroom van heel veel Belgen weerspiegelde, een rol die vandaag de dag grotendeels wordt ingevuld door de pastorijwoning, kunnen beide types op weinig steun rekenen in het architectuurlandschap omwille van de vermeende 'valsheid' en overbodigheid van enige creatieve inbreng van de architect. (De Vos 2008: 131) In architectuurmiddens staat de fermette dan ook eerder negatief aangeschreven. Vooral in architectuurkritiek is de fermette vaak kop van jut. Dit terwijl de bewoners zelf weinig tot geen problemen lijken te hebben met de fermette, tot grote onvrede van de architecten. Ze kijken dan ook met argusogen toe hoe jonge bouwers voor deze stijl(en) blijven kiezen. Want ook vandaag, anno 2011, knabbelt de fermette her en der, onder meer gesteund door sleutel-op-de-deurfirma's en oudere klanten, nog steeds verder aan de resterende, beschikbare restjes bouwgrond hoewel ze sterk aan populariteit heeft ingeboet en terrein heeft verloren. De fermette wordt immers, zoals reeds aangehaald, stevig beconcurrereerd en teruggedrongen door de pastorijwoningen, gemodelleerd naar de robuuste woning waar vroeger mijnheer pastoor woonde, of een mengvorm van beiden. Toch is het aantal roepingen in deze tijden niet recht evenredig met het aantal pastorijwoningen die in het landschap opduiken. (Dirks 2005: 15) Net zoals fermettes niet door landbouwers worden bewoond hoewel het uiterlijk van deze woningen ons dit enigszins doet vermoeden. Naast deze bedrieglijke uiterlijke schijn, valsheid, die ons een verkeerd type van bewoners doet vermoeden, toont het hedendaagse verschijnsel van de pastorijwoningen nog andere grote overeenkomsten met de fermettes. Achter het verschil in vormtaal, hoewel deze meer en meer vervaagt, schuilt ook bij de pastorijwoning een gestandaardiseerd ontwerp en bouwproces, hetgeen typerend is voor onze consumptie-maatschappij, en een verlangen naar de geborgenheid van een geïdealiseerd verleden, toen van het drukke, stresserende, grootstedelijke leven nog geen sprake was. (Huysegems 2008) Toch zijn er ook jonge bouwers die de pastorette en fermette liever links laten liggen, ze kiezen voor een woning met piramidedak of een woning zonder al te veel franjes, met een moderne, strakke en simpele, minimalistische look. Ook de bouwpromotoren spelen hierop in, naast de traditionelere woningtypes, zoals de fermette, cottage en pastorijwoning, bieden ze ook meer en meer de hedendaagse woningen met piramidedaken, zwarte 'dozen' en woningen met witte crepegevels een plekje in hun catalogus aan.

Een snelle blik op de pagina van de ludieke Facebookgroep 'Het Anti-fermette Front' en andere fora leert ons dat de kritiek op de fermette niet alleen afkomstig is van architecten, stedenbouwkundigen, designers, ontwerpers ... Ook de doorsnee Vlaming lijkt zich vaker te storen aan de kakofonie van bouwstijlen die de Belgische wijken kenmerken. Naast de fermette en de pastorijwoning, uitingen van een nostalgische kitsch gebaseerd op het verlangen naar een veronderstelde vervlogen tijd, wekken Spaanse en Mexicaanse hacienda's, Oostenrijkse chalets en Chinese pagodes grote ergernis op. Deze producten van de Belgische bouwlust dragen niet de sporen van een fictief idyllisch verleden, maar zijn tastbare souvenirs van een andere nationale hobby naast bouwen: reizen. (Verbeke 2009: 18)

Nochtans dienen we hierbij een kanttekening te plaatsen. De architectuur die door het gros van de critici wel goed wordt bevonden of in ieder geval minder kritiek te slikken krijgt, is in se ook niet authentiek, maar is ook op de een of andere manier geïmporteerd. Zo is in het Belgische modernisme de invloed van vooral Le Corbusier, en in mindere mate van Frank Lloyd Wright, Walter Gropius en Mies Van der Rohe, waarneembaar, denken we bijvoorbeeld aan de woonwijk Het Kiel in Antwerpen ontworpen door de belangrijke vertegenwoordiger van de naoorlogse architectuur in België, Renaat Braem in samenwerking met R. Maes en V. Maeremans. Andere schetsen van Braem zijn dan weer duidelijk geïnspireerd op een ontwerp-concept van een horizontale wolkenkrabber van El Lissitzky, de 'Wolkenbügel'.

facebook Zoeken

HET ANTI-FERMETTE FRONT

Prikbord Info Forum Foto's

Algemene informatie

Naam: HET ANTI-FERMETTE FRONT
 Categorie: Algemene interesse – Geloofsovertuigingen en goede doelen
 Beschrijving: De eisen:
 1- een onmiddellijke bouwstop voor alle fermettes
 2- de onmiddellijke afbraak van alle fermettes waar in de voorgevel één of meerdere karrenwielen zijn verwerkt
 3- Wiedergutmachung! Een billijke schadevergoeding voor alle omwonenden van een fermette (indien zij zelf niet in een fermette wonen, dat spreekt)
 4- de onmiddellijke nivellering van alle uit kasseien bestaande, opgehoogde opritten
 5- de onmiddellijke verwijdering van alle sierpompoenen voor de deur (enkel met Halloween... (lees meer)
 Privacytype: Open: alle inhoud is openbaar.

Contactgegevens

E-mailadres: info@tuinkabouters.com
 Kantoor: a townhouse in Antwerp

Recent nieuws

Nieuws:
 HET ANTI-FERMETTE FRONT (ANTI FAKE FARMHOUSE FRONT of AFFF) heeft zich zojuist geaffilieerd met het GARDEN GNOME LIBERATION FRONT dat gelijkaardige doelstellingen beoogt.
 Een mogelijke fusie met het ANTI POMPOENEN VOOR DE DEUR FRONT (ANTI PUMPKINS ON THE DOORSTEP FRONT of APOTDF) wordt overwogen.

Afbeelding 0.2.2: Facebookpagina van 'Het Anti-fermette Front'

Afbeelding 0.2.3: De vormgeving lijkt Spaans, de kleuren vertellen een ander verhaal

Geconfronteerd met deze feiten kunnen we ons de vraag stellen als er überhaupt wel een authentieke Belgische, hetzij Vlaamse, architectuur bestaat. De ruimtelijke wanorde, die Renaat Braem in zijn boek *Het lelijkste land ter wereld* aanklaagt en de grote verscheidenheid in het straatbeeld waar menig Belgisch architect niet blij van wordt, maar waarop de Nederlanders doorgaans jaloers zijn, geven België op het vlak van stedenbouw en architectuur toch een gezicht. Deze verscheidenheid is het gevolg van een socio-cultureel maar ook geografische fenomeen. België, weliswaar een klein land, heeft een uitstekende strategische ligging en vormt het centrum van het rijkste en drukst bevolkte gebied van Europa, hierbij fungeert het land als knooppunt tussen de grote mogendheden Frankrijk, Duitsland en het Verenigd Koninkrijk. Daarnaast zorgt ook de taalgrens voor verscheidenheid binnen België. De taalgrens symboliseert niet alleen de aanwezigheid van twee verschillende talen, maar brengt ook de aanwezigheid van twee fundamenteel verschillende culturen, de Germaanse en Romaanse cultuur, binnen dezelfde staatsgrenzen onder de aandacht. (Van Doremalen 2005: 26) Daar waar de Walen eerder de Latijnse mentaliteit bezitten, met de focus op de humane aspecten, gaat de Vlaming pragmatischer te werk, hij hecht veel belang aan een goede organisatie.

Bovendien is België gezegend met een gematigd klimaat, dus zonder weersextremen, en een reliëf dat niet erg uitgesproken is. Hierdoor wordt de architectuur zelden tot nooit geconfronteerd met beperkingen. Ook de rijkdom van het land zorgt ervoor dat er nauwelijks remmen op de mogelijkheden omtrent architectuur bestaan. Het is ook diezelfde rijkdom die de Belgen steeds toelaat te bouwen met de nieuwste materialen en technieken en bijgevolg nieuwe mogelijkheden en doeleinden op het vlak van architectuur biedt. Als we deze situatie vergelijken met de Eskimo's zien we dat zij, in tegenstelling tot de Belgen, enigszins gedwongen zijn authentiek te bouwen. Zowel de sterke beperking in het materiaal dat voorhanden is, als de beperking door het extreme klimaat, minimaliseert hun keuzemogelijkheden in de architectuur. Dat ook de rijkdom een invloed op de verscheidenheid van architectuur heeft, merken we in de authentieke Zuid-Europese dorpen die meer rust en eenvormigheid vertonen. Hoe verder deze dorpen van de 'beschaving' gelegen zijn, hoe authentieker of echter de architectuur lijkt te zijn. Tenslotte krijgen de Belgen de kans en vrijheid om hun mening te uiten en hun eigen woonwensen te realiseren als gevolg van de democratie, waarin de mens als middelpunt van de wereld en zelfstandig functionerend individu wordt gezien en iedereen gelijke rechten heeft.

België hoeft niet per se rouwig te zijn om het gebrek aan een eigen authentieke architectuur, misschien is het net deze aberratie, de kakofonie van verschillende bouwstijlen, die wij, de Belgen, moeten koesteren. Ze is een opvallend voorbeeld van hoe een gebrek aan een nationale identiteit via een bobbelig pad van exotisme en persoonlijke vrijheid toch weer tot een unieke identiteit kan leiden, die er op de koop toe een zweem van surrealisme door bekommt. (Verbeke 2009: 18) Het berust toch niet op toeval dat België de bakermat vormt van het surrealisme? De individuele expressie en de voorliefde voor spontaneïteit zit ons in de genen. De individualistische Belg heeft zijn eigen idee over hoe zijn woning er uit moet zien en trekt zich niets aan van de regels. Hij handelt en doet zonder daarbij esthetische overwegingen te maken. Magritte, ongetwijfeld de meest bekende surrealist van België, maakte er een sport van twee objecten bijeen te brengen die op geen enkele wijze leken samen te gaan. De combinatie wist te verbazen en straalde een sterke poëtische kracht uit. De Belg lijkt hetzelfde te willen doen in de woningbouw.

0.3 De fermette, een onbeantwoorde vraag

De reden waarom ik 'de fermette' als thema voor mijn scriptie gekozen heb, is niet ver te zoeken. Achttien jaar lang heb ik vrolijk in een fermette gewoond en geleefd, me niet bewust van de banaliteit die haar vaak verweten wordt door architecten. Ondanks de niet-architecturale omgeving waarin ik ben opgegroeid, besloot ik architectuur te gaan studeren. Nog voor ik goed en wel gestart was, ontdekte ik de aversie tegenover fermettes vanuit de architectuurwereld. Vrij snel nam ik deze houding over, zonder te weten waar deze houding vandaan kwam. Uit een rondvraag bij medestudenten bleek dat ook zij deze houding overnamen en netjes meewandelden in het rijtje van architecten, zoals kuddedieren. De onbeantwoorde vraag "Wat is er mis met de fermette?" is sindsdien altijd sluimerend aanwezig gebleven. Is het niet vreemd dat deze populaire woning, waar meer dan duizenden Vlamingen in wonen, telkens weer door architecten met de grond wordt gelijk gemaakt? En is dit niet des te frappanter, als we durven opmerken dat de vormentaal die door deze zelfverklaarde 'beter-wetende' architecten wordt gehanteerd, slechts door weinigen wordt gesmaakt?

De onpopulariteit van het thema van mijn scriptie in architectuurmiddens bleek uit de houdingen van en gesprekken met architecten en medestudenten. Hun lacherige houding ging gepaard met vragen zoals "Ga jij fermettes ontwerpen?" Laat me even duidelijk stellen dat dit in se niet tot mijn ambitie behoort. Deze reacties stimuleerden mij echter nog harder na te gaan waarom men zo een negatieve houding ten opzichte van de fermette aanneemt. Waarom wil ik zelf geen fermette ontwerpen? Worden we vanuit het architectuuronderwijs in een bepaalde richting gestuurd? In de interviews met de fermettebewoners werd er wel eens gevraagd wat er mis is met de fermette, ze wonen daar graag. Een klaar en duidelijk antwoord op hun vraag had ik niet. Door al deze bedenkingen en vragen was mijn nieuwsgierigheid geprikkeld en was ik vastbesloten na te gaan waar deze houding vandaan komt.

Een tweede reden waarom ik me in de wereld van de fermette onderdompel, is met het oog op de toekomst. De fermettes waarop ik me wil concentreren, zijn deze die als producten van de consumptiemaatschappij omschreven worden, de fermettes waarbij de invloed van de architect zich beperkte tot het zetten van de, in België bij de wet van 1939 verplichte, handtekening. Deze woningen waren ontzettend populair, vooral aan het eind van de jaren '70 en de jaren '80. Dit wil zeggen dat deze woningen inmiddels zo'n 30 jaar oud zijn. We kunnen ons afvragen hoe deze 'catalogusfermettes' vandaag functioneren. Zijn er tekortkomingen aan het licht gekomen? Hebben er ingrijpende veranderingen of verbouwingen plaatsgevonden? Bovendien benaderen de bouwheren van toen stilaan de pensioenleeftijd. Het is niet ondenkbaar dat deze bewoners op zoek gaan naar een kleinere, meer stedelijk gelegen woning met als gevolg dat meer en meer fermettes op de woningmarkt terecht zullen komen en nieuwe eigenaars zullen vinden in jonge gezinnen die gevallen zijn voor de grootte en de landelijke omgeving ervan. Mogelijk beantwoordt de fermette toch niet volledig aan hun eisen wat betreft wooncomfort en wooncultuur waardoor ze met de gedachte van een verbouwing spelen. Hier komt de architect in beeld. Als toekomstig architect kan ik, met een typologische onderzoek van de fermette, hier mijn voordeel uit halen, door te weten hoe zo'n fermette in elkaar zit, waar de voor- en nadelen zitten, waarom de bewoners destijds voor zulk een woning hebben gekozen en wie een invloed op deze keuze heeft gehad.

Gezien de enigszins vergelijkbare situatie tussen de fermettes en de pastorettes, kan ik misschien wel de lijn doortrekken naar het huidige fenomeen van de pastorijwoningen. De opgedane kennis naar de beweegredenen tot een fermette of pastorette kan interessant zijn indien ik over enkele jaren met een vraag in verband met een ontwerp ervan geconfronteerd word. Misschien hoef ik niet meteen een teleurstellende 'nee' naar de opdrachtgevers terug te kaatsen, maar kan ik dankzij deze scriptie de klant overtuigen te kiezen voor een kwaliteitsvolle woning zonder te vervallen in stereotypen, los van een bepaalde stijl.

0.4 De fermette, een onderwerp van onderzoek?

Hoewel iedereen een mening lijkt te hebben over de fermette, is het aandeel van de fermette als onderwerp in de literatuur niet dermate groot. Het fenomeen wordt wel eens aangehaald in het rijtje van architectuur zonder grote A en als hét voorbeeld voor architecten (en studenten) hoe het niet moet. Vandaar dat we niet moeten verwachten een glimp van een fermette op te kunnen vangen in een architectuurtijdschrift of -boek. De fermette wordt in vakliteratuur doodgezwegen.

Dr. ir.-arch. Els De Vos rondde in 2008 haar doctoraatsonderzoek "*Hoe zouden we graag wonen?*" *Woonvertogen en - praktijken in de jaren 1960-70 in Vlaanderen af*. Hierin wordt de fermette belicht. Ze plaatst dit Vlaams fenomeen tegen de achtergrond van de sociaal-politieke wereld van de jaren zestig en zeventig. (Van Mensen & Dingen 2008: 129) Ze zoekt naar het antwoord op de vraag 'Wat de verschillen waren tussen een model dat van bovenaf werd gepromoot (topdown) en een model dat veeleer van onderuit opdook (bottom-up)?' Er wordt vooral informatie gegeven over hoe middenveldorganisaties zoals de Socialistisch Vooruitziende Vrouwen SVV, de Katholieke Arbeidersvrouwen KAV en de Katholieke Werkliedenbonden KWB, de Christelijke Middenstands- en Burgervrouwen CMVB (nu Markant) of de Boeren- en Boerinnenbond, commerciële vrouwenbladen en de toenmalige Nationale Maatschappij voor Kleine Landeigendommen NMKL de fermette in die tijd onthaalden en bekeken. (De Vos 2008: 131) Wonne Ickx verrichtte met zijn thesis *De Fermette* in 1998 aan de Universiteit van Gent een gelijkaardig onderzoek. Hij trachtte de keuze van een fermette te duiden. De scriptie van Fernand Verlinden uit 1991 gaat daarentegen dieper in op de kenmerken van de fermette en waarin zij hun oorsprong vinden.

In het kader van deze scriptie hoop ik aan de hand van onderzoek een antwoord te vinden op de volgende vragen: Waarom kiezen mensen voor de bouwstijl van de fermette en waarom is er evenveel kritiek op de fermettes als dat er fermettes aanwezig zijn op het Vlaamse platteland? Hoe ziet de derde generatie van de fermette (jaren '70 - '80 - '90) er nu precies uit? Kan de fermette in 2011 (nog) voldoen aan de huidige woonbehoeftes? En hoe worden deze fermettes eventueel aangepast en verbouwd?

Uit gesprekken met fermettebewoners tracht ik de beweegredenen tot het bouwen van een fermette te achterhalen. Met behulp van literatuuronderzoek hoop ik deze redenen meer te kunnen doorgronden waarbij ik ook telkens probeer terug te koppelen naar vandaag. Doen dezelfde situaties zich vandaag ook nog voor? De kenmerken van de fermettestijl hoop ik te ontdekken in de bouwplannen en door fotoreportages van de betreffende woningen zelf. Aan de hand van enkele vragen en gesprekken met architecten hoop ik te ontdekken waar de kritiek op de fermette vandaan komt en waarom de fermette als het zwarte schaap wordt behandeld en beschouwd. Het zijn ook de architecten die mij een verbouwing van een fermette toelichten.

1. Tussen nostalgie, traditie en valsheid

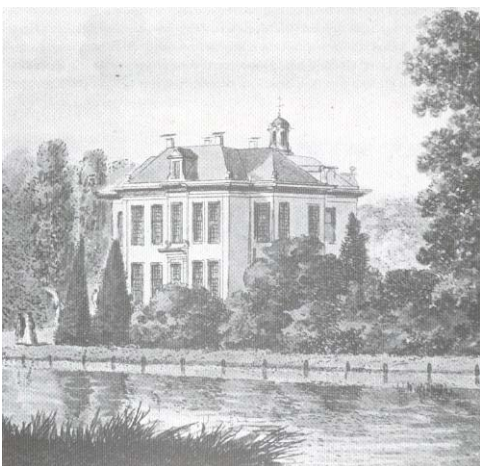
De fermettewoning is hét symbool voor de trek naar het platteland, ze wordt daarom ook vaak in één adem met lintbebouwing en sprawl vernoemd. We kunnen niet ontkennen dat er een relatie tussen deze begrippen bestaat, toch gaat de relatie tussen de fermette en het platteland verder. Zoals reeds vermeld, ontstonden de eerste nieuwbouwfermettes om de gezinnetjes, vluchtend uit de stad, van onderdak te voorzien. Ze werden met dezelfde vormelijke kenmerken opgetrokken als de authentieke fermette. Ook haar opvolger, de fermette als verpakte bungalow en product van de consumptiemaatschappij, heeft de stijlkenmerken van de authentieke fermette, zijnde een boerderij. Men noemde het een woning in ‘hoevestijl’. Uit interviews blijkt dat de bouwer bewust koos voor deze landelijke uitstraling van zijn woning. Wou de hedendaagse fermettebewoner met deze nostalgische knipoog leven zoals de boer destijds op zijn fermette of is het eerder een uiting van het verlangen naar de rust van het platteland?

1.1 Verlangen naar landelijkheid

Een belangrijke pijler in de Westerse beschaving is het 'samen-leven', het leven in de stad. (Montijn 2002: 11) Vandaag leeft meer dan 50% van de wereldbevolking in steden. Men verwacht dat het percentage van het aantal stedelingen over de hele wereld tegen 2030 gestegen zal zijn tot maar liefst 60 procent. Europa kent een huidige urbanisatiegraad van 74% en vormt hiermee naast Noord- en Latijns- Amerika het meest verstedelijkte continent ter wereld. (Bronsema 2007: 8)

Mensen kiezen voor de stad als woonplaats, omdat de stad het hart vormt van alles wat met handel te maken heeft. De stad is immers ontstaan in tijden van economische groei. Daarnaast had de stad ook een beschermende functie tegen natuurfenomenen maar ook tegen vijandelijke aanvallen. Dit motief om naar de stad te trekken is in onze huidige context zo goed als verdwenen. Wat vandaag wel meespeelt, is de sociale rol van de stad. De stad is een sociale motor waar allerlei impulsen worden gegeven en waar van alles gebeurt, waar er confrontaties plaatsvinden en waar verschillende invloeden worden gemengd, waar contacten worden gelegd ... Bovendien is alles dichtbij en bereikbaar.

Door allerlei economische activiteiten die in de stad plaatsvinden, kan men welvaart bekomen. Eens men deze welvaart in de stad heeft verworven, groeit het verlangen naar 'de buiten'. (Montijn 2002: 11) De trek naar het platteland is dus met andere woorden een teken van rijkdom. Schrijver Multatuli beschreef in zijn bundels met als titel *Ideeën* uit 1862-1877 deze jacht op distinctie als oorzaak van de vlucht naar het platteland. Rijke burgers wilden zich onderscheiden van anderen. Ze zochten een uitweg uit het gejaagde, nerveuze en oppervlakkige leven in de stad. (Montijn 2002: 12) Reeds eeuwenlang hebben stedelingen, die rijk genoeg waren, hun koffers gepakt om de stad te kunnen ontvluchten. Ze trokken naar het platteland naar hun buitenverblijf of verhuisden voorgoed. Romeinen beschikten vaak over een villa als buitenverblijf op het platteland. Ook Amsterdamse patriciërs ruilden, tijdens de Gouden Eeuw, gedurende een half jaar hun stadswoning in voor hun verblijf op 'de buiten'. (Montijn 2002: 11) De buitenplaats Over-Holland, gebouwd in 1676 en gelegen op de westelijke oever van de Vecht tussen Breukelen en Nieuwersluis, is hier een voorbeeld van. Hoewel de woning zich midden in het landschap bevindt, is het vormgegeven als een stadswoning, hetgeen in die tijd gebruikelijk was. (Buitenplaatsen in Nederland 2001) Hiermee loog de architectuur van de woning niet over de activiteiten die er plaatsvonden. Er werd immers niet aan landbouw gedaan, maar de stedelijke activiteiten werden hier gewoonweg voortgezet.

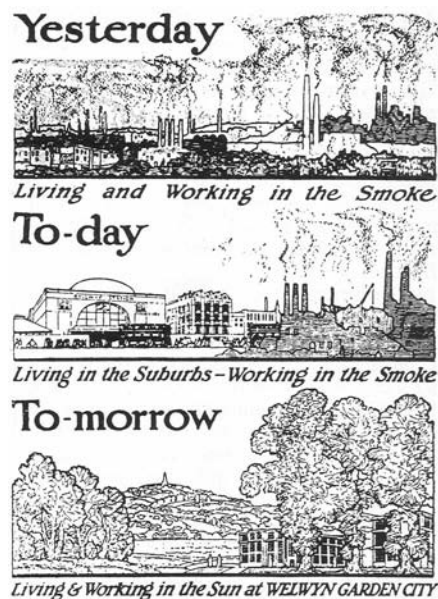
Afbeelding 1.1.1: Buitenplaats Over-Holland

Andere redenen waarom stedelingen de stad – al dan niet voor een tijdje - achter zich willen laten, berusten vaak op dezelfde problematiek. Tijdens de industriële revolutie in de 19de eeuw raakte de stad alsmaar voller door een snelgroeiende bevolking, zeker vanaf 1860. De bewoners van overbevolkte arbeidersbuurten beschikten nauwelijks over sanitair en privacy en zouden zich brutaal, diefachtig, egoïstisch en losbandig gedragen. Bovendien vestigden meer werkplaatsen en fabrieken zich in de stad. Sociale instabiliteit, overbevolkte arbeidersbuurten, lawaai- en stankhinder waren het (onvermijdelijke) gevolg. In *Kleine Johannes* (1885) spreekt Frederik van Eeden over bedompte, grauwe straten, van gestamp en geratel. De hygiënische omstandigheden waren er erbarmelijk. Epidemieën en ziektes, zoals cholera, bleven dan ook niet lang uit. De stad werd in deze tijden gezien als een poel van verderf. (Montijn 2002: 13, 14, 23, 25)

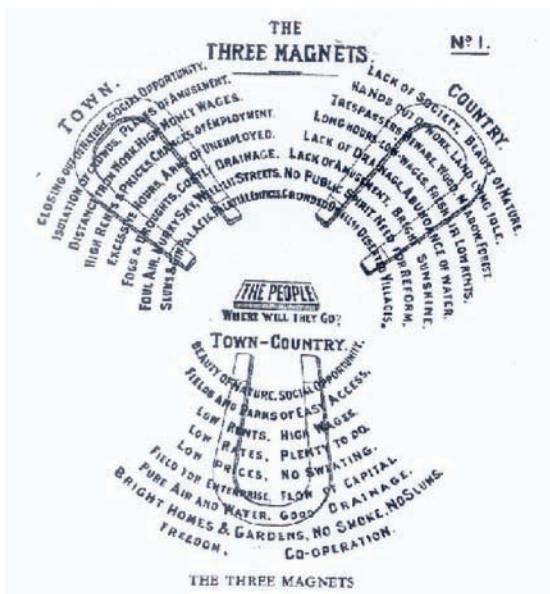
De afwezigheid van natuurontspanning leek een groot pijnpunt in het wezen van de stad. Hierbij wordt het verschil tussen actief en passief groen aangehaald. Onder actief groen worden parken en bossen gerekend waarin men effectief kan wandelen, terwijl met passief groen de landschappen en vergezichten worden bedoeld. Uit deze beschrijving kunnen we concluderen dat in de stad alleen van actief groen genoten kon worden.

Daarnaast vervaagden doorheen de tijd verschillende voordelen van de stad. In het midden van de 19de eeuw kwam er een rust over het platteland, de last van voorbijtrekkende troepen verdween. Gaandeweg ebde de schrik voor vijandelijke aanvallen weg, waarop men besloot de wallen rondom de stad te slechten. Dit gebeurde in Hasselt rond 1845 – 1850 en in Bree in 1870. De veiligheid was voortaan geen reden meer om zich in de stad te vestigen. Ook de bereikbaarheid als stimulans om in de stad te blijven vertoeven, verdween met de opkomst van verschillende vervoersmogelijkheden zoals de trein en tram en de doorbraak van de auto in rurale gebieden omstreeks 1920.

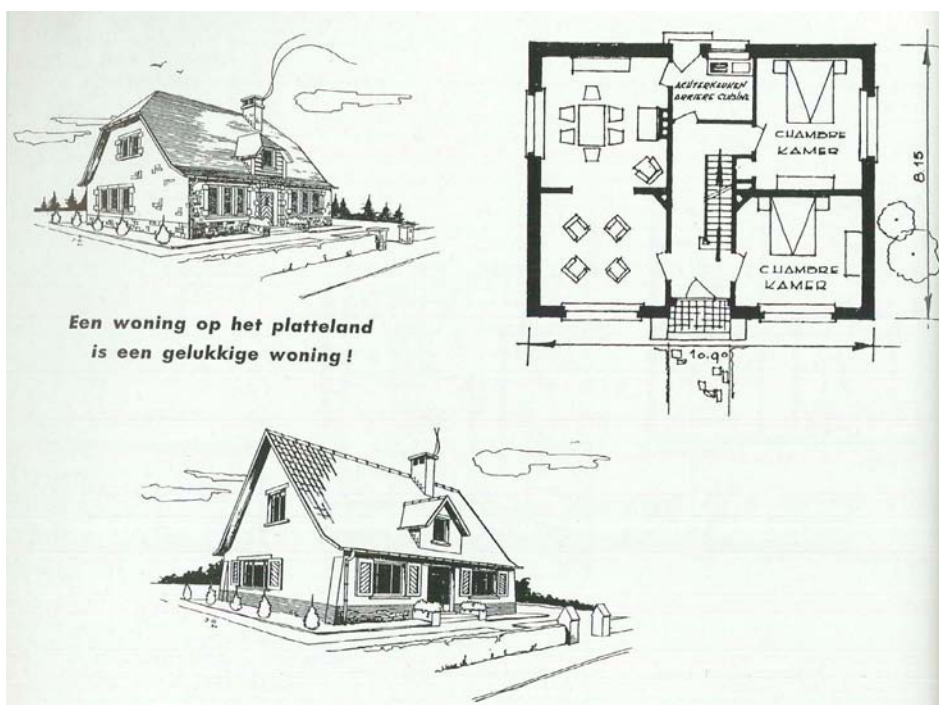
Meer dan eens werd de stad 'ziek' voorgesteld, zowel in de literatuur, journalistiek en zelfs in het gesprek. De stad was gedegeneerd en had veel weg van een kankergezwell. Ook gedurende de 20ste eeuw bleef het negatieve imago van de stad overeind. (Montijn 2002: 26)

Afbeelding 1.1.2: Howard schetst de stad als poel van verderf onder 'yesterday'

Afbeelding 1.1.3: Howard weegt de voor- en nadelen van de stad en het platteland tegen elkaar af

Afbeelding 1.1.4: Het platteland staat voor geluk

Daar waar de stad te kampen had met een negatief imago, droeg het platteland een positieve reputatie uit. Het platteland stond voor een gesloten, statische en traditionele gemeenschap met sterke persoonlijke relaties, waar de nadruk werd gelegd op interpersoonlijke en inter-generationale solidariteit. (Boerinnenbond 1955: 59) Het leven in de buitenlucht was misschien minder comfortabel, maar veel hoogstaander dan dat in de door mensen gemaakte stad, zo schreef dominee Martinet in zijn vierdelige *Katechismus der Natuur* in 1777. Ook in andere literatuur werd 'de buiten' aan intens geluk gekoppeld. Zo ook in 1810 in *De Gelukkige Landman* van Hajo Albertus Spandaw.

*De boer heeft een gelukkig lot!
Zijn fstand is waarlijk vrij;
Hij werkt en zingt en dankt zijn' God,
Hij fmaakt het zuiverfte genot,
Is vergenoegd en blij.
(...)
Zijn hart wordt door geen' vrees gekweld:
't Geloof aan Gods beftuur
Verdrijft de zorg die 't hoofd ontfelt;
Hij ziet alleen in't vrije veld
De fchoonheid der Natuur.
(...)*

Uit deze verzen blijkt ook de goddelijke betekenis die de natuur had. Gods zegen, onschuld en verheffing van de geest werden geijkte attributen van het buitenleven (Montijn 2002: 14, 15, 16). Van het platteland werd ook gedacht dat het een positieve invloed had op de mens en samenleving. Gedurende de 19de eeuw werden verschillende projecten opgericht waarin telkens ontspoorde kinderen of jeugdige criminelen, maar ook gezinnen, uit de grote steden werden weggeleid om op het platteland hun tijd door te brengen en een nieuw bestaan als boer op te bouwen (Montijn 2002: 31, 32). Alsof de verleiding van het platteland hiermee nog niet voldoende was, bleek ook dat het leven op het platteland goedkoper was dan het leven in de stad. De plaatselijke belastingen waren in plattelandsgemeenten bijna altijd lager dan in de grote steden en ook de huizen op zich waren goedkoper. Ook aan de sociale verplichtingen die het leven in de stad mee bracht zoals visites en diners, hoefde men op het platteland geen geld uit te geven (Montijn 2002: 54).

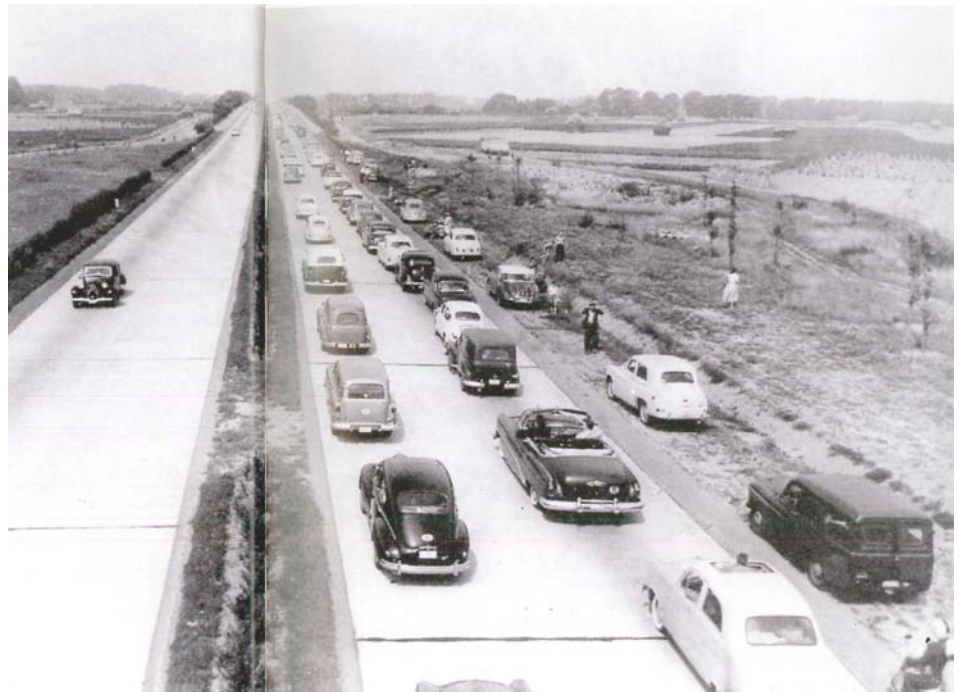
Ondanks de grote voordelen die de natuur en het platteland te bieden hadden, was het niet voor iedereen even vanzelfsprekend de 'ongezonde', 'verwerpelijke' stad te verlaten. We kunnen twee grote hindernissen ontdekken die de stroom richting het platteland enigszins belemmerden. Beide moeilijkheden staan in relatie met voordelen van de stad ten opzichte van het platteland. Eens wanneer deze barrières zijn overwonnen, valt ook het voordeel van de stad weg waardoor de vlucht naar 'de buiten' alleen maar toeneemt.

Een eerste belemmering werd gevormd door de oude scheiding tussen stad en platteland met ondermeer de wallen en de avondsluiting van de stadspoorten. Deze avondsluiting zorgde ervoor dat je de stad niet meer kon betreden na 20u., tenzij je bereid was poortgeld, een bedrag afhankelijk van de buurt waaruit je kwam en welk vervoersmiddel je gebruikte, te betalen aan de stadsportier. Deze scheiding tussen stad en land vervaagde pas tegen het einde van de 19de eeuw door de afschaffing van de avondsluiting van de stadspoorten, hetgeen in Amsterdam in 1866 gebeurde, en het slechten van de wallen aan het eind van de 19de eeuw. (Montijn 2002: 13). Het afbreken van de wallen had tot gevolg dat de huisvesting, die zich voordien in een afgebakend gebied concentreerde, kon uitdijen. Met het verdwijnen van deze grens verviel ook het voordeel van de veiligheid in de stad.

Het verharderen van wegen, gunstig voor het vervoer per koets en rijtuig, nam de tweede barrière richting platteland weg. Nieuwe vervoersmiddelen zoals de trein en de tram en later ook de fiets en automobielen in combinatie met de verkregen vrije tijd, verhoogden de vrijheid van de stedelingen. Ze kregen hierdoor de kans het platteland sneller en verder te ontdekken dan voorheen mogelijk was. Waar voordien slechts enkel tientallen romantische schilders het platteland durfden verkennen, trokken enkele avontuurlijke fietsers en wandelaars er rond 1880 op uit om wat frisse lucht op te snuiven. Wie goed keek, kon af en toe een weekendhuisje tussen het groen ontdekken. Deze plattelandstoeristen deden de logeermogelijkheden, naast de weekendhuisjes, zoals hotels en een vorm van horeca in het buitengebied ontstaan. Vooral de komst van de auto omstreeks 1900 trok een heuse massa plattelandsontdekkers op gang. Voor wie over een auto beschikte, was het platteland niet langer een bestemming tijdens een uitstapje of een weekendje, maar werd het platteland zijn thuishaven, een plek waar hij zich ging vestigen. Dankzij de verschillende mogelijkheden tot vervoer en opkomende communicatietechnologieën hoefde men immers niet per se alle banden met de stad op te geven. Daar waar in eerste instantie het privilege om de vuile stad te ontvluchten, was weggelegd voor rijke stedelingen konden in toenemende mate ook werkende mensen, ambtenaren en hoger kantoorpersoneel zich een eigen woning buiten de stad veroorloven. (Montijn 2002: 12, 18, 21, 43, 51, 71)

Ten tijde van de modernisering waarin de samenleving na de Tweede Wereldoorlog ondergedompeld raakte, sputterde de motor achter de vlucht naar het platteland even. In deze periode werd 'de buiten' beschouwd als 'achtergebleven'. Eind jaren '60 van de 20ste eeuw werd het Vlaamse platteland terug populair bij de elite. Landelijkheid was erg in trek bij intellectuelen zoals schilders, schrijvers en architecten. Zij zorgden ervoor dat de Vlaamse hoeve als symbool van rijkdom werd aanzien. Verloren beelden werden teruggehaald, gekoesterd en zo mogelijk geconserveerd. In het midden van de jaren '70 tekende de algemene economische recessie de maatschappij. Men ging het kleinschalige, oude, rustieke, de natuur en het gemeenschapsleven van het dorp terug waarderen. (Van der Ziel 2003: 186, 200)

Dat de vlucht naar het platteland niet zonder gevolgen zou zijn, viel te verwachten. In eerste instantie gebeurde dit nog zeer onschuldig. Grootgrondbezitters begonnen met het afbakenen van hun terreinen met prikkeldraad om avontuurlijke wandelaars van hun eigendom te weren. Gaandeweg werd er heel wat van dit landgoed aangesneden en verkaveld tot een villapark om de grote vlucht naar 'de buiten' op te kunnen vangen. Grachten werden gedempt, duinen werden bebost, heidegebieden ontgonnen en her en der verschenen er 'lelijke' nieuwe bouwsels. Reeds in 1945 begon men zich te ergeren aan de opkomende lintbebouwing. Het platteland viel met andere woorden ten prooi aan platvloerse bouwwoede, een allegaartje van verschillende woonvormen werd in de ruimte rondgestrooid. (Montijn 2002: 41, 51, 73, 93 – Hoste 1947: 26, 27)

Afbeelding 1.1.5: De auto stelt de stedeling in staat het platteland te ontdekken

Tijdschriften, geconfronteerd met de impact van de aanwezigheid van de moderne mens in het platteland, beschreven met veel mooie woorden het landelijke leven en lokten de mensen naar het idyllische platteland met prachtige weidelandschappen, vruchtbaar vee en onbedorven gemeenschapszin in een poging de mens bewust te maken van deze schoonheid en hen op te roepen de aantasting ervan een halt toe te roepen. Ze publiceerden foto's van plekken waar de moderne cultuur nog niet de kans had gehad het landschap te bezoedelen. Ook Huib Hoste bekommert zich in *Bouwen op het platteland* (1947) om de schoonheid van het platteland. De tijdschriften waren ervan overtuigd dat vroeger, voor de oorlog, toen Vlaanderen nog niet verzakelijkt en verstedelijkt was, alles beter was en betreurde dat de rust en de schoonheid van het platteland bedreigd werd. Hoewel men met dit soort literatuur net de bedoeling had te vermijden dat het platteland ten prooi zou vallen aan de oprukkende 'beschaving', sneed het hiermee in zijn eigen vel. Deze idealiserende voorstelling vormde als het ware heuse propaganda voor het wonen in en het reizen naar deze gebieden.

De discussie over het wonen in de stad of op het platteland is nog steeds actueel. Anno 2011 spreekt de rurale idylle nog veel mensen aan. De landelijke woning wordt geassocieerd met een plek waar men tot zichzelf kan komen en kan genieten van alle rust, een aantrekkelijk begrip bij stedelingen die willen vluchten voor de drukte en stress van de stad of hun job, weg van de joelende autoalarmen en wilde chauffeurs. Ook de hygiëne in de stad blijkt nog steeds een pijnpunt. Onderplaste gebouwen, zwerfvuil, graffiti, zwervers ... ze zorgen stuk voor stuk voor ergernis. Men wijst ook naar de groeiende onveiligheid in de stad. We moeten hierbij de opmerking maken dat niet alleen in de stad de criminaliteit toeneemt. Het gevoel van onveiligheid is vandaag ook doorgedrongen op het platteland. Doordat de woningen zich meer en meer terugtrekken van de straat en het afbakenen van het perceel eerder de regel dan de uitzondering is geworden, groeit de anonimiteit maar ook de beweging op straat. De sociale controle, waarvoor het platteland destijds bekend stond, is vandaag nihil om niet te zeggen verdwenen. Tegelijkertijd wordt de terugtrekking van de straat als voordeel gezien door de nieuwe plattelandsbewoners. Factoren zoals intimiteit en privacy spelen dan ook een grote rol in de trek naar het platteland. Ieder heeft er zijn eigen lapje grond waar hij onafhankelijk lijkt te zijn en 'kan doen wat hij wil'. Hiermee wordt het wonen op het platteland ook in verband gebracht met het spontane wonen. Bovendien is het stedelijke aanbod vlot bereikbaar dankzij onze huidige vervoersmiddelen, we kunnen op elk moment de auto inspringen om te gaan shoppen in de stad. En vrienden, kennissen of familieleden die wel kozen voor de stad zijn dankzij moderne communicatiemogelijkheden slechts een telefoontje of sms'je ver. Dus waarom zouden we in de stad gaan wonen?

Afbeelding 1.1.6:

Cover "*Bouwen op het platteland*" van Huib Hoste

Ook verschillende recente onderzoeken lijken niet in dezelfde richting te wijzen wanneer men een antwoord probeert te formuleren op de vraag 'Waar het nu het beste wonen is?' Een studie van Test- Aankoop beweert dat stedelingen meer kans op kanker van de luchtwegen hebben dan plattelandsbewoners omwille van de slechte luchtkwaliteit en de luchtvervuiling in de stad. Dit wordt dan weer door anderen genuanceerd met het feit dat men de meest verontreinigde lucht inademt tijdens het autorijden. En laat het nu net de plattelandsbewoner zijn die de meeste tijd in zijn auto doorbrengt. Andere onderzoeken handelen over het verschil in prijs van het wonen in de stad of het platteland. Daar waar het ene onderzoek aantoonde dat de prijs van een woning in het platteland lager ligt dan een woning in de stad, wordt het prijsverschil gecompenseerd door het feit dat de plattelandsbewoner meer geld zou aangeven aan transport en huishoudverwarming.

Uit recente bevestigingen blijkt dat de landelijke uitstraling van een woning nog steeds een grote aantrekkingskracht uitoefent op de Vlaming. Maar liefst 30% van de bevestigde Vlamingen ziet in het VTM- programma *Het Perfecte Plaetje* de authentieke hoeve of een charmant boerderijtje als het perfecte huis. (Tévé Company 2010) De hoeve wordt gezien als het paradijs, waar men tussen de bomen en in een oase van rust en groen kan wonen. In een andere, eveneens recente peiling van *Batibouw*, met als doel de laatste bouw trends in kaart te kunnen brengen, vroeg men aan de lezers van hun nieuwsbrief voor welk type woning men zou opteren indien geld geen drempel zou zijn. Maar liefst 33% van de ondervraagden zou kiezen voor een villa. Daarnaast bleken bij de respondenten ook het herenhuis (19%) en de ferme (12%) in trek. De loft werd gekozen door 11% van de lezers terwijl het kasteel met 8% de rij sluit. (Weekend Knack 2010)

De huidige populariteit van het platteland kunnen we ook afleiden uit verschillende initiatieven. Zo lanceerde de Vlaamse Overheid in 2008 de campagne 'Wonen in de stad'. Hiermee hoopte ze meer jonge gezinnen naar de Vlaamse steden te lokken want hoewel de stad populair is bij jongere koppels trekken ze, eens ze aan een eigen gezin beginnen, weg uit de stad. Ook de uitreiking van de 'Thuis in de Stad-prijs' kunnen we in hetzelfde rijtje plaatsen. De aantrekking van het platteland is ook waarneembaar in de groeiende markt van het plattelandstoerisme. Landelijke restaurants, boerderijhotels, B&B's, zorgboerderijen, recreatieve activiteiten zoals wandelen, fietsen, vissen ... vormen een trend in Europa. Schattingen in 2003 veronderstelden dat het plattelandstoerisme 10 tot 25% deel uitmaakte van het totale toerisme. Men verwacht dat het plattelandstoerisme voorlopig nog verder zal groeien. Vooral West-Europese vakantiegangers zoeken naar vakantie-ervaringen die ver af staan van hun dagdagelijkse leven met een hoge graad van verstedelijking en industrialisering. Opmerkelijk is dat maar liefst 90% van de plattelandstoeristen in Vlaanderen afkomstig zijn van de binnenlandse markt. (Veer en Tuunter 2005: 16, 18, 30, 33, 36) Met andere woorden, de Vlaming, vooral senioren en jonge gezinnen met kinderen, trekt er massaal op uit om de rust op het platteland te gaan ervaren.

1.2 De boerderij als ideaal

Bij de ontdekking van 'de buiten' werden in eerste instantie de woningen vormgegeven zoals een stadswoning. Zo werden de woningen langs uitvalswegen van de plattelandsgemeenten in het midden van de 19de eeuw opgevat als rentenierwoningen, kleine huizen met een deftig geaccentueerde ingangspartij die op de eerste verdieping overging in een dakkapel (Montijn 2002: 74). Toch diende de boerderij als inspiratiebron zich al in 1775 aan, waar de Prince de Condé een hameau, een dorpje van boerderijtjes, liet bouwen in het park van het kasteel Chantilly aan de Loire. Achter het rustieke uiterlijk van de molen, een paar vakwerkhuisjes en een schuur, gingen een biljartkamer, keuken en eetzaal schuil. Ook in het park van koning Lodewijk XVI in Versailles werd op verzoek van koningin Marie-Antoinette in 1785 een hameau gerealiseerd in de buurt van het Petit Trianon. Een tiental pittoreske boerenhuisjes vormden samen een dorpje waar de koningin zich nu en dan kon verkleden als herderin of boerin. (Montijn 2002: 107)

Afbeelding 1.2.1: Petit Trianon in het park van Versailles

Maar waarom wilde de burger, en wil schijnbaar ook de burger van vandaag, leven in een woning die bedoeld was voor de boer? Meer dan 200 jaar geleden verlangde geen mens ernaar in een boerderij te wonen. Het leven op het platteland was niet bepaald idyllisch. Het beeld van de hard werkende boer had zich grotendeels onttrokken aan de waarneming van de burgerij. (Montijn 2002: 67) Ze gingen, al dan niet bewust, de confrontatie met de keiharde, rauwe werkelijkheid van een agrarisch bestaan uit de weg. Oorspronkelijk werd de boer als onbeschaafd, onbeschoft, ruw, achterlijk en primitief aanzien. Ze stonden niet hoog aangeschreven bij de rest van de samenleving. De vraag die gesteld kan worden, is hoe de elitaire visie op het platteland en dus de visie vanuit de stad, door de opkomende arbeidersklasse veranderde van een negatief heidens naar een positief moreel en vooral idyllisch beeld? (Cieraad 1988: 140)

Het imago van de boer heeft doorheen het verleden een hele weg afgelegd. In het Oude Testament werd de bewoonde ruimte, oftewel de stad, als heilig beschreven. De onbewoonde ruimte rond de stad, waar de boer woonde, werd als heidens gezien. (Cieraad 1988: 139) In de 9de eeuw verschijnen taferelen van een hard werkende boer, zwetend en zwoegend achter zijn ploeg, op ornamenten van Gotische kerken of in houtsneden, op kalenders ... Naast het ploegen maakte ook zaaien, hooien en dorsen, deel uit van het agrarisch leven. Omstreeks de 15de eeuw, na de uitvinding van de boekdrukkunst, ontdekten we uitgebreidere taferelen zoals jagen, boomhakken, het plukken van fruit en het vervoer van allerlei goederen zoals graan en kaas, in de agenda van de landbouwer. (Van der Ziel 2003: 199) In eerste instantie was het boerenleven dus niet direct iets om jaloers op te zijn, het beeld van de hard werkende boer primeerde.

Hierna volgt een verschuiving van dit beeld van eerder neutraal of respectvol ten opzichte van de harde werker naar negatief. De Reformatie in de 15de eeuw betekende een breuk met de Rooms-katholieke Kerk. Kunstschilders, met name in Duitsland, zochten voortaan een andere bron van inkomsten en gingen naarstig op zoek naar andere thema's voor hun werk. Bijbelse taferelen werden ingeruild voor volkse afbeeldingen waarin de boer zich een negatief imago aanmat in allerlei herbergscènes. Ook in de 16de eeuw was de domme, ruwe, achterlijke, gulzige en zedeloze boer niet aan het werk, maar hij zong, danste, vierde feest en deed zich tegoed aan de geneugten op een kermis of bruiloft alsof hij zich had ontworsteld van de aardse slavernij met het platteland als het decor van onkuisheid en dronkenschap. De huizen waar deze primitieve onbetrouwbare lieden leefden, werden even primitief weergegeven als hun eigenaars. Het waren niet meer als scheve, onbedekte hutjes en zagen er nauwelijks bewoonbaar uit. (Van der Ziel 2003: 200 – Montijn 2002: 105)

Vanaf het midden van de 17de eeuw zorgde het beeld van de boer voor verdeeldheid. Verlichte kringen associeerden de landelijke ruimte en daarmee ook zijn bewoners, met primitieve achterlijkheid. De stedelijke ruimte vormde immers het middelpunt van de vooruitgang en de cultuur. (Cieraad 1988: 140) Terwijl het merendeel van de stedelingen de boeren nog steeds beschouwden als primitieve wezens, ontstond in de kunst een nieuwe gevoeligheid aan de charmes van het landleven. Voor kunstenaars, overdonderd door de schoonheid van het zonlicht op het berglandschap tijdens rondreizen in Italië, was de boer niet langer een onbeschoft iemand, maar een gelukkig wezen, levend in harmonie met zijn natuurlijke omgeving. Ze verbeeldde deze pastorale idylle als een betere, onschuldige wereld. De natuur, voordien tegenstander van de beschaving, werd voortaan als voorbeeld gezien, ze illustreerde Gods grootheid. Hierdoor stond de boer als het ware op het puntje de heilige van zijn troon te stoten. De landelijke ruimte waarin de boer woonde, beschouwde men met deze romantische – elitaire visie als sacraal, terwijl de stedelijke omgeving in verband werd gebracht met begrippen zoals oppervlakkigheid en materialisme. De woning van de boer zelf, het boerderijtje, was op dat ogenblik nog geen algemeen verlangen voor de stedeling, maar had wel veel weg van de volmaakte idylle. (Cieraad 1988: 139, 140 - Van der Ziel 2003: 200 – Montijn 2002: 106, 107)

Het is deze idylle die de aanleiding gaf tot het bouwen van vaste woonplekken met de boerderij als voorbeeldtype waarvan de bewoners totaal geen agrarisch leven leidden. Een van de eerste voorbeelden hiervan is de fabriekskolonie Agnetapark, ontworpen door F.M.L. Kerkhoff in 1882. De woningen van de arbeiders van de Nederlandse gist- en spiritusfabriek onder leiding van Jacob Cornelis van Marken werden per twee of drie samengevoegd en kregen het uiterlijk van een boerderij. (Montijn 2002: 83, 126) Het huisje aan de rand van Bussum dat H.P. Berlage ontwierp voor Herman Gorter gaat als eerste boerderijtje voor burgers door het leven. De bakstenen 'villa' had een eenvoudige rechthoekige plattegrond, een zadeldak van rode pannen en een afdak aan de voorkant. (Montijn 2002: 128)

Toch werden tegen het eind van de 19de eeuw op het platteland hoofdzakelijk landhuizen opgetrokken die vormgegeven werden in de Old English-stijl. Deze cottagestijl was gebaseerd op grote, eenvoudige boerenhoven en kwam overgewaaid vanuit Engeland, waar de stroming werd aangevoerd door Richard Norman Shaw. De woningen werden uit baksteen opgetrokken en beschikten over een grote schoorsteen, leien daken en glas-in-loodramen. In 1919 reageerde De Bond Heemschut tegen dit soort woningen, ze werden niet eenvoudig genoeg bevonden. Ze hadden erkers, serres, balkons of dakkapellen of zelfs een torentje. Iedere poging om de huizen een weelderig aanzien te geven was volgens hen verkeerd. Landhuizen moesten passen in hun omgeving en woningen die dit het beste deden, waren opgetrokken in boerderijstijl, ze lieten houten balken in het zicht en de relatief kleine raampjes waren bij voorkeur in ruitjes opgedeeld. Kloot Meyburg verzette zich in zijn boek *Landhuisbouw* uit 1921 tegen de Engelse landhuizen, maar promootte de oude boerderijen omwille van hun nationale eigenheid naast het feit dat ze bescheiden en esthetisch bevredigend waren. De bouwkunst moest volgens hem in de eerste plaats de nuttigheid dienen en dat was bij boerenhuizen altijd het geval. Toch beschouwde hij de boerderij ongeschikt voor het gebruik door burgers. De boerderij moest dan ook zeker niet gekopieerd worden, het ging om de grondbeginselen, de horizontale lijnen en de geslotenheid van de gevels. Hij plaatste eerlijkheid in functie en materialen boven alles. (Montijn 2002: 43, 77, 137, 138, 139). Toch reageerde Hoste in *Bouwen op het platteland* op de adviezen van Meyburg en andere esthetici om een woning op het platteland op te trekken als een boerenwoning, die zogezegd de enige woning was die met het landschap harmonieerde. Hoste zag de boerderij niet als een stuk architectuur, maar als een resultaat van een groeiprocess. De boerderij is voor hem in de eerste plaats een bedrijf. (Hoste 1947: 27, 30)

Door het floreren van de Vlaamse boerencultuur, die door schilders zoals Gust De Smet, Albert Servaes, Constant Permeke en schrijvers zoals Stijn Streuvels, Ernest Claes en Felix Timmermans in het interbellum in beeld werd gebracht, kwam de boerderij in de beginjaren van de 20ste eeuw in het middelpunt van de belangstelling te staan bij intellectuelen, architecten en kunstenaars en werd ze gebombardeerd tot prototype van de landelijke bouwkunst. (Montijn 2002: 126, 149, 152 – De Vos 2008: 137)

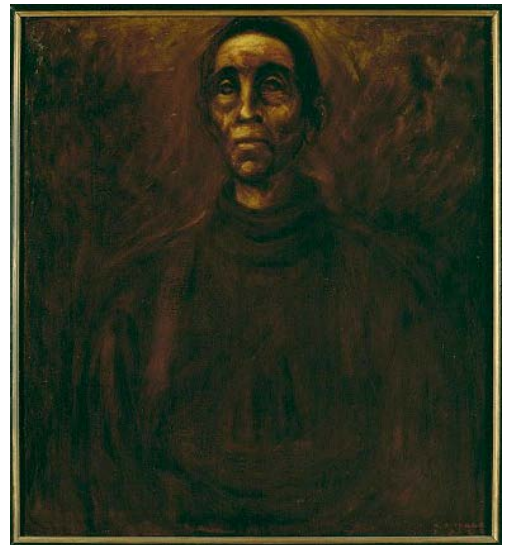
Afbeelding 1.2.2: Het Agnetapark in Delft

Afbeelding 1.2.3: Woning voor Herman Gorter ontworpen door Berlage

Afbeelding 1.2.4: "Boer" op het veld door Gustav de Smet

Afbeelding 1.2.5: "Boer" door Albert Servaes

Afbeelding 1.2.6: "Boerderij" door Constant Permeke

Toch dook er hier en daar een kritische stem op zoals Ben Merkelbach in 1935 pleitte voor de eervolle dood van de ouderwetse boerderijen. *“Velen meenen dat, zoodra we buiten de bebouwde kom van groote gemeenten gaan bouwen, we onze architectonische producten slechts (en meestal ook slecht) op een boerderij mogen doen gelijken. Of de gebruiker geheel andere eischen aan zijn verblijf stelt als destijds de boer, en of ons ook geheel ook andere middelen ter beschikings staan, dan destijds het geval was, doet niets ter zake, menen ze”*, aldus Ben. (Montijn 2002: 154) Ook J.J. Vriend en Huib Hoste, reeds eerder vernoemd, waren van mening dat een boerderij onbruikbaar was voor de burger. Het gesloten karakter van de boerderij, met zijn kleine ramen, was tot stand gekomen vanuit het oogpunt de bewoners te beschermen tegen weersinvloeden, maar ook tegen personen met slechte bedoelingen. Het was immers niet altijd even veilig op het platteland. Bovendien was de bouwtechniek nog niet zo ver ontwikkeld dat grotere openingen mogelijk waren. Daarnaast had de woning de functie rust aan de bewoner te bieden. Om dit te verwezenlijken, werd er gezocht naar een contrast met de arbeidsomstandigheden. De boer, die de ganse dag had doorgebracht op het veld in de blakende zon, kon in zijn woning enorm genieten van de ‘duisternis’. De boer had er ook allerm minst behoefte aan ’s avonds na een lange dag in de natuur doorgebracht te hebben, door een raampje naar buiten te zitten turen. Voor stedelingen lag de situatie helemaal anders, zij kwamen immers naar het platteland om in de natuur te kunnen vertoeven en de natuur te kunnen aanschouwen na een ganse dag op kantoor te hebben doorgebracht. Het te kleine venster vormt zo het voorbeeld van de tegenstrijdigheden tussen de boerenwoning en de gewenste woning voor de stedeling, het is voor hem een opgedrongen fraaiigheid. (Montijn 2002: 156 – Hoste 1947: 28, 30).

Gaandeweg viel de droom van het boerderijtje steeds moeilijker te rijmen aan het ideeëngoed van het modernisme waarin werd geëist, aan iedereen die wilde meetellen op het gebied van kunst, architectuur en vormgeving, dat hij ‘van zijn tijd’ moest zijn. Traditionalistisch bouwen was in de ogen van *Nieuwe Bouwers* moreel verwerpelijk. Bijkomende moeilijkheid, na de Tweede Wereldoorlog, voor de boerenromantiek was de associatie met de ideologie van de bezetter (Montijn 2002: 154, 155).

Afbeelding 1.2.7: Fragment uit 'De heren van Zichem'

Vanaf het eind van de jaren '60, begin jaren '70, met de eerste populaire boerentelevisieseries en verfilmingen van diverse boerenromans zoals *De Filosoof van Heaghem* (°1967 Maurits Balfoort BRT), *De Heren van Zichem* (°1969 Maurits Balfoort BRT) of *Het Gezin van Paemel* (°1986 Paul Cammermans), dook de romantische droom van een eigen boerderij op bij de gewone burgers, niet-boeren. Het landelijke wonen was aan het begin van de 20ste eeuw een algemeen verlangen geworden waarbij de boerderij als ideaalbeeld zeer in trek was. (De Vos 2008: 137) Hugo de Ridder beschrijft dit gevoel in zijn roman *Nazaad* als volgt: "*Het hoevetje: het is een droom voor veel harde jongens uit de geslaagde generatie die kwijlt van nostalgie naar de geur van een echt haardvuur, een zoldering met doorgezakte balken en een stel kippen op het erf.*" (1997: 114) Stedelingen werden, zoals alle rijken in de geschiedenis voor hen, aangetrokken door de charmes van het buitenleven en liepen storm op verkoopsdagen van fermettes. Deze achtergelaten, omwille van de schaalvergroting in de landbouw, boerderijen werden door burgers verbouwd en bewoonbaar gemaakt. Originele boerderijen, waar voordien vee en mensen onder één dak huisden, werden verbouwd zodanig dat het boerengezin nu deze ruimte voor zichzelf had. Omdat er onvoldoende authentieke boerderijtjes waren om de stadsontvluchters op te vangen, zochten de kersverse plattelandsbewoners hun toevlucht in nieuwe (namaak-)boerderijen. Deze woningen hadden de gewenste landelijke uitstraling en waren bovendien erg comfortabel. Men hoefde er ook de ongemakken van een verbouwing niet bij te nemen. Nostalgie was 'in', maar alleen als het kon worden gecombineerd met modern comfort en voldoende ruimte. (Montijn 2002: 104, 117, 169, 177) Het cijfer van het aantal nieuwe boerderijen benaderde al snel het aantal oorspronkelijke, al dan niet verbouwde, boerderijen op het platteland. (Montijn 2002: 103, 104).

1.3 Voorbode van het neotraditionalisme

De Vlaamse fermette, symbool van de wooncultuur uit de laat 20ste eeuw, valt niet te rekenen onder een letterlijke reproductie van een stijl uit het verleden, ze is geen letterlijke vertaling van de boerenwoning. De woning is eerder een resultaat van een nostalgische visie, een verlangen naar het landelijke en naar hetgeen dat geweest is en waarbij een negatieve of kritische houding wordt aangenomen ten opzichte van het heden. Het verbaast niet dat de periode waarin de fermette, met haar hunker naar het verleden, aan haar veroveringstocht begint, samenvalt met het moment van de oliecrisis van 1973. De Vlaming wordt geconfronteerd met economische onzekerheden, maar is vooral ook teleurgesteld in de moderniteit. (Van Herck 2006: 245) Met dit in het achterhoofd kan de fermette, zoals De Botton vertelde in een interview met *De Tijd*, gezien worden als een natuurlijke reactie op de technologische maatschappij: de bewoners, zowel gepensioneerden als gezinnen met kinderen, snakken weer naar vroeger, hunkeren naar geborgenheid, een leven zonder drukte en stress, maar met ruimte en rust en denken dit terug te vinden in het agrarische verleden. Arbeiders en bedienden willen na hun uren genieten van de vrije tijd ver weg van het fabriek of het kantoor. Ze zijn als het ware op de vlucht voor de frustraties, verontreiniging, drukte en verwording van de grote stad. Het platteland fungeert als schitterend alternatief waar zij de natuur kunnen beleven, mooie landschappen kunnen ontdekken, wakker kunnen worden met het geluid van de wind die door de bomen waait en vogeltjes die fluiten. Hoe meer groen, hoe liever en hoe stiller, hoe beter. Het oproepen van een beeld uit het landelijke verleden geeft hen een positief gevoel waarbij de waarheidsgetrouwheid van het beeld van minder belang is. Er wordt beroep gedaan op het inlevingsvermogen en de fantasie van de persoon. (Kersten 2007: 51,52) Bovendien kon de moderne stijl, waar de *Nieuwe Bouwers* zo weg van waren, 'het volk' niet echt bekoren. Platte daken en grote ramen werden maar kil en armzalig bevonden. (Montijn 2002: 155). Ook vandaag de dag horen we allerlei reacties en kritieken op de moderne 'bunkers' en wordt de romantische droom nog steeds gedroomd. Dit kunnen we merken aan de tekstjes op de websites van verschillende bouwpromotoren in een poging de klant te overtuigen van de bouwstijlen die ze in hun pakket aanbieden.

Traditionele gezelligheid ...

Traditie en gezelligheid achter vier muren. Het platteland is nooit veraf en de gejaagdheid van het moderne leven houdt op aan de drempel. Thuiskomen na een lange dag brengt meteen rust en verademing.

Als de tijd van toen ...

Terug naar de tijd toen iedereen iedereen kende en de burens regelmatig binnenwipten om te zien of alles goed ging. De rustige sfeer van het veilige dorpsleven met de kerktoren op wandelafstand waar gezelligheid geen tijd kent.

(Arnou Bouwkantoor)

Afbeelding 1.3.4: Radio met CD- speler, USB- aansluiting én een retrolook

The New Beetle 新甲壳虫 经典非只在既往 时尚不限于当下

北京 2008 年奥运会汽车合作伙伴

Afbeelding 1.3.1 – 1.3.3 : Nieuwe auto's in een oud jasje

De fermette kan in zekere zin beschouwd worden als een aankondiging van het neotraditionalisme, ook wel eens retroarchitectuur genoemd, een stroming die vanaf 1990 aan een sterke opmars bezig is en vooral zijn weg vindt in Nederland, denken we maar even aan de Vinex-wijk Brandevoort nabij Helmond. Niet alleen in de architectuur, maar ook in allerlei producten herkennen we de huidige retrohype. Producten die een antwoord formuleren op de behoeften van vandaag worden vormgegeven naar hun voorganger van destijds. Denken we maar aan de huidige revival van de VW Beetle, de Mini Cooper en de Fiat 500, Smeg-koelkasten en de nieuwste radio's met cd-desk en USB-aansluiting. In deze stroming draait het om herkenning, beslotenheid, het vertrouwde en het voortbouwen op het bestaande. Hoewel de huizen in deze architectuurstroming pretenderen oud te zijn, zijn ze nog groen achter hun oren en blinken ze nog van nieuwigheid. Deze architectuur confronteert ons met de schrik voor het nieuwe en de technofobie die bij de gewone mens heerst en vormt een reactie op de instabiliteit en onzekerheid van de huidige maatschappij, maar ook op de globalisering waardoor er nauwelijks nog verschillen waarneembaar zijn tussen een winkelstraat in Hasselt of Kopenhagen, het vliegveld in Zaventem en London ... De conservatieve houding van de traditionalisten wordt, net zoals ook gebeurt bij de fermette, met heel wat bakken kritiek geconfronteerd. De wijken zouden haaks staan op de essentie van de stad: vernieuwing. Ze worden immers zo vormgegeven zodat ze over 50 jaar nog steeds dezelfde sfeer zullen uitstralen. De retroarchitectuur houdt volgens critici geen rekening met de huidige tijdsgeest. Traditionalisten bieden weerwerk met het volgende argument (van Wilfried van Winden): *“Alles wat nu gebeurt en wordt gemaakt, is eigentijds”*. (Hulsman 2006) Feit is dat dit neotraditionalisme, net zoals de fermette bij ons overigens, erg populair is bij de man in de straat terwijl de architect er zich mateloos aan ergert en niets liever zou willen dan dat dit soort praktijken met de noorderzon zouden verdwijnen.

Afbeelding 1.3.5: Neotraditionalisme in Brandevoort nabij Helmond

Proef de sfeer van toen en het comfort van nu

Type Kotter

BOVENWONING

Type Karveel

BENEDENWONING

Nieuwland-Oost te Brielle

■ benedenwoning type Karveel K1
■ bovenwoning type Kotter K2 & K2a

begane grond

18 Royale bovenwoningen type Kotter

- Begane grond** • Eigen entree
- 1e verdieping** • Grote woonkamer met open keuken van ca. 38 m²
• Inpandig balkon
- 2e verdieping** • 2 slaapkamers
• Badkamer met douchebak en wastafel en de optie voor een ligbad en 2e toilet
• Aparte technische ruimte met aansluiting voor de wasmachine en droger
- 3e verdieping** • Vliering is bereikbaar met een vlieringstrap

- 9 Ruime benedenwoningen type Karveel**
- Lichte woonkamer met openslaande deuren aan de tuinzijde en de optie voor een schuifpui
 - Open keuken
 - 2 slaapkamers
 - Badkamer met de optie voor een 2e toilet, bad, douchebak en 2e wastafel
 - Aparte technische ruimte met aansluiting voor de wasmachine en droger
 - Woningbrede achtertuin
 - Basis indeling voldoet aan verklaring WoonKeur

Koopsom v.a. ca. € 210.000,- v.o.n.

Koopsom v.a. ca. € 199.000,- v.o.n.

Ontwikkeling:

Adriaan van Erk
PROJECTEN

www.adriaanvanerk.nl

Real Estate

Voor info
en verkoop:

LAGERWEIJ en FONK

Markt 10, Brielle,
tel. 0181-41 58 33
e-mail: brielle@lagerweij-fonk.nl

Opentingsuren:
maandag t/m vrijdag
van 9.00 - 17.30 uur

Bestel nu bij dé Weekkrant uw eigen fotoboek!
De hele maand december:

A3 kalender van € 24,95 voor **€ 16,95**

Agenda van € 24,95 voor **€ 16,95**

Nieuw actie geldt de hele maand december 2009.

www.deweekkrantfoto.nl

Afbeelding 1.3.6: Advertentie uit de Weekkrant van 16 december 2009

1.4 De fermettebouwer, tussen koeien en comfort

De fermette is feitelijk het woonhuis van een conservatieve stedeling die graag idyllisch-landelijk wil wonen. (Prins 2010) Het landelijke wonen, de daarbij geassocieerde rust en de bijhorende sfeer zet de bouwer aan te kiezen voor de hoevestijl. Het boerenleven zelf en het imago van de boer deed er bij het bouwen van een fermette in de jaren '70 en '80 en op dit moment nog steeds niet toe. Net zo min jonge bouwers vandaag bij het bouwen van hun pastorijwoning de associatie maken met het huidige, niet al te fraaie, imago van mijnheer pastoor.

Naast het landelijke uiterlijk diende de fermette voorzien te van alle moderne comfort. Goed wonen wordt immers gelijk gesteld aan gezellig en comfortabel wonen. Daar waar modern comfort een vorm van rationaliteit en nuchterheid impliceert, verwijst gezelligheid naar het irrationele en het gevoelsmatige. De fermette brengt aldus een ongemakkelijke situatie tot stand tussen romantiek en rationaliteit, nostalgie en moderniteit. (Ickx 1998) De bewoners van een fermette beschikken over de nieuwste electrotoestellen zoals een frigo, stofzuiger ... de nieuwste verwarmingstechnieken (vloerverwarming) en tegenwoordig ook over de nieuwste domotica, alleen niet over de nieuwste woning, gebouwd met de nieuwste bouwtechnieken. Deze combinatie van landelijkheid en comfort, waar de fermettebewoner naar op zoek is, vinden we ook terug in tekstjes van sleutel-op-de-deur-firma's waarin ze de fermettewoning aanprijzen.

De liefhebbers van de "fermette" stijl zullen zich laten verleiden door deze villa die op de Vlaamse boerderijtjes geïnspireerd is.

Achter de gevels die aan de 19de eeuw doen denken, is nochtans een woning uit de 21ste eeuw verborgen.

Naast een zeer goede isolatie, bieden ze ook alle elementen van modern comfort.

Indien u van deze stijl houdt, aarzel dan niet en laat u verleiden door deze tijdloze woning.

Zoals bij al onze modellen werd iedere vierkante meter zorgvuldig bestudeerd om u een woning te bieden die makkelijk te onderhouden is en waar iedereen zijn plaats vindt.

Uit de verschillende inrichtingsmogelijkheden voor de bovenverdieping kunt u diegene kiezen die het best bij u past.

(TeamConstruct 2010)

Villa

▶ Villa Brabantse

▶ Beschrijving :

De liefhebbers van de “fermette” stijl zullen zich laten verleiden door deze villa die op de Vlaamse boerderijtjes geïnspireerd is. Achter de gevels die aan de 19de eeuw doen denken, is nochtans een woning uit de 21ste eeuw verborgen. Naast een zeer goede isolatie, bieden ze ook alle elementen van modern comfort. Indien u van deze stijl houdt, aarzel dan niet en laat u verleiden door deze tijdloze woning.

Zoals bij al onze modellen werd iedere vierkante meter zorgvuldig bestudeerd om u een woning te bieden die makkelijk te onderhouden is en waar iedereen zijn plaats vindt.

Uit de verschillende inrichtingsmogelijkheden voor de bovenverdieping kunt u diegene kiezen die het best bij u past.

U twijfelt nog? U wenst een specifieke inrichting?
Aarzel dan niet om ons te contacteren.
Uw adviseur zal u helpen bij uw keuze.

Afbeelding 1.4.1: De fermette op de website van TeamConstruct

2. Overwegingen en invloeden

Vanaf het einde van de jaren '70 tot diep in de jaren '90 van de 20ste eeuw werd er in Vlaanderen massaal gekozen voor de woning in fermettestijl.

Wanneer men aan fermettebewoners vraagt de keuze voor deze bouwstijl te verantwoorden, is men eerder verbaasd en heeft men niet direct een antwoord klaar.

Het merendeel werpt op dat op het tijdstip van bouwen deze hoevestijl de trend was, de fermette was in de mode. De gezelligheid die met deze hoevestijl in verband werd gebracht, viel bij velen van hen in de smaak. De fermettebewoner voelt zich thuis in dit decor en geniet met volle teugen van de privacy en intimiteit die rond de woning heerst. Bovendien vonden (en vinden) ze dit soort woningen 'mooi'.

We mogen ook niet vergeten dat de fermette 'tijdloos' werd bevonden in vergelijking met de moderne woning, hoewel ze vandaag eerder als achterhaald wordt beschouwd, op enkele fanatieke aanhangers na, en haar plaats is ingenomen door de pastorijwoning.

*Een overtuigde bewoner, tevens aannemer, vertelt:
“Rustiek dat blijft. Modern, dat is over tien jaar weer
passé en is bovendien steeds hetzelfde. Alles is er recht
op recht en daar bovenop zet men tenslotte nog een
piramidedak.”* Helaas beseft hij niet hoe zeer zijn fer-
mette lijkt op de woning van zijn buurman. Tijdloos
bouwen is al sinds jaar en dag een droom voor de
architect en tevens voor de bouwfirma's, al zijn zij er,
zo doen hun websites ons althans vermoeden, alvast
van overtuigd dit te kunnen. Woorden zoals 'stijl' of
'mode' zijn in de architectuurwereld 'not done', men
is permanent op zoek naar hetgeen de tijd overstijgt.
Jammer voor de architect, maar deze droom stemt
zelden overeen met de werkelijkheid, dit tonen diverse
jaarboeken ons wanneer we ze langs elkaar leggen¹.

1) Hoofdstuk 4.1 'De verwijtende vinger van de architect' zoomt hier iets verder op in.

2.1 Beter een goede buur dan een verre vriend

Wat is mooi? Dat wat door architecten mooi wordt bevonden, valt niet altijd in de smaak bij de bouwheren, dat is al meer dan eens gebleken. Een Romeinse uitspraak lijkt vandaag nog steeds te gelden: *De gustibus (et coloribus) non est disputandum*. Oftewel over smaken (en kleuren) valt niet te twisten. Hoewel in *Het Groot Woordenboek der Nederlandse taal* (Van Dale) het begrip 'smaak' wordt omschreven met voorkeur of persoonlijke waardering, ontkent de Franse socioloog Bourdieu in zijn boek *La distinction, Critique sociale du jugement* van 1979 dat smaak een kwestie van vrije keuze inhoudt. Smaak is een uitdrukking van de positie die mensen innemen binnen de maatschappelijke verhoudingen en is gekoppeld aan de 'habitus'. Dit begrip 'habitus' wordt door Bourdieu beschreven als een systeem van waarnemings-, denk-, waarderings- en handelingsschema's die aan een groep worden toegeschreven, niet aan het individu. (Van Wijck 2007-2008: 2) De 'persoonlijke' smaak wordt aldus in vele gevallen grotendeels bepaald door de groep, zij het onbewust, waartoe men behoort. Smaak is iets wat je mee krijgt uit je omgeving, opleiding en achtergrond. Dit is ook het argument dat architecten aanhalen om de fermette met de grond gelijk te maken. Dat fermettebewoners niet beseffen wat er mis is met hun woning, heeft volgens hen te maken met hun gebrek aan opleiding (in de esthetica). Voor hen is het duidelijk dat alleen vakmensen zoals architecten, ingenieurs, planners of stedenbouwers, over esthetiek mogen praten of oordelen².

De maatschappij kan volgens Max Weber onderverdeeld worden al naar gelang de economische positie die een groep mensen inneemt, dit resulteert in verschillende klassen. Deze definitie werd verder uitgebreid, naast het economisch kapitaal, kunnen ook het scholingskapitaal en het sociaal kapitaal een rol spelen in de onderverdeling in klassen. (Van Wijck 2007-2008: 1) Afhankelijk van de klasse waarin men zich beweegt, geeft men een andere waarde aan het begrip 'wonen'. Modale burgers zien het wonen als een bescherming en afbakening van het eigen bezit. Hun huis is een thuis. De 'hogere' socio-economische klasse beschouwt zijn woning eerder als een symbool. Ze willen er naast het uitdrukken van hun persoonlijkheid en creativiteit, hun gekregen kansen en de verworven rijkdom mee etaleren. Voor de minder bemiddelden in onze maatschappij heeft de woning vooral een utilitaire functie. Wonen staat voor hen gelijk aan het hebben van een domicilie, het bezitten van een privéruimte en het bevredigen van de fundamentele behoeften. (InfoNu 2008)

2) Dit debat wordt verder toegelicht in het hoofdstuk 4.1 'De verwijtende vinger van de architect'

Binnen deze klassen kan men op basis van gemeenschappelijke interesses standen onderscheiden. Een stand is in feite een groep mensen met dezelfde leefstijl, dezelfde manier van omgaan met geld en tijd. Wanneer men over meer financiële middelen beschikt, zou men eerder een materiële leefstijl hanteren tegenover een culturele leefstijl. Hoe groter het aandeel vrije tijd tegenover de tijd die door het werk en gezin in beslag wordt genomen, des te cultureler de leefstijl van de groepering wordt bevonden. Deze leefstijl heeft een invloed op ruimtelijke beslissingen. Het tweeverdienend koppel dat houdt van uitgaan en vaak uit eten gaat, zal liever in een stad wonen te midden van het culturele aanbod en diverse mogelijkheden. Een echtpaar dat graag thuis zit en gesteld is op rust en 'cocoonen', zal liever op 'de buiten' wonen. (Van Wijck 2007-2008: 6) Jonge gezinnen gaan vooral op zoek naar een gezonde plek om te wonen, ze kiezen voor de klassiekere, gekende woning waaraan weinig risico is verbonden. Zogenaamde 'Life-stylers', die telkens mee willen zijn met de nieuwste trend, beschouwen de woning als een middel om zich van de rest te kunnen onderscheiden. Ze hechten beduidend minder belang aan de locatie van hun woning of de woning zelf, die snel verkocht wordt wanneer er een nieuwe trend op het toneel verschijnt. De minderbedeelden hebben weinig keuze wat de ruimtelijke voorkeuren van hun woning betreft, zij zijn blij wanneer ze kunnen wonen aan een, voor hen, haalbaar budget.

Fermettebewoners kunnen we onderbrengen in de modale klasse die de woning als een echte thuis beschouwt. Ze bouwen hun woning dan ook met het idee dat het een woning is voor de rest van hun leven. Ze kiezen voor een gezonde omgeving, bovendien houden ze van de rust en zijn ze minder geïnteresseerd in allerlei culturele activiteiten.

Toch bestaan er nog meerdere variaties in het brede veld van leefstijlen. Leefstijltypes kunnen verschillen al naar gelang de manier waarop de sortering tot stand is gekomen. Zo kan men onderverdelingen maken op basis van activiteiten, interesses, opinies ... Men kan mensen ook opdelen op basis van het beroep, opleidingsniveau, inkomen, politieke invloed, afkomst, kleding, geslacht of seksuele geaardheid ... De soort woning kan een aanleiding geven tot de aansluiting bij een bepaalde maatschappelijke groepering, maar ook de auto mogen we in de huidige maatschappij meerekenen als criterium. In het consumptietijdperk worden we immers onderworpen aan een overvloed aan mogelijkheden en worden we gedwongen tot keuzes. Door ons af te zetten of net mee te gaan met anderen bepalen we onze identiteit. Er wordt aangesloten bij subgroepen, stromingen, of bij een stijl met typerende uniformiteit. Net zoals in de auto-industrie, waar de Volvo staat voor een veilige familiewagen en de Jaguar voor klasse, kent ook de woonindustrie eenvormige types met een eigen karakter. Het kopen of bouwen van een woning of auto impliceert dus ook het (on)bewust aansluiten bij een bepaalde subgroep van de samenleving. Zo weten we dat fermettebewoners veel belang hechten aan gezelligheid en traditionaliteit, terwijl een klassiekere stijl staat voor standing. Een moderne woning wordt dan weer geassocieerd met ruimtelijkheid en ruimdenkendheid. (Ickx 1998) De fermettebewoner wil dus niet per se de landelijkheid verheerlijken, maar bouwt of koopt ook een fermette omdat dat de gangbare stijl is binnen de sociale groep waarin hij zich beweegt.

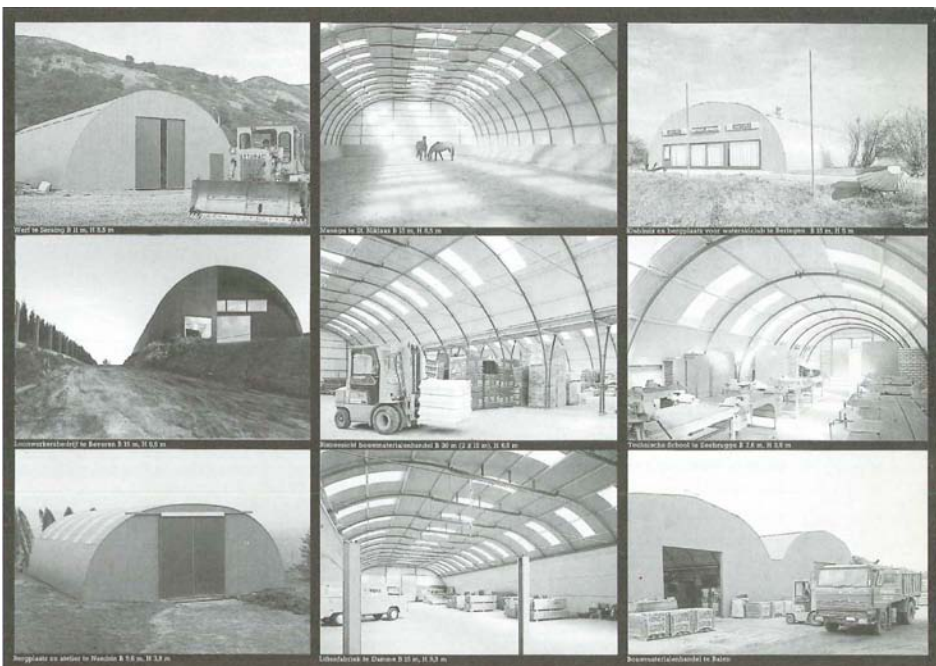
Dat dit daadwerkelijk ook zo gebeurde, valt op te merken uit gesprekken met de bewoners: *“Iedereen had zo’n woning en je gaat gewoon mee met de stroom”*. De bouwer is er zich bovendien van bewust dat hij niet als individu handelt en tracht rekening te houden met de belangen van de (toekomstige) buurt. Het volgende fragment uit *De landelijke woning* van de Boerinnenbond uit 1955 zou 20 jaar later nog steeds van tel zijn.

“Allen verlangen wij dat men van onze woning kan zeggen, het is een schoon huis. En terecht! Ons huis moet schoon zijn, ook van buiten: het moet immers vertolken dat daarbinnen een gelukkig gezin woont. Daarbij ons huis wordt door iedereen gezien. Niemand heeft het recht het uitzicht van de wereld door zijn werk te schaden en aldus de voorbijgangers te verplichten lelijke dingen te zien.” (p.6)

Uit de gesprekken blijkt ook dat men niet buiten de, door de (schoon-) familie vastgelegde, lijntjes durft te kleuren, bang voor negatieve reacties. *“Als ik een gewone vierkantige blok zou hebben neergezet, dan zou je mijn schoonouders eens moeten gehoord hebben”*, aldus een fermettebewoonster. De conservatieve fermettebewoner kiest bewust voor een woning waarmee hij niet wil opvallen en niemand mee voor het hoofd wil stoten. Het liefst van al, wil hij zoveel mogelijk op zijn buurman lijken. In geen geval wil hij afwijken want dit zou de uniformiteit doorbreken. Eigenzinnigheid of een alternatieve smaak is voor fermettebewoners taboe. Ze spelen op safe. Ze kiezen ervoor hun geld te investeren in iets dat ze kennen.

2.2 Regeltjes van hogerhand

Het zijn niet alleen de burens die via ongeschreven regeltjes nieuwe bouwers in een bepaalde richting probeerden te duwen. Ook de verkavelingvoorschriften lieten niet altijd evenveel ruimte voor interpretatie. Men werd bijvoorbeeld verplicht te werken met een maximum dakhelling van 40° en waarbij de voorkeur uitging naar bakstenen en dakpannen als bouwmaterialen. Ook de dakvorm van dakkapellen kon worden vastgelegd. Verschillende gemeenten lieten in de voorschriften opnemen dat de woning met een landelijk karakter moest worden gebouwd.

Afbeelding 2.2.1: De half cilindrische loods die men meermaals langs Vlaamse wegen kan tegenkomen

Afbeelding 2.2.2: De loods kan net zo goed als de fermette aanspraak maken op de landelijke uitstraling, aldus De Smet en Vermeulen

Afbeelding 2.2.3: Woning K. te Z. door Henk de Smet en Paul Vermeulen

Deze beperkingen, die opgesteld werden door een landmeter die eigenlijk te weinig kennis van zaken had, gingen vaak onnodig ver. Meer dan eens zetten ze een rem op de creatieve geest van de architect. Wanneer de architect toch met een geniaal idee kwam aandraven, bleek de buurt roet in het eten te gooien. Dit blijkt uit een project van Henk de Smet en Paul Vermeulen waarvan het ontwerp dateert uit 1988 en wat tussen 1989 en 1990 werd gerealiseerd. De architecten van de woning K. te Z. werden geconfronteerd met een specifiek programma voor een perceel dat deel uitmaakte van een typisch Vlaamse verkaveling. Er werd niet gevraagd naar een woning voor een modaal gezin, maar naar een woning waarin het desbetreffende koppel zowel samen als apart kon wonen. Bijkomende moeilijkheid was dat het koppel slechts een beperkt budget ter beschikking had, ondanks het grote programma. De bouwvoorschriften in deze verkaveling vroegen naar een landelijk uitzienende bouwvorm. In plaats van de woning vorm te geven zoals een ferme, waarop de opsteller van het regeltje ongetwijfeld doelde, kozen de architecten voor een half cilindrische loods. Deze loods, waarvan men meerder malen langs Vlaamse wegen zowel groene of bruine exemplaren kan terugvinden, kon volgens de architecten net zo goed als een ferme op deze landelijke uitstraling aanspraak maken. In beide gevallen betreft het in wezen een schuur die tot woning is omgevormd. Bijkomend voordeel inzake het budget was het feit dat de schuur als prefab-model kon worden opgetrokken. De burens echter waren niet opgezet met deze no-nonsense loodswoning waarin het wonen tot het noodzakelijke werd gereduceerd. Afgezien van de verzorgde tuin, had de woning niets gemeen met de woningen uit de buurt. Ze was een vreemde eend in de bijt die niets met de burens te maken wilde hebben. Dit werd mee in de hand gewerkt door de donkere, gekromde wand die de woning naar de romantische vensters van de naast liggende fermes richt. De flanken zijn slechts van twee kleine raampjes voorzien, de rest van het licht wordt langs de voor- en zijgevel de loods ingezogen. (De Smet & Vermeulen 1996: 36, 37, 118, 119)

Actuele verkavelingsvoorschriften bevatten clausules waarin een architecturale uitwerking gevraagd wordt die op een eigentijdse, kwaliteitsvolle manier de ruimtelijke integratie dient te realiseren. Zogenaamde 'historische' architectuurstijlen worden expliciet verboden. Hiermee worden imitaties van historische bouwstijlen of op historische bouwstijlen gelijkende architectuurvormen gebouwd in moderne materialen bedoeld. Voorbeelden hiervan zijn o.a. een fermette, een vakwerkhuis, een huis in pastorstijl of Engelse cottagestijl. Toch is de fermette, anno 2011, nog niet afgeschreven. In landelijke omgevingen durven ze nog steeds op te duiken, zij het in veel mindere maten als in de gloriejaren '70, '80 en '90.

BEOORDELING VAN DE STEDENBOUWKUNDIGE AMBTENAAR:

Overwegende dat de argumenten van de ontwerper in bijgevoegde motiveringsnota kunnen bijgetreden worden, dat door de vorm en afmetingen van het perceel en door het samengaan met de omringende percelen en bebouwing, het voorgestelde aanvaardbaar is;

Een historiserende bouwtrant wordt niet toegestaan (bv. fermettestijl, Spaanse pseudo villabouw, pastoriwoning,...). Enkel hedendaagse architectuur met een eenvoudige gevelafwerking kan aanvaard worden.

Overwegende dat het ontwerp voldoet aan de vigerende normen en de algemene stedenbouwkundige voorschriften;

Overwegende dat de verkavelaar zal moeten instaan voor de kosten die noodzakelijk zijn voor de aanleg van de nutsleidingen;

Gelet op het voorwaardelijk gunstig advies van de watering van Sint-Truiden
"Stedenbouwkundige vergunningsaanvragen binnen deze verkavelingsvergunning moeten voldoen aan de gewestelijke stedenbouwkundige verordening inzake hemelwaterputten, infiltratievoorzieningen, buffervoorzieningen en gescheiden lozing van afvalwater en hemelwater."

Gelet op het gunstig advies van provinciaal technische dienst
"Er bestaat geen bezwaar tegen deze verkavelingsaanvraag. Uit de watertoets kan besloten worden dat deze verkaveling geen significant schadelijke effecten veroorzaakt aan het watersysteem."

Afbeelding 2.2.4: Uitsnede uit verkavelingsvoorschriften van Sint-Truiden

1.2. Architecturale uitgangspunten

1.2.1 De architecturale uitwerking dient op een eigentijdse, kwaliteitsvolle manier de ruimtelijke integratie te realiseren. Het hoofdgebouw dient opgericht te worden in de zone zoals voorzien op het verkavelingsplan. Historisch bouwtrant wordt niet toegelaten (bv fermettestijl, spaanse pseudo- villabouw, etc). Enkel hedendaagse architectuur kan aanvaard worden.

Zo moeten inplanting, vormgeving, maatvoering, materiaalkeuze, enz. niet alleen bepaald worden rekening houdend met de eigen bouwkavel, maar moet er in de eerste plaats ook gezorgd worden voor een kwaliteitsvolle relatie met:

- het openbaar domein door inplanting, buitenaanleg, enz.
- de omliggende kavels door het garanderen van normale lichtinval, bezonning, privacy, enz. (vooral wat betreft de inplanting van de tweede bouwlaag, het voorzien van terrassen op de verdieping, enz.)

Afbeelding 2.2.5: Uitsnede uit verkavelingsvoorschriften van Hoeselt

2.3 Het spaarvarken van de nep-boerderij

De fermette woning op de kavel richt zich sinds de jaren '70 op het modale gezin van twee-verdieners. Daar waar eerstens de fermette zich op het gelijkvloers organiseerde, werden er gaandeweg kinderkamers op de verdieping ondergebracht. Bovendien werd met de fermette een tuin geassocieerd. Hier vierde het ideaalbeeld over het wonen – huisje met tuintje in het groen – hoogtij. Immers, voor een gezin met kinderen wordt een huis met tuintje als vanzelfsprekend beschouwd. Kinderen hebben ruimte nodig om te kunnen rennen, fietsen, lawaai te maken en vooral om dingen te ontdekken, te experimenteren en geprikkeld te worden. Agnès en Magdalena van den Berg schreven in 2001 een essay met de titel *Van buiten word je beter*. En wenst niet iedereen het beste voor zijn kinderen? (Montijn 2002:11) Gezinnen of anderen die niet onder de noemer van het modale gezin vielen, zochten elders onderdak, zoals in het oudere woningenbestand of in sociale woonwijken. (Loeckx 2003: 33)

De bouwers van de fermette vonden in deze woning een eenvoudig bouwvolume met een constructie zonder technische hoogstandjes, in tegenstelling tot de vaak versierde buitenkant. In het grondplan werd alles zo veel mogelijk recht op recht gehouden zonder te veel hoekjes en kantjes en waarbij alle plaats zo veel mogelijk nuttig gebruikt kon worden. Deze constructie, waarbij de dragende delen zich eenvoudigweg boven elkaar bevonden, had wel zijn consequenties. Zo werden sommige ruimtes, naar de ervaring van de bouwheren, buiten proportie gedimensioneerd. Hierdoor ging toch een aanzienlijk gedeelte van de bouwoppervlakte naar ruimtes waar dit niet nodig werd geacht, bijvoorbeeld de hal, berging of wasruimte. Een fermettebewoonster: *“Ik heb altijd de hal te groot gevonden en heb dit bij het opmaken van de plannen ook tegen de architect gezegd. Van de architect kreeg ik het antwoord dat het niet anders ging, hiermee was de kous voor hem af.”*

Afbeelding 2.3.1: Het ideaalbeeld: een tuin waarin de kinderen kunnen spelen

De eenvoudige constructie liet hen ook toe te werken met traditionele en eenvoudige bouwtechnieken die op de koop toe ook op economisch vlak goed bleken mee te vallen. In en tijdens het bouwproces werd gezocht naar een evenwicht tussen kwaliteit en prijs. Enerzijds wilde men zo veel mogelijk de kosten drukken, anderzijds mocht de woning er ook niet te goedkoop uitzien en aan gezelligheid inboeten.

Daarnaast liet de eenvoud van de woning de bouwers toe hun familieleden als vaklieden in te schakelen, waarmee de kosten voor gespecialiseerde, en dus duurdere vaklieden, gedrukt konden worden. Het verwondert dan ook niet dat veel fermettes door de bouwheren zo goed als zelf zijn opgetrokken. *“Deze woning heb ik samen met mijn vader helemaal zelf gebouwd, alleen de chauffage, de ramen en de goten hebben we door een specialist laten plaatsen”*, zo vertelt de bouwheer van een fermette. Dit fenomeen, waarbij de bouwheer zelf de handen uit de mouwen steekt, was eeuwenlang ondenkbaar geweest en werd voordien zelfs excentriek en asociaal bevonden. De eerste doe-het-zelvers stammen uit de periode waarin de stedeling een boerderijtje op ‘de buiten’ eigenhandig begon te verbouwen, waarna het meer en meer ingeburgerd geraakte.

Afbeelding 2.3.2: De bouwheer steekt zoveel mogelijk zelf de handen uit de mouwen

2.4 De architect heeft weinig in de pap te brokken

Uit gesprekken met de bewoners blijkt dat de invloed van de architect erg beperkt werd gehouden. “*We wisten goed wat we wilden, we hebben de architect een huis aangewezen zodat hij een beeld had van welke sfeer en stijl wij hielden.*” De architect werd veelal gekozen op basis van reeds gebouwde woningen waarin de bouwers in spe zich wel konden vinden. Woningen van broers, zussen, burens, vrienden of kennissen dienden vaak als inspiratiebron. Men schuwde het ook niet bij wildvreemden aan te bellen om de plannen van de desbetreffende woning te lenen of om inlichtingen te vragen met betrekking tot gebruikte materialen (bv. de gebruikte steen). De bewoners van de uitverkoren woning stelden hun woning maar al te graag open voor de geïnteresseerden en gaven zelfs een rondleiding.

In literatuur zoals *Landelijk wonen*, een soort leidraad en woonvoorlichting voor de bouwer uitgegeven door de Boerinnenbond in 1987, werd het opmaken van een bouwschets aangehouden. Het werd omschreven als een uiterst belangrijk werk waaraan zeer veel zorg diende besteed te worden. Hiermee kon de bouwer immers zijn woonbehoeften aan de architect kenbaar maken. De architect zou met andere woorden dankzij deze bouwschets het plan beter naar de zin van de bouwer kunnen opmaken. “*De woonschets was van doorslaande invloed op de manier waarop het huis zou bewoond worden. De woning wordt waard wat de woonschets waard is*”, zo wordt er geschreven. Naast het lenen van de plannen van bestaande woningen, kon er inspiratie voor deze belangrijke bouwschets gehaald worden in het boek *Landelijk wonen* zelf, maar ook door artikels in bijvoorbeeld het maandblad *Bij de Haard* ernstig en grondig te bestuderen. Het bijwonen van studiedagen over wonen, zou ook interessant zijn. Tenslotte diende er in gezinsverband besproken te worden en aantekeningen gemaakt te worden welke kamers men in het huis wou en hoe groot ze moesten zijn naar de woonformule van die tijd en aan te passen naar eigen schepping. Om de bewoners op weg te helpen werden er verschillende tips meegegeven: over de oriëntatie, de ligging van de trap, de ordening van verschillende ruimtes, ... (Boerinnenbond 1987: 61-62).

Nadat de mosterd van de plannen bij de geleende exemplaren was gehaald, werd er door de toekomstige bouwers vlijtig geknipt, gekopieerd en geplakt tot de bouwheren een resultaat hadden gecreëerd waarvan ze tevreden konden zijn. Deze aanpassingen konden variëren; meer of minder dakkapellen, grotere vensters ... Mevrouw B. vertelt: “*Van het oorspronkelijke plan dat we hadden geleend, hebben we de zes dakkapellen gereduceerd tot één. Zes, dat vonden we toch iets te veel*”. Met dit eigenhandig brouwsel, de bouwschets, werd vervolgens naar de architect getrokken die feitelijk niet meer moest doen dan het plan een beetje uit te zuiveren en te verfijnen, het volgens de gangbare conventies moest overtekenen en tenslotte de handtekening nog moest zetten. In België is men immers sinds 20 februari 1939 met de *Wet op de bescherming van den titel en van het beroep van architect*, verplicht te werken met een architect. De belangrijkste taak van de architect was misschien nog het geld ontvangen.

Architect en kunstenaar Luc Deleu trachtte deze ‘wanpraktijken’ met zijn *Manifest aan de Orde* uit de periode 1979- 1985 aan de kaak te stellen en onder de aandacht van de Orde van Architecten te brengen. Hij pleitte voor de afschaffing van deze bewuste wet, hij was immers van oordeel dat het bouwen geen voorrecht mocht zijn van architecten, maar een recht is voor iedereen. Dit deed hij door zich een reeks van bouwschetsen, ontworpen door bouwlustige burgers, toe te eigenen door zijn handtekening te zetten zonder dat hij er ook maar iets aan had gewijzigd, tenzij enige technische bijstelling. Door deze actie, die hij ondernam zonder enige vorm van vergoeding aan zijn ‘klanten’ te vragen, verschenen er na 1979 zo’n 150 fermettes op het Vlaamse platteland. In tegenstelling tot zijn collega’s- architecten zat Luc Deleu niet in met het esthetische aspect van deze woningen / producten, voor hem hoefde niet alles architectuur te zijn. Bovendien was hij ook een voorstander van de zelfbouw, hetgeen zoals net besproken, veel voorkomt in het fenomeen van de fermettes. (Kunstbus - Deleu 1987: 73-76)

Architecten krijgen nu, in tijden waarin het traditionalisme erg populair blijkt te zijn, vaak naar het hoofd geslingerd dat ze te ver van de man in de straat staan. Ze lijken alles wat de gewone burger als woning wenst af te wijzen en niet te willen luisteren naar de consument. Dit was en is bij de fermettes niet anders. Architecten die zich wagen aan deze ‘volkse’ architectuur, zoals fermettes en de pastorettes, worden door hun collega’s met een scheef oog bekeken.

Afbeelding 2.4.1: “Manifest aan de Orde” van Luc Deleu

2.5 De bouwpromotor ontdekt een gat in de markt

Geïnspireerd door de plan-uit-de-lademethode van de architecten, hadden de sleutel-op-de-deurfirma's ongetwijfeld ook hun aandeel in de hype van de fermette. Het geprefabriceerd bouwen voor woningen vond haar intrede op het platteland vanaf het midden van de jaren '60, maar kwam vooral vanaf de jaren '70 op dreef. Voordien werd deze goedkope en snelle bouwmethode reeds toegepast in de stallenbouw. (De Vos 2008: 166) De nieuwbakken firma's speelden gretig in op de vraag naar een gestandaardiseerd ontwerp die mits een minimum aan inspanning als 'persoonlijk' aan de klant werd verkocht. Fermettewoningen werden veelvuldig aangeboden in hun catalogi. Hoewel sommige bouwpromotoren de 'fermette' recent uit hun aanbod hebben geschrapt, vinden we ze ook nog geregeld terug, al dan niet onder andere benamingen.

Afbeelding 2.5.1: Type 'modern' op de website van Woningen Blavier

Afbeelding 2.5.2: Type 'eigentijds' op de website van Woningen Blavier

Afbeelding 2.5.3: Type 'landelijk' op de website van Woningen Blavier

Afbeelding 2.5.4: Type 'klassiek' op de website van Woningen Blavier

Een blik op hun websites en een kijkje in hun brochures leert ons dat het verschil tussen de aangeboden stijlen minimaal is. Zo vertoont de cottage onder het motto 'Brits getinte romantiek' veel gelijkenissen met de ferme en wordt het op gelijkaardige wijze aan de bouwer gepromoot. Ook de pastoriwoning is op dezelfde leest geschoeid. Het lijkt alsof de bouwstijlen aan kruisbestuiving doen, meer en meer mengvormen ontstaan waardoor er steeds moeilijker een grens te trekken is. In *Het Nieuwsblad* van 8 september 2004 haalt Vittorio Simoni deze veelheid van stijlen aan:

"Het uitzicht van onze woningen is de afgelopen vijf decennia erg veranderd. De naoorlogse architectuur evolueerde over de fermettestijl naar een uitgesproken moderne architectuur of de pastorstijl. Architectuur was tot voor kort iets, waarbij de ene stijl uit de andere voortvloeide. Zo ontstonden er belangrijke stromingen. Soms door middel van een radicale breuk, denk aan de Romaanse bouwkunst en de gotiek. Nu moet je eerder van een horizontale evolutie spreken. In plaats van elkaar op te volgen, komen er telkens stromingen bij, die vrolijk zij aan zij elk hun eigen leventje leiden. Loftstijl, minimalisme, fermettestijl, klassiek, marinestijl, loungestijl, beachstyle, noem maar op. Het is een fenomeen dat ook in de mode en de muziek te bespeuren valt."

Daar waar sleutel-op-de-deurwoningen op basis van uiterlijke kenmerken, mits enige moeite, nog enigszins te sorteren zijn, kan dit in veel gevallen niet op basis van de grondplannen van de woning. Deze hebben grotendeels dezelfde basis, al is ze wel nog voor (beperkte) interpretatie vatbaar volgens het begeleidend tekstje op hun webpagina's.

“Dit model bevalt u qua stijl maar uw eigen woning mag gerust wat groter of een beetje kleiner zijn? Misschien vindt u de afmetingen net perfect maar u verkiest eerder een andere stijl? U wenst een stapje verder te gaan qua energieprestatie van uw woning?”

(Bouwbedrijf Woningbouw Blavier 2010)

De bouwheer buigt zich samen met de sleutel-op-de-deurfirma over dit soort 'praatplannen'. Deze vormen de basis voor de uiteindelijke plannen maar laten wel ruimte voor een discussie over een open of gesloten keuken, een garage los of vast van de woning, een gewenste bureauruimte ... Deze keuzes, die de bouwheer zelf kan maken, laat de bouwer in de waan dat de woning geen massaproduct meer is, maar laat de bouwheer denken dat zijn woning een resultaat van zijn persoonlijke vormgeving is. De sleutel-op-de-deurwoning met eenzelfde grondplan maakt geen verschil in eigenlijke woonbehoefte, maar wel in hoe woonbehoefte vormgegeven wordt. De woningen hebben identiek dezelfde gebruikswaarde, maar hebben een verschillend voorkomen. (Ickx 1998) Voor de bouwpromotoren is het uiterlijk van de woning ook van minder belang, zeker wanneer we dit vergelijken met de aandacht die een architect hieraan zou besteden. Ze focussen voornamelijk op de productie van de woning waarbij ze dit op een zo snel en goedkoop mogelijke wijze trachten te verwezenlijken.

Bouwers kiezen in de eerste plaats voor deze formule om van de administratieve rompslomp verlost te zijn. Eens de plannen zijn vastgelegd, hoeven ze zich nergens meer iets van aan te trekken, alles wordt door de firma geregeld. Ze krijgen een totaalpakket aangeboden en weten ook aan welke prijs ze zich kunnen verwachten. Al kan deze ook wel eens bedrieglijk zijn. *“De beginprijs is zelden de eindprijs”*, aldus een architect. *“De beginprijs gaat in de meeste gevallen uit van een perfect bebouwbaar perceel, dit is in het overgrote gedeelte, om niet te zeggen altijd, van de projecten niet het geval waardoor er al snel extra kosten voor de funderingen aangerekend worden. De bouwfirma's rekenen daarnaast ook met een budget voor de keuken en badkamer van 1500 euro elk. Zelfs in de Ikea vind je daar geen keuken voor.”*

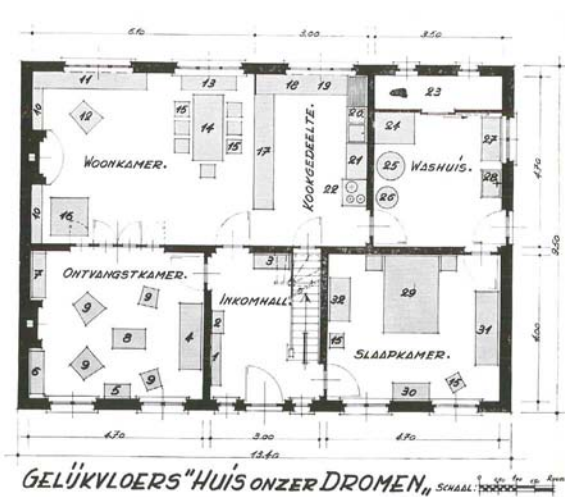
2.6 Een plekje in de media

In onze huidige maatschappij heeft de media veel invloed op ons denken en doen. Misschien wel meer dan we denken. Beelden in de media tonen ons wat momenteel 'in' is en laten ons denken dat hetgeen dat zij tonen de norm is. Vandaag vormt het Internet een belangrijke bron van informatie, hoewel dit medium bij de grote doorbraak van de fermette nog in zijn kinderschoenen stond, waren er andere media die een rol speelden in de verspreiding van het gedachtegoed van de fermette.

Voorgevel van «het Huis onzer Dromen» (Ontwerp Technische Dienst Boerenbond).

Afbeelding 2.6.1: Gevel van 'het Huis onzer Dromen' van de Boerinnenbond

GELÜKVLOERS "HUIS ONZER DROMEN," SCHAAL 1:1000

INKOMHALL

1. Ingebouwde kapstok.
2. Kastje voor kerkhoelen enz. Spiegel.
3. Zitbank, tevens bergplaats.

ONTVANGSTKAMER

4. Divanetel, tevens logeerbed.
5. Toiletkastje.
6. Boekenkast, tevens schrijfcubel.
7. Servieskast.
8. Kleine tafel, zelve hoogte als eettafel.
9. Zetels.

WOONKAMER

10. Ingebouwde lage kasten langs weerszijden van de schouw voor radio, mazemachine, enz.
11. Schrijf- en werktafel voor de kinderen.
12. Rustzetel.
13. Zitbank, tevens speelgoedbak.
14. Eettafel met dubbel blad.
15. Stoelen.
16. Kinderparkje.
17. Doorzeefkast met doorzeefluik. Zijde in eiken hout.

KOOKGEDEELTE

17. Doorzeefkast. Zijde in wit gelakt hout, ingebouwde strijkplank.
18. Kaste met broodrostmachine, handdoekrek.
19. Werktafel met uittrekbare planken.
20. Pompteen met dubbele waterbak.
21. Werktafel.
22. Kookformis.

WASHUIS

23. Ingebouwde klederkast voor werkkledij — schalben voor gerief.
24. Zetelbus.
25. Wasmachine.
26. Droogwrielder.
27. Kaste met stevig lovenblad — bak voor vuil linnen.
28. Handenwashak met pomp.

SLAAPKAMER

15. Stoelen.
29. Bed.
30. Commode of toiletkastje, spiegel.
31. Klederkast.
32. Kinderbedje.

Afbeelding 2.6.2: Grondplan van 'het Huis onzer Dromen' van de Boerinnenbond

*Vernieuwde boerenwoning
in de Polder, naar de op-
vatting van «Het huis
onzer dromen».*

*«Huis onzer dromen»
te Semmersake — Be-
studeerd om alles zo
goedkoop mogelijk te
hebben.*

*«Huis onzer
dromen» te
Schaffen.*

*«Huis onzer dromen» te
Hualtert.*

Afbeelding 2.6.3 t.e.m. 2.6.6: Woningen naar analogie van 'het Huis onzer Dromen'

*« Huis onzer dromen »
te Merchtem*

*Achtergevel
« Huis onzer dromen »
te Merchtem*

*« Huis onzer dromen »
te Kalle*

Afbeelding 2.6.7 t.e.m. 2.6.9: Woningen naar analogie van 'het Huis onzer Dromen'

Talrijke publicaties met de titel *De landelijke woning* of *Landelijk wonen* werden tussen 1953 en 1987 door de Boerinnenbond uitgegeven. Dit soort hand- of studieboeken, die de Boerinnenbond zelf vergelijkt met een soort 'catechismus', beschreven hoe men van A tot Z een woning moest bouwen en een huis kon omtoveren tot een ware 'thuis' voor het gezin. Zo werd onder meer de financiële kant, maar ook de juridische en administratieve kant uit de doeken gedaan, ook beschreef men hoe men plannen moest lezen. De lezer kon onder meer ontdekken hoe een woning moest worden ingeplant, hoe de uitbouw van het grondplan tot stand moest komen en hoe de woning er van buiten best zou uitzien. Ook richtlijnen over de inrichting van de woning en al zijn vertrekken, inclusief het meubilair, en zelfs over de versiering van de woning, kon men in deze boeken terugvinden.

"Hier zouden wij ten slotte nog een pleidooi willen houden voor de zo mooie Lieve Vrouwkens in een kapelletje van glas en hout. Zij behoren tot de schoonste verworvenheden van onze volkskunst en brengen in de woning een ongeëvenaarde intieme, vrome noot. Bij nieuwbouw zou men voor het Lieve Vrouwbeeldje misschien nog beter een nisje voorzien." (Boerinnenbond 1955: 139)

"Zoals iedere mens over een ander lichaam beschikt, iedere ziel zich een eigen tempel bouwt, zo drukt ieder gezin zich ook, - in misschien dezelfde hoeveelheid stenen, hout en ijzer - anders uit. Het goede huis kan slechts de 'buitenkant van een binnenkant' zijn. Het is niet dood, het is uw levende lichaam ... en gijzelf, gij, moeder, en uw man en uw kinderen, zijt er het hart van. Door de liefde, die uw plan heeft helpen uitdenken, is het meer dan een gewoon huis geworden. Het is uw eigen thuis nu. (Boerinnenbond 1962: 6)

Herwerkte versies van het boek werden aangevuld met bouwtechnieken die door de opkomst van nieuwe materialen mogelijk werden gemaakt. Ter ondersteuning van de boeken, die een succes kenden dat de stoutste verwachtingen van de Boerinnenbond overtrof, werd een tentoonstelling ingericht waar een huis, 'Het huis onzer dromen', volledig gebouwd en ingericht, te zien was. Deze woning kon vele boeren- en tuindergezinnen bekoren, maar ook middenstanders- en arbeidersgezinnen die op het platteland wilden leven, toonden interesse. De woning werd, aldus de Boerinnenbond, ontworpen vanuit het leven van de boer, maar de bond ondervond dat ook een ander publiek 'Het huis onzer dromen' interessant vond. (Boerinnenbond 1955: 4)

Naast deze 'bouwboeken' vormden ook allerlei magazines een bron van inspiratie. Zo publiceerde de Boerinnenbond in haar ledenblad *Bij de haard* in de woonrubriek verschillende foto's van elementen in authentieke hoeven. Ze werden door de lezers dermate 'mooi' gevonden zodanig dat imitaties niet lang uitbleven. (Wikipedia)

Ook in 'gespecialiseerde' woonbladen kwam de verbouwde boerderij vanaf 1967 met veel foto's uitvoerig aan bod, vernieuwingen en ideeën werden erin aangereikt: open keuken, huisbar, open haard, ... (Montijn 2002: 161- 163) Ook vandaag kunnen we een hele reeks tijdschriften opnoemen die voor woon- en interieurinspiratie moeten zorgen. Zonder twijfel vinden deze magazines zoals *Home Sweet Home*, *Nest*, *Feeling Wonen* ... ook een publiek bij de bouwer. Natuurlijk zijn er ook tijdschriften te vinden die zich specifiek richten op de kandidaat bouwer zoals *Ik ga Bouwen*, het blad dat inmiddels al aan haar 39ste jaargang toe is. Ook recente bouwprogramma's zoals *Huis en Thuis* en *Huizenjacht* geven tips en inspiratie mee aan de bouwer van morgen.

Daarnaast gebeurde een groot deel van de woonvoorlichting via bouwbeurzen, kijkwoningen en kijkdorpen. Zo vindt de huidige bouwbeurs *Batibouw* haar oorsprong in het *Salon van de Bouw* dat voor de eerste maal werd georganiseerd in 1960 in Brussel. Wie vandaag op *Batibouw* nog niet zou vinden wat hij zocht, kan altijd nog zijn kans wagen op *Bouwen Wonen Nu* (°1963), *Interieur Kortrijk* (°1968), *Bouwinnovatie* (°1982) en talrijke recentere bouwbeurzen zoals *Bouw & reno* ... Het principe van kijkwoningen en kijkdorpen werd door bouwpromotoren in het leven geroepen. Hier kon de kandidaat-bouwer, in plaats van het enkel met afbeeldingen, foto's en plannetjes in de brochures te moeten stellen, lijfelijk kennis maken met het product dat de firma aanbood. In een kijkdorp kon men op één namiddag tijd de meest uiteenlopende stijlen met elkaar vergelijken.

De fermette kwam en komt tenslotte ook meermaals in beeld in logo's, boeken, strips, films, televisieprogramma's, reclamespots en advertenties. De fermette vormt hier een decor, ze staat hier als icoon van het huis, ook nog vandaag.

Afbeelding 2.6.10: Banner Govers Immobiliën, anno 2010

Afbeelding 2.6.11: De fermette in het logo

Afbeelding 2.6.12: Billboard Volkswagen Sharan, anno 2010

Afbeelding 2.6.13: De fermette in de film "Suske en Wiske: De Texas Ridders", 2009

Afbeelding 2.6.14: De fermette in een Drecht commercial van de jaren '80

3. Fenomenen

De doorbraak van de fermette als product aan het begin van de jaren '70 van de 20ste eeuw had heel wat consequenties voor het Vlaamse platteland en de woningbouw in het algemeen. Deze gevolgen bleken niet terugschroefbaar en hebben Vlaanderen voor goed getekend. De vormelijkheden, die onder andere door het modernisme een beetje naar de achtergrond waren verschoven, doken plots weer op. Jonge bouwers zagen wel iets in deze uiterlijkheden, pasten ze toe in hun gloednieuwe woning maar wisten – en weten nog vaak – niet waar deze hun oorsprong vonden.

De ferme heeft enigszins een vormelijke relatie met de langgevelboerderij met het verschil dat er bij een ferme geen sprake meer is van landelijke bedrijvigheid, maar ze volledig gericht is op het wonen. (Schroijen 2005: 79) In tegenstelling tot authentieke boerderijen waarvan de uitvoeringswijze nauw samenhangt met de streek en de bodemgesteldheid waarin ze voorkomen, vertoont de ferme, een nieuwbouwwoning in hoevestijl, niet de minste affiniteit met zijn omgeving. (Verleene 2005: 16)

Afbeelding 3.1: Een authentieke langgevelhoeve

3.1 Suburbanisatie

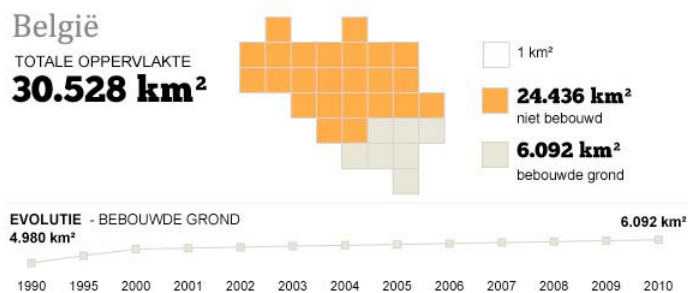

Afbeelding 3.1.1: De verstedelijking in Vlaanderen in kaart

Voor de komst van de fermette kenden de authentieke boerderijen in Vlaanderen een aanzienlijke spreiding. Deze spreiding is te verklaren aan de hand van het feit dat de inplanting van zo'n hoeve altijd zorgvuldig werd overwogen, rekening houdend met een aantal parameters die van zeer groot belang waren voor het voortbestaan van de boerderij, zijn bewoners en zijn dieren. Hierbij probeerde men een zo klein mogelijk oppervlak vruchtbare grond in te palmen, dit was immers de basis van een boer zijn inkomen, waar hij van leefde. De boer hechte bij de inplanting van zijn bedrijf veel belang aan de nabijheid van basisvoorzieningen. Zo positioneerde men de boerderij altijd dicht bij een watervoorziening zoals bijvoorbeeld een beek. Daarnaast was het ook belangrijk een 'energiebron' in de nabije omgeving te hebben, in die tijd betrof het een bos om de boer te kunnen voorzien van brandhout. Om zijn producten aan de man te kunnen brengen, vestigde de boer zich aan een verbinding met het handelscentrum, de stad. Tenslotte werd de inplanting ook bestudeerd vanuit het oogpunt tot verdediging ten opzichte van de natuur. Vanuit welke richting kwam de regen en wind? Maar ook met extremere omstandigheden hield men rekening: overstromingen ... Niet alleen ten opzichte van de natuur diende men zich te beschermen, er werd ook rekening gehouden met eventuele aanvallen die door vijanden werden opgezet.

In de tijd van de industrialisatie, toen het belang van de landbouw als handelsactiviteit begon af te nemen en de stedelingen dankbaar gebruik begonnen te maken van de toegenomen transportmogelijkheden zoals de auto, viel de ruimte tussen deze authentieke hoeves ten prooi aan diezelfde stedelingen. Aangetrokken door de rust van het platteland, vulden zij deze ruimte tussenin eerstens met weekendhuisjes in, daarna kregen de vaste woningen er hun plek. Hierdoor ontstaat een schemerzone die zich tussen het platteland en de stad bevindt, een tussengebied.

Kenmerkend voor Vlaanderen vandaag is de verspreiding van het wonen over het hele territorium. Een online artikel op de website van *De Standaard* op 24 januari 2011 vermeldt dat de bebouwde oppervlakte in België blijft toenemen. De cijfers, afkomstig van Statistics Belgium, beweren dat ons land 6092 km² bebouwde oppervlakte telt. Dit betekent zo'n 20 % van heel het Belgische grondgebied. Naast Brussel, is Vlaanderen het meest versteende gewest met zo'n 26,4% bebouwde grond. In 1985 was slechts 15,2% van de oppervlakte in België bebouwd. In 25 jaar steeg de bebouwde oppervlakte aldus met een derde. De verstedelijking in België is dus al een tijdje bezig en verloopt recent aan een vrij gelijkmatig tempo. De afgelopen jaren steeg in Vlaanderen het percentage bebouwde gronden met 0,2 procentpunt per jaar. Het grootste deel van deze bebouwde oppervlakte wordt ingenomen door woningen, zo'n 8,6% van België en 11,6% van Vlaanderen. Daarnaast blijkt ook de transportinfrastructuur een grote slokop te zijn.

Afbeelding 3.1.2: Grafiek over de verstedelijking in Vlaanderen

Het wonen heeft zich doorheen de jaren voornamelijk gevestigd langs bestaande wegen in de vorm van lintbebouwing of in verkavelingen die aan dorpen en gehuchten werden gebreid.

Door deze toegevoegde verkavelingen, die vaak gericht waren op jonge gezinnen - anno 2011 verschijnen er steeds ook meer verkavelingen die gericht zijn op de ouderen - veranderde het heterogeen samengesteld dorp naar een eerder homogene samenleving. De vroegere samenstelling van de dorpsbevolking werd helemaal door elkaar gegooid. Ook de identieke herhaling van dezelfde woonvorm in de vorm van de ferme zorgde voor een monotoon uitzicht. (Schroijen 2005: 79)

De verdrijving van de landbouw als economische drager van het dorp in de jaren '60 en '70 door de combinatie van de schaalvergroting in de landbouw en de massale opkomst vanuit de steden, zorgde ook voor een verandering binnen het klassieke dorp. Steeds minder mensen haalden hun inkomsten uit de landbouw waardoor het autonoom dorp, de vroegere werkge-meenschap, geleidelijk aan transformeerde tot een woongemeenschap. Dankzij de auto en een uitgebreid aanbod aan andere vervoersmiddelen is de nieuwe dorpsgenoot immers niet langer afhankelijk van de lokale werkgelegenheid, de ambachten en voorzieningen in het dorp. Omdat men toch reeds voor zijn job onderweg is, kan de dorping net zo goed zijn boodschappen doen in de stad, daar waar het aanbod bovendien ook ruimer is. Daar waar vroeger de dorpsbinding op noodzakelijkheid was gebaseerd, is dit nu op basis van keuzevrijheid. De afstanden die de dorping aflegt, worden alsmaar groter. Tijdens de industrialisatie beperkte deze afstand zich tot de dichtstbijzijnde fabriek, in de post- industriële samenleving is niet de afstand belangrijk, maar des te meer wint het begrip 'tijd' aan belang. Door het verdwijnen en wegtrekken van werkgelegenheid en voorzieningen uit het dorp, blijft enkel de woonfunctie over. Het persoonlijk contact waar het dorp destijds bekend voor stond, is verwaterd en heeft plaats gemaakt voor anonimiteit. Een dorp dat perfect aan de beschrijving van zo'n slaapdorp voldoet, is Aldeneik. De levendigheid van het dorp op een doordeweekse dag is nihil, de kinderen gaan naar school in de stad Maaseik en de ouders zijn op het werk. Ook hier ontdekken we nieuwe functies, naast het wonen en industrie, die zich aan het platteland opdringen en steeds meer oppervlakte van de land- en bosbouw 'afnemen', zoals consumptie, toerisme en recreatie. (De Roo 1999: 9, 10)

Afbeelding 3.1.3: Het agrarische dorp: Bocholt

Afbeelding 3.1.4: Landbouw moet wijken voor woonfunctie: Bocholt

Opmerkelijk is dat door de verschuiving naar de woonfunctie (en recreatie) de oorspronkelijke functie en basis van het dorp, zijnde de landbouw zelf, meer en meer op weerstand stuit. Geurhinder, rondrijdende landbouwmachines ... worden steeds minder verdragen door de 'dorpelingen'. (De Roo 1999: 9, 10) Het gekraai van de haan wat eerst zo romantisch werd gevonden, vormt meer en meer een bron van ergernis.

De voortschrijdende ontstedelijking, ook wel sprawl genoemd, komt aan het begin van de 21ste eeuw stilaan zijn grenzen tegen. De ruimte voor verkavelingen geraakt stilaan opgesoupeerd of wordt begrensd door het Vlaamse verdichtingsbeleid binnen de ruimtelijke ordening, de bouwgronden worden kleiner maar ook duurder. Door deze recente evolutie raakt het idee van een vrijstaande woning, tot vandaag dé droom van elke Vlaming met de baksteen in de maag, meer en meer achterhaald. Om vooralsnog de vrijstaande woning te kunnen realiseren, dienden er verschuivingen plaats te vinden op het gebied van morfologie en typologie. Hieraan kunnen we de opkomst van de pastorette, als opvolger van de ferme, koppelen. Gezien de ferme een woningtype betreft dat zich voornamelijk en in eerste instantie op het gelijkvloers organiseerde, had men om dit te kunnen verwezenlijken aanzienlijke afmetingen van de bouwgrond nodig. Aanvankelijk vormde dit geen probleem totdat de kavels begonnen te krimpen. Op dit moment verschijnt de pastoriwoning op het toneel onder invloed van de sleutel-op-de-deurfirma's. In tegenstelling tot de ferme, kon zij de klant wel een volwaardige verdieping aanbieden. Met andere woorden, de pastoriwoning kan dankzij haar twee volwaardige bouwlagen dezelfde bewoonbare oppervlakte aan haar bouwer aanbieden als de ferme, maar dan op een kleiner lapje grond.

Afbeelding 3.1.5: De pastorette biedt dezelfde woonoppervlakte als de ferme, maar op een kleiner lapje grond

Toch vraagt niet iedereen naar een woning met drie slaapkamers waar vier personen wonen, een woning voor het modale gezin zowaar. Dit modale, tweeverdienende gezin vormt in onze post- industriële samenleving meer en meer de uitzondering dan de regel, ze maakt plaats voor nieuwe samenlevingsvormen. De toenemende vergrijzing heeft tot gevolg dat er alsmaar meer gepensioneerde koppels zich op de woningmarkt begeven. Zij zijn immers op zoek naar een kleinere, compactere en tevens onderhoudsvriendelijke woning. Naast deze kleinere woonplaatsen moet de woningmarkt ook antwoorden vinden op een allegaartje van andere huidige samenlevingsvormen: alleenstaanden, nieuw samengestelde gezinnen, eenoudergezinnen, kangoeroewoningen ... (Loeckx 2003: 33)

Deze veranderende woonbehoeften, met een duidelijke tendens naar kleinere woontypes, hebben veranderingen in het fenomeen van het buitenstedelijk wonen, waar vooralsnog lintbebouwing en verkavelingen heer en meester waren, doen opkomen. Terwijl het aantal opgerichte nieuwe individuele woningen daalde, palmde meer en meer appartementsgebouwen de overgebleven ruimte langs steenwegen en in dorpskernen in. De sleutel-op-de-deurbedrijven zagen in deze appartementen een nieuw standaardproduct dat ze aan hun klanten konden aanbieden en waarop ze bovendien een grotere winstmarge konden bekomen. Toch blijft ook de keuze in deze appartementsblokken beperkt, het aanbod varieert van studio's tot één of twee slaapkamerappartementen. Om toch aan de landelijke omgeving tegemoet te komen, wordt deze nieuwe vorm van het consumptieve wonen een fermette- of pastorettejasje aangemeten. Deze complexen staan bij architecten en sommige planners ondertussen bekend onder de naam 'jumbofermette'. (Loeckx 2003: 34)

Afbeelding 3.1.6: Een appartementsblok in landelijke stijl in Bree

Afbeelding 3.1.7: Een ander appartementsblok in Bree eveneens in landelijke stijl

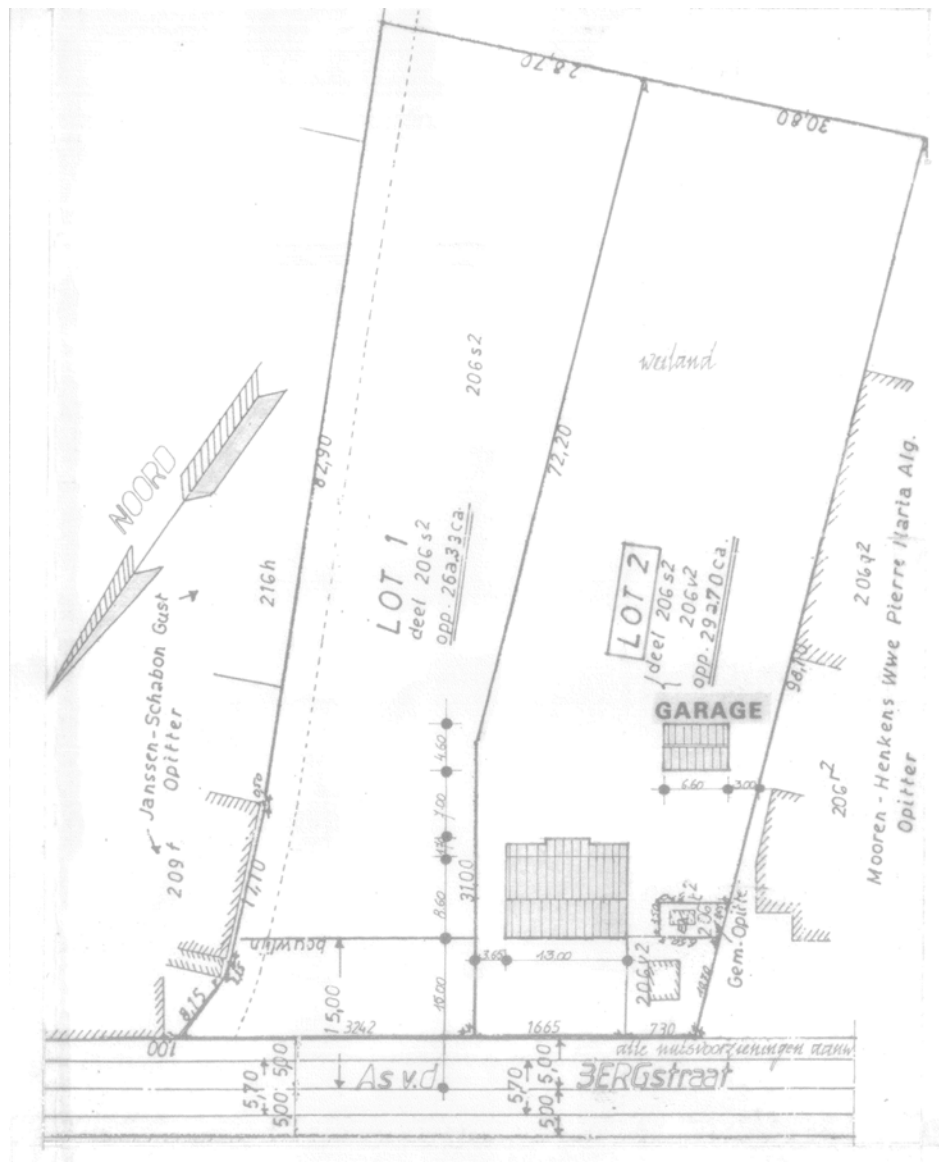

Afbeelding 3.1.8: Residentie Molenhof in Balen

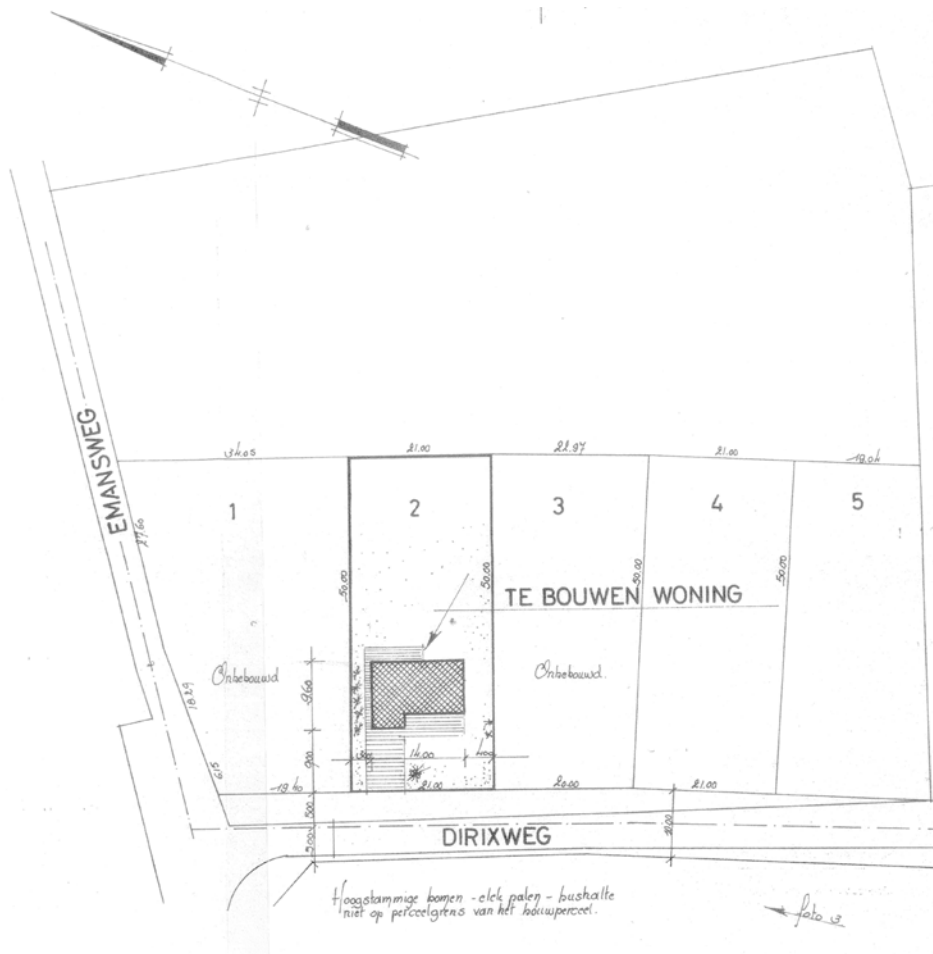
De jumbofermette is in feite niets anders dan een appartementsgebouw verpakt in een schil van handgevormde bakstenen gevels en een zadeldak. De typologie van het appartementsblok werd oorspronkelijk geplant in het stedelijke weefsel, maar verloor zijn wortels en wordt tegenwoordig eender waar opgebouwd, in de stad, in het dorp, in de schemerzone ... hetzij in nevenschikking in het bouwblok, hetzij vrijstaand. Wanneer zij buiten de stad worden gebouwd, zorgen ze voor een woonverdichting van de rand- en buitenstedelijke gebieden. Deze jumbofermettes brengen anderzijds ook een transformatie van de nederzettingsstructuur teweeg. De openheid, kleinschaligheid en de verbondenheid met het landschap gaat geheel verloren en wordt ingeruild voor een schaalvergroting waardoor de dorpswegen een heel andere aanblik verkrijgen, perspectieven worden gesloten, dorpsgezichten verdwijnen, stukjes groen kwijnen weg, de charme verdwijnt. Nadat de agrariërs geplaagd werden door de stedelingen met hun fermettes, lijken de fermettebewoners nu een soortgelijk lot te ondergaan. Ze krijgen, ongewenst, een jumbofermette als buur en de gewenste rust lijkt dan ook snel als sneeuw voor de zon te gaan verdwijnen. Het dorp verstedelijkt en versteent, het platteland verdwijnt. (Ryckewaert 2008: 29, 29 - Loeckx 2003: 34)

3.2 Huisje, tuintje ...

De benaming 'fermette' geeft aan dat de bouwers streefden naar een landelijke omgeving om in te wonen. Tegelijkertijd spiegelde de fermette, als suburbane woonvorm, zich ook aan de prachtige landhuizen van de rijke burgers van weleer. De bouwgrond van de fermette was aldus bij voorkeur uitgerust met voldoende ruimte voor een riante, parkachtige tuin en een moestuin voor de landelijke idylle te benaderen. De grootte van de percelen kon variëren. Sommige kandidaat- bouwers konden genoeg nemen met een lapje grond met een oppervlakte van iets meer dan 7 are, anderen kozen voor een lot van bijna 17 are. De doorsnee bouwgrond waarop een fermette prijkt, beslaat een oppervlakte tussen de 10 en 12 are. Bij de keuze van de bouwgrond was de prijs vaak doorslaggevend, toch werd er ook rekening gehouden met de oriëntatie. "Mijn schoonvader kon niet begrijpen dat ik deze bouwgrond, met zuidelijke oriëntatie, verkoos boven de andere plaats hier 500 meter vandaan. Van het geld dat ik nu meer betaalde, kon ik al een hele kelder bouwen, zei hij", aldus een fermettebewoonster.

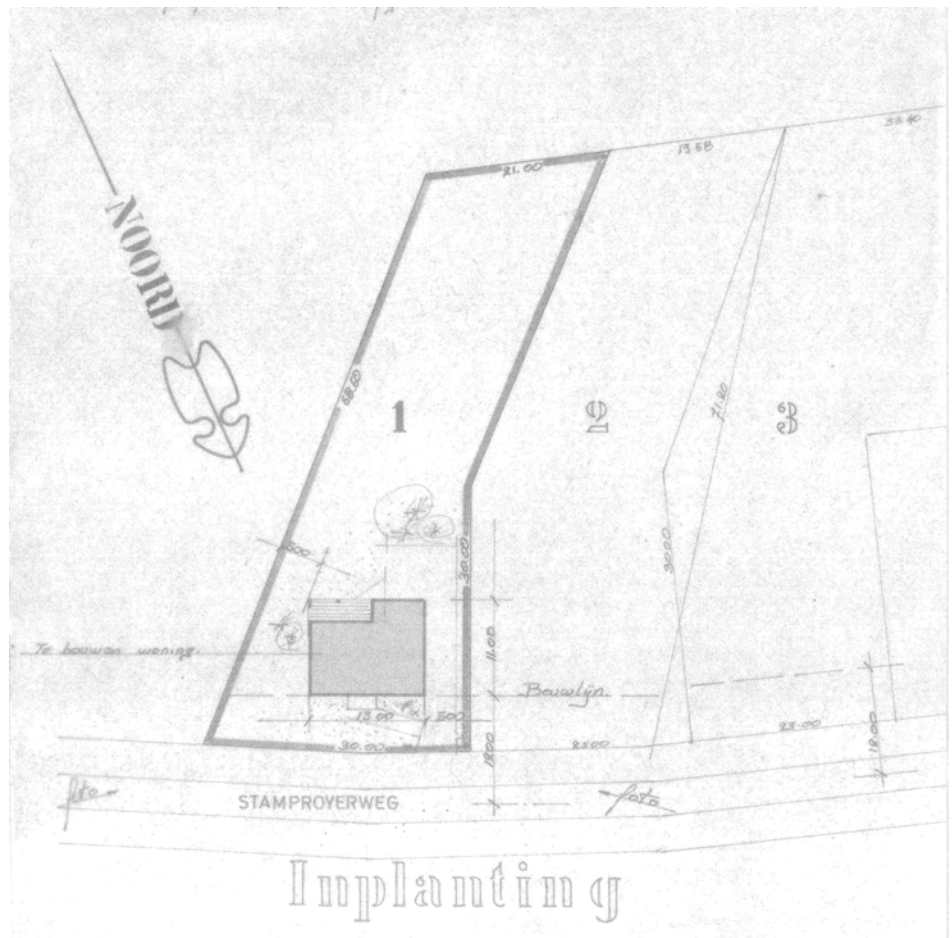
Afbeelding 3.2.1: De vrijstaande fermette op een ruim perceel

Afbeelding 3.2.2: De vrijstaande fermette op een beperkter perceel

Afbeelding 3.2.3: De tuin is gericht naar het noorden

Afbeelding 3.2.4: Met wat geluk, valt de oriëntatie goed mee

Afbeelding 3.2.5: Uitzonderlijk wordt de fermette tegen een andere woning gekleefd

De fermette wordt ontworpen als een vrijstaande woning en neemt een centrale positie in op het perceel. Heel uitzonderlijk wordt zij ook tegen een andere woning 'aangekleefd', intern wijzigt er niets. Tijdens de inplanting van de woning wordt er beperkt rekening gehouden met de oriëntatie. Wel belangrijk is de wens tot privacy en intimiteit van de fermettebewoner, begrippen die door hem hoog in het vaandel worden gedragen. De woning heeft zich bijgevolg teruggetrokken van de straat. De voorgevel en de nok wordt, in de meeste gevallen, parallel genomen aan de straatzijde en benut de volledige beschikbare perceelsbreedte, verminderd met aan weerszijden een strook variërend van 3 tot 7 meter. De leefruimtes en het terras kunnen in het beste geval gericht zijn naar het zuiden, maar het zal niet verwonderen dat deze ook op het noorden georiënteerd kunnen zijn. Indien het perceel te smal wordt geacht voor een goede verhouding van de representatieve voorgevel, wordt de fermette als geheel een kwartslag gedraaid. Hierdoor komt de korte zijde parallel te liggen met de straat. Deze verdraaiing heeft meestal nauwelijks een invloed op de indeling en bijgevolg ook niet op de oriëntatie van de ruimtes, de voordeur verschuift gewoon mee en bevindt zich bijgevolg in de zijgevel.

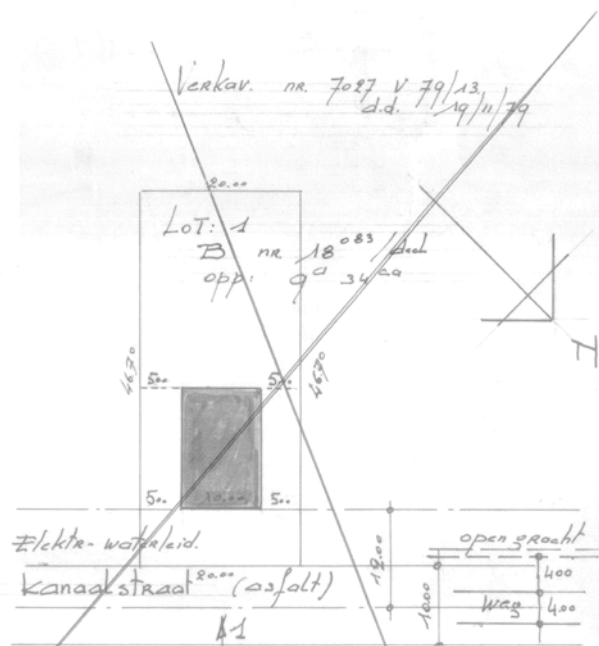
Dat de fermette zich weinig tot niets aantrekt van de context, blijkt uit de bouwplannen van de familie S. Oorspronkelijk werd het huis ontworpen voor een perceel in Diepenbeek. Toen dit echter werd afgeblazen, heeft men het ontwerp simpelweg ingepast op een nieuw perceel in Hasselt.

GEMEENTE DIEPENBEEK HASSELT.
PROV. LIMB

BOUWEN VAN WOONHUIS

~~KANAALSTRAAT DIEPENBEEK~~
~~SECTIE B NR 18⁰⁸³/deel~~
KIEZELSTRAAT - HASSELT.

Afbeelding 3.2.6: Het adres wordt gewijzigd, de plannen blijven ongewijzigd

Afbeelding 3.2.7: De inplanting wordt doorstreept, andere plannen blijven ongewijzigd

De vrije positionering van de woning op het bouwperceel zorgt voor een verdeling van de grond in verschillende gebieden. De bouwlijn, die samenvalt met de voorste gevel, werd, gemiddeld genomen, op zo'n 12 meter uit de as van de weg vastgelegd. Hierdoor ontstaat een eerste gebied aan de straatzijde met een diepte die varieert van zo'n 5 tot 7 en zelfs 9 meter. Dit gebied kan beschouwd worden als een overgangsgebied tussen het publieke gedeelte van de straat en het private karakter van de woning. Deze ruimte blijft in de meeste gevallen onbepaald en wordt zelden nuttig gebruikt. Ze doet wel dienst als oprit naar de garage, waarvan de toegang zich meestal in de voorgevel bevindt. Dit is ook het geval wanneer de fermette zich een kwartslag heeft gedraaid ten gevolge van een te smal perceel, zoals reeds beschreven. Wanneer de garagepoort zich in de achtergevel of in een losstaand volume op het perceel bevindt, wordt ook het zijgebied van de woning nuttig gebruikt. Verder wordt het voorgebied ingericht als voortuin, die zijn uiterste best doet de burens te imponeren met zijn schoonheid. Wanneer er een tuinarchitect werd aangesteld, kreeg hij vaak de opdracht eerst en vooral de voortuin aan te leggen. Het achtergebied werd meestal spontaan ingevuld want die kreeg de buur toch nauwelijks te zien. Bij de aanleg van deze voortuin werd er vooral op gelet dat de woning zelf in het zicht bleef, dus hagen en andere hoge planten waren uit den boze. Dit heeft als gevolg dat er geen enkele vorm van intimiteit in de voortuin wordt gecreëerd en er dus niet wordt in gezeten of gespeeld. Een straat waar nauwelijks iemand passeert, tenzij enkel auto's, vormt niet meteen de meest boeiende scène om naar te kijken, bovendien wordt dit voorgebied ook als onveilig bestempeld voor spelende kinderen. De voortuin werkt niet uitnodigend en vormt bijgevolg allerm minst het decor voor het leggen van sociale contacten. Om de voorbijganger in de waan te laten van het landelijke karakter, plaatst men wel eens een nep-waterput in zijn voortuin. Ook kasseitjes worden voor de landelijke idylle ingezet.

Afbeelding 3.2.8: De voortuin wordt niet nuttig gebruikt

Afbeelding 3.2.9: De nep-waterput vindt een plekje in de voortuin

Afbeelding 3.2.10: De zijgebieden worden opgevuld met verwilderd groen

Indien de gebieden links en rechts van de woning tussen de zijgevel en de terreingrens niet de functie van oprit krijgen toegewezen, worden ze zelden tot niet gebruikt. De beperkte breedte, in de meeste gevallen zo'n 3 tot 4 meter, remt de mogelijkheden tot het maken van een interessante ruimte af. De gebieden worden beplant met een dicht, vaak verwilderd, groen, optimaal om de rechtstreekse inkijk van de burens te belemmeren. Deze dichte begroeiing verhindert enig visueel contact vanaf de straat met de achtertuin en vice versa. De achtertuin wordt bijgevolg volledig afgescheiden van de straat.

Dit achtergebied, dat sterk kan variëren in diepte van 17 meter tot zelfs 56 meter, is sterk geprivatiseerd. Ze vormt het enige gebied dat daadwerkelijk door de bewoners in gebruik wordt genomen als tuin waarin meestal ook de vijver, het tuinhuis en de volière hun plekje vinden. Een dieper perceel beschikt eveneens over een moestuin of 'hof' waarin de, al dan niet sluimerende, agrarische roots van de bewoners kan bovenkomen. Het kweken van eigen groentjes past perfect in de landelijke idylle die de stedelingen heeft doen wegtrekken uit de stad, maar de moestuin bleek geen lang leven beschoren. Ze heeft op vele plekken dan ook al plaats geruimd voor een uitbreiding van de klassieke bloementuin, er kroop immers te veel tijd in het wieden van onkruid, het verjagen van ongedierte, het oogsten en het gebruiksklaar maken van de groentjes. Bovendien wil de moderne mens die zich op het gebied van de agrariër heeft gewaagd, evenzeer van tijd tot tijd van een reisje kunnen genieten. Niet zelden worden er achteraan het achtergebied enkele dieren gehouden. Enkele kippen, geitjes of hertjes mogen er het keuken- en tuinafval verwerken. Het hele achtergebied wordt omwille van privacyredenen afgeschermd van de burens door het gebruik van natuurlijke of kunstmatige afsluitingen zoals beukenhagen, coniferen, een groene afrasteringdraad, houten of betonnen schotten. De begrenzing van het perceel wordt zo duidelijk leesbaar. Aan de zijkanten zijn deze grenzen zowel visueel als fysiek, ze worden sporadisch onderbroken door een poortje. Deze visuele grens verdwijnt bij enkele woningen aan de achterzijde van het perceel, de tuin lijkt dan als het ware over te vloeien in het landschap. Het beeld van 'ongebonden wonen in het ongerepte groen' wordt hier nagestreefd. Langs steenwegen is zo'n wijds uitzicht naar het achtergelegen gebied haalbaar, in verkavelingen, als uitbreidingsgebieden aan een dorp, zal dit veel minder het geval zijn. Net zoals de zijgrenzen van de grond zal ook hier de achtergrens door een hoge omheining afgesloten worden om de inkijk van de tegenoverliggende burens te vermijden.

Afbeelding 3.2.11: In de moestuin komt de agrariër in de fermettebewoner boven

Afbeelding 3.2.12: Achteraan het perceel mogen enkele diertjes van het keukenafval smullen

Afbeelding 3.2.13: De visuele grens aan de achterzijde wordt indien mogelijk vermeden

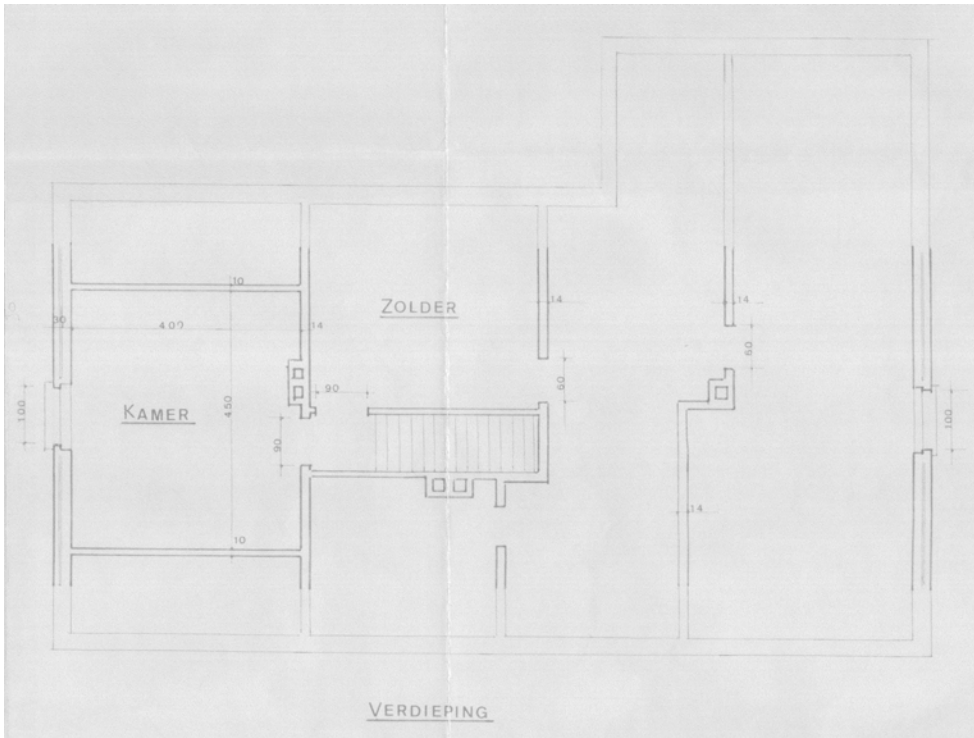
Afbeelding 3.2.14: Het beeld van 'ongebonden wonen in het ongerepte groen' is niet altijd mogelijk

3.3 De rigide planorganisatie

De fermettebouwer beoogt een zo groot mogelijke bewoonbare oppervlakte, hierdoor worden de grenzen van de bouwgrond, weliswaar rekening houdend met de wettelijk opgelegde voorschriften, opgezocht. Men verkreeg hierdoor een breed en ondiep huis dat volgens de Boerinnenbond in *De landelijke woning* van 1955 perfect harmonieerde met het landschap en ook door hen mooi werd bevonden. Het voordeel van een brede, ondiepe woning is dat in principe elke ruimte rechtstreeks daglicht kan ontvangen. Dit was in een stedelijke context met meestal diepe en hoge woningen helemaal niet vanzelfsprekend en dus ook zelden het geval. Bijkomend voordeel was dat er in een brede, ondiepe woning geen ruimte verkwist zou worden, er werd geen oppervlakte verspild aan een lange gang, hetgeen een noodzakelijk kwaad was in de stadswoning. (Boerinnenbond 1955: 8) Vreemd genoeg werd de gang in de fermette vanaf de jaren '70 terug in het leven geroepen.

De grondplannen van de fermette zijn veelal gebaseerd op het praktische en minder vanuit esthetische overwegingen net zoals bij de bungalow. Bij de bungalow bevinden zich alle vertrekken op één verdieping en kan men volgens www.livios.be voor de invulling van het ontwerp, elementen overnemen van andere bouwstijlen zoals vaak de fermettestijl. (Livios) Ook de basisvorm van de langgevelhoeve bestond uit een gelijkvloerse verdieping die in kamers met elk zijn eigen functie werd onderverdeeld. De boeren hadden de voorkeur op het gelijkvloers te slapen, de ruimte onder het dak werd gebruikt als zolder of bergplaats. Slechts bij plaatsgebrek werd er naar de verdieping uitgeweken. Pas vanaf het moment dat isolatietechnieken ingeburgerd raakten, werd ook de ruimte onder het zadeldak ten volle benut door het inrichten van onder andere zolderkamers. Men was vanaf nu immers in staat koude en warmte buiten te houden. (Boerinnenbond 1955: 69) Het nadeel van deze kamers onder het dak waren de schuine wanden, ook de verlichting zorgde voor problemen. Het probleem van de schuine wanden werd geminimaliseerd door de kamers niet tot het uiterste puntje te laten doorlopen, maar de ruimten aan de zijdes van het hellend dak door een (keper-)wand met een voldoende hoogte, meestal 1 meter, af te bakenen. Doordat deze wand zich op een afstand, ongeveer één meter bij een dak met een helling van 45°, van de omtrekmuren van de gelijkvloerse bouwlaag bevindt, werd er wel wat ingeboet aan oppervlakte op de verdieping ten opzichte van het gelijkvloers. Een oplossing voor de verlichting werd gevonden in het plaatsen van een of meerdere dakkapellen. Dit was geen nieuw element, maar werd op sommige daken van hoeves ontdekt, waar het gebruikt werd voor het binnenhalen van stro op de hooizolder, dit gebeurde met behulp van een katrol. Tegenwoordig kan men zich ook behelpen met dakenvensters, al hebben zij het nadeel dat men er niet horizontaal doorheen kan kijken. Ze geven minder uitzicht, maar zorgen wel voor daglicht. Deze vormen van verlichting werden meestal voorzien op het dakvlak aan de achterzijde van de fermette, de voorzijde van het dak wordt uitgerust met dakkapellen.

Op verschillende bouwplannen van fermettes ontdekken we dat de verdieping oorspronkelijk enkel werd verdeeld in zolderkamers. Het komt zelfs voor dat een verdiegingsplan ontbreekt, in het grondplan wordt er dan ook geen trap voorzien, die er in werkelijkheid wel is gekomen. De verdieping deed dienst als extra (opberg-) ruimte en werd in een later stadium vooral met (kinder-) slaapkamers, en eventueel een badkamer, ingevuld.

Afbeelding 3.3.1: De indeling van de verdieping blijft erg beperkt

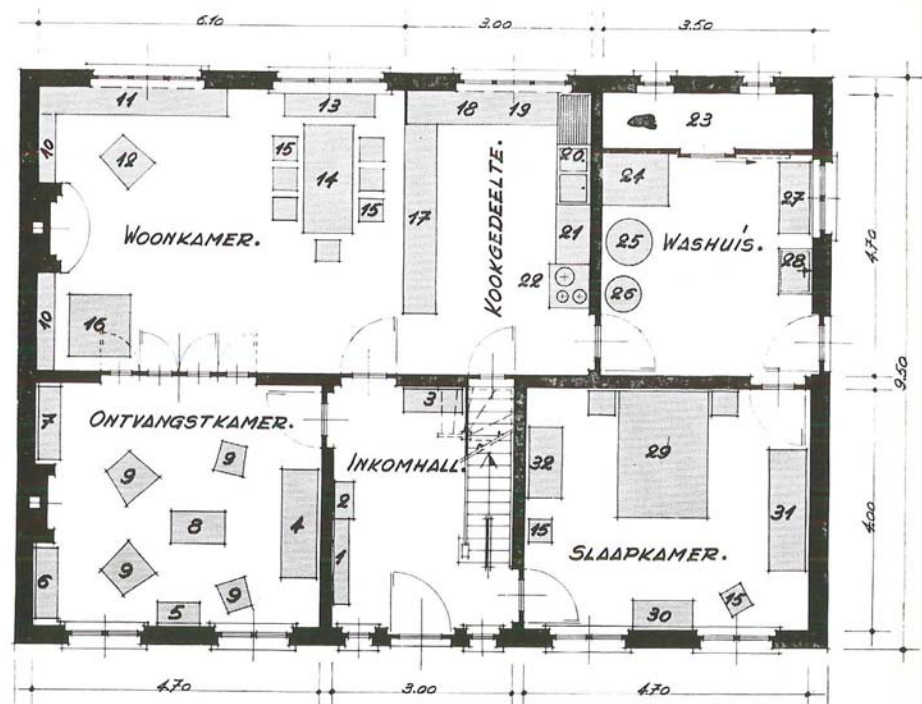

Afbeelding 3.3.3: Om de verdieping van daglicht te voorzien krijgt het dak vooraan een dakkapel

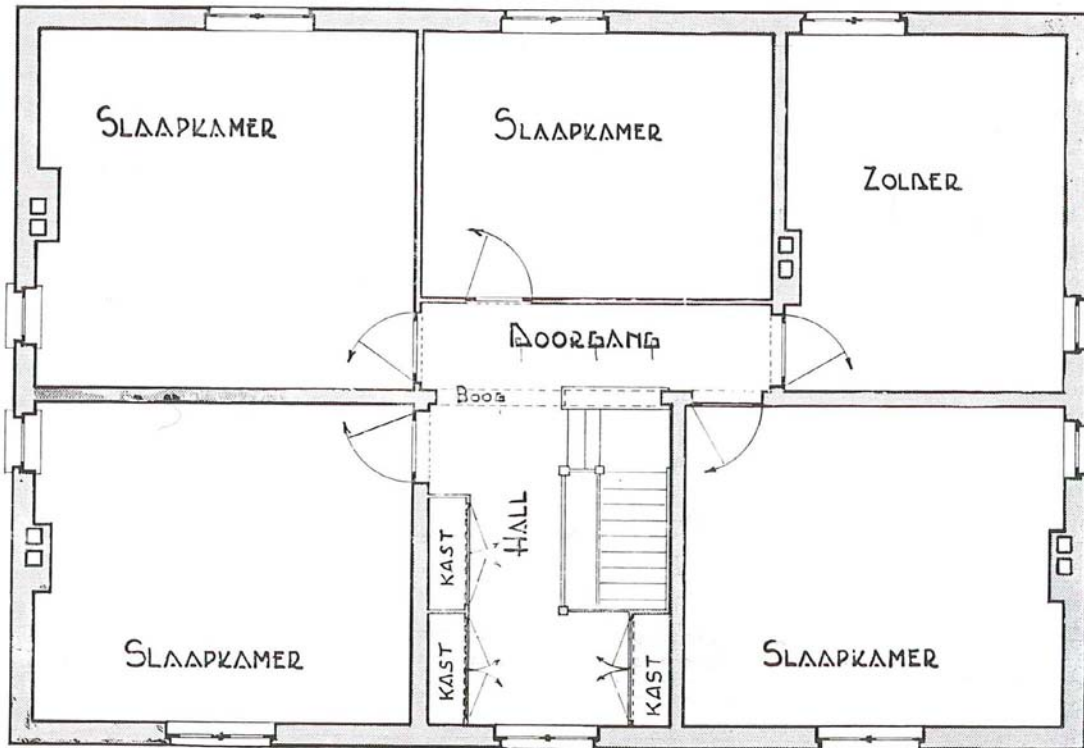

Afbeelding 3.3.4: Aan de achterzijde wordt er gekozen voor een dakvenster

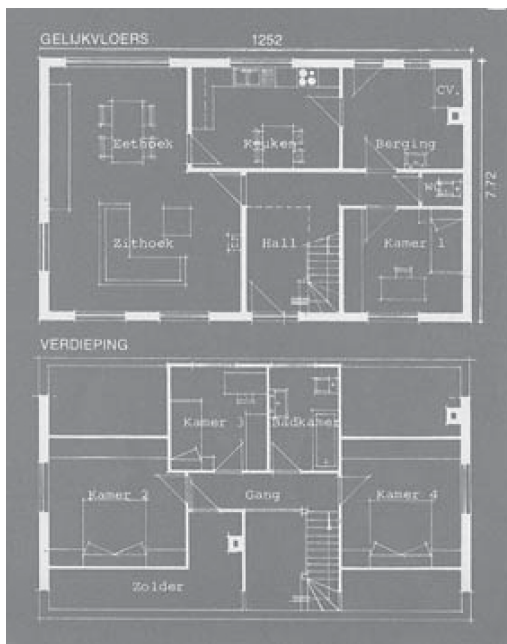
Dat de Boerinnenbond met haar verschillende publicaties over *De landelijke woning* heel wat invloed op de fermette in haar huidige vorm heeft gehad, staat buiten kijf. Zo zouden volgens Els de Vos in *De fermette als woonideaal in Vlaanderen* de grondplannen van de fermette als product veel verwantschap vertonen met het AVV-huis van 1975 dat ontworpen werd voor een landbouwersfamilie. Deze woning, ontwikkeld door de Aan- en Verkoopvennootschap van de Belgische Boerenbond, was één van de eerste woningen die volgens het prefabprincipe werd gerealiseerd. Het basistype van deze woning werd dan ook de daaropvolgende jaren door bouwpromotoren aangewend om hun sleutel-op-de-deurwoningen te ontwikkelen. Aanpassingen werden doorgevoerd, het modale gezin dat door de bouwfirmas voor ogen werd gehouden, had andere behoeftes dan het landbouwersgezin waarvoor de AVV-woning in principe ontwikkeld was. De grondplannen van deze AVV-woning waren op zich weer gebaseerd op de planopbouw van 'het Huis onze Dromen' dat door de Boerinnenbond in 1953 en 1958 werd ontwikkeld, gepubliceerd en uitgevoerd in voorbeeldwoningen. Ook tussen deze twee plannen, 'het Huis onze Dromen' en de AVV-woning, zien we enkele verschuivingen. (De Vos: 2008: 157 - 158)

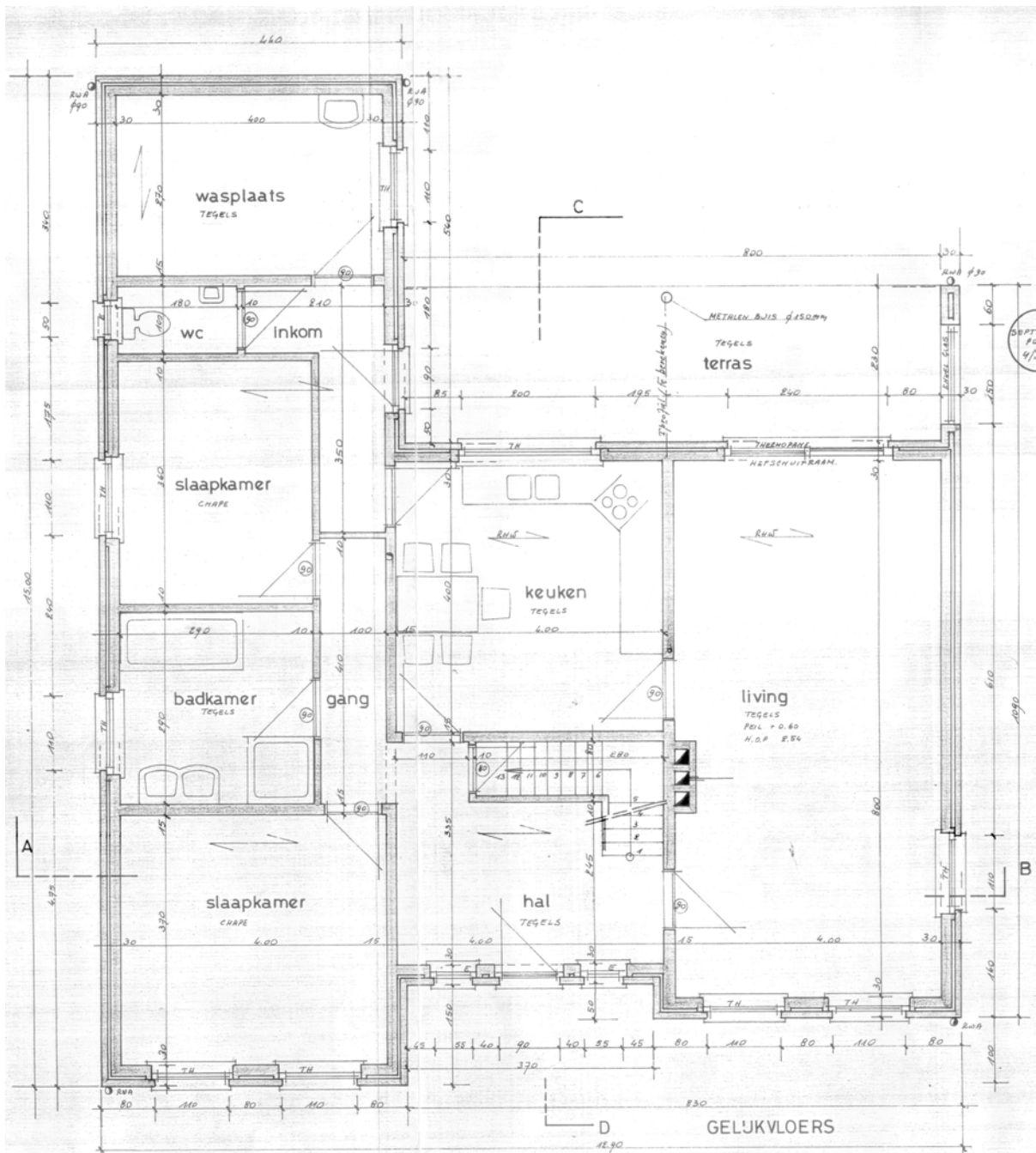
Afbeelding 3.3.5: Grondplan 'het Huis onze Dromen'

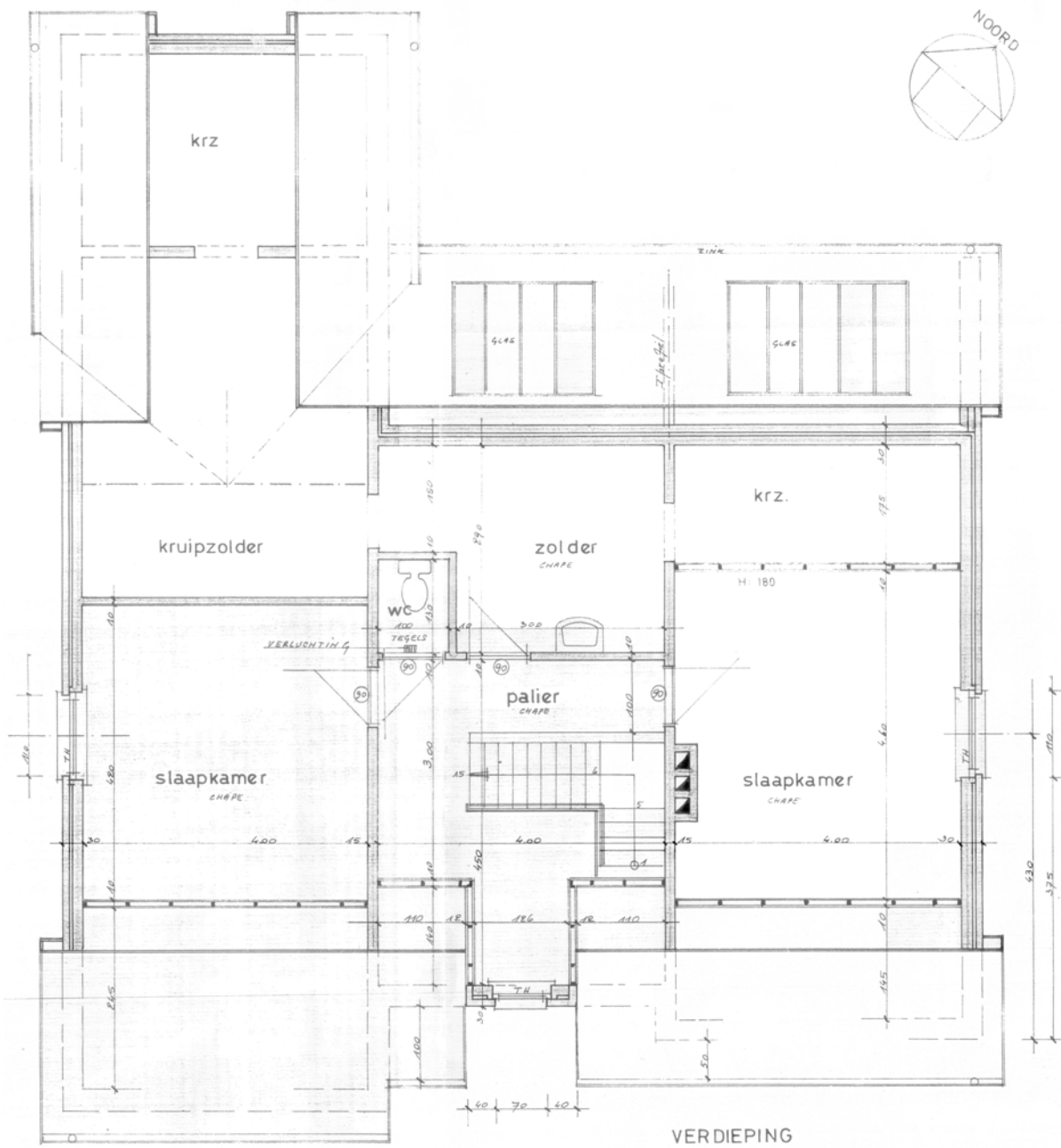
Afbeelding 3.3.6: Verdieping 'het Huis onze Dromen'

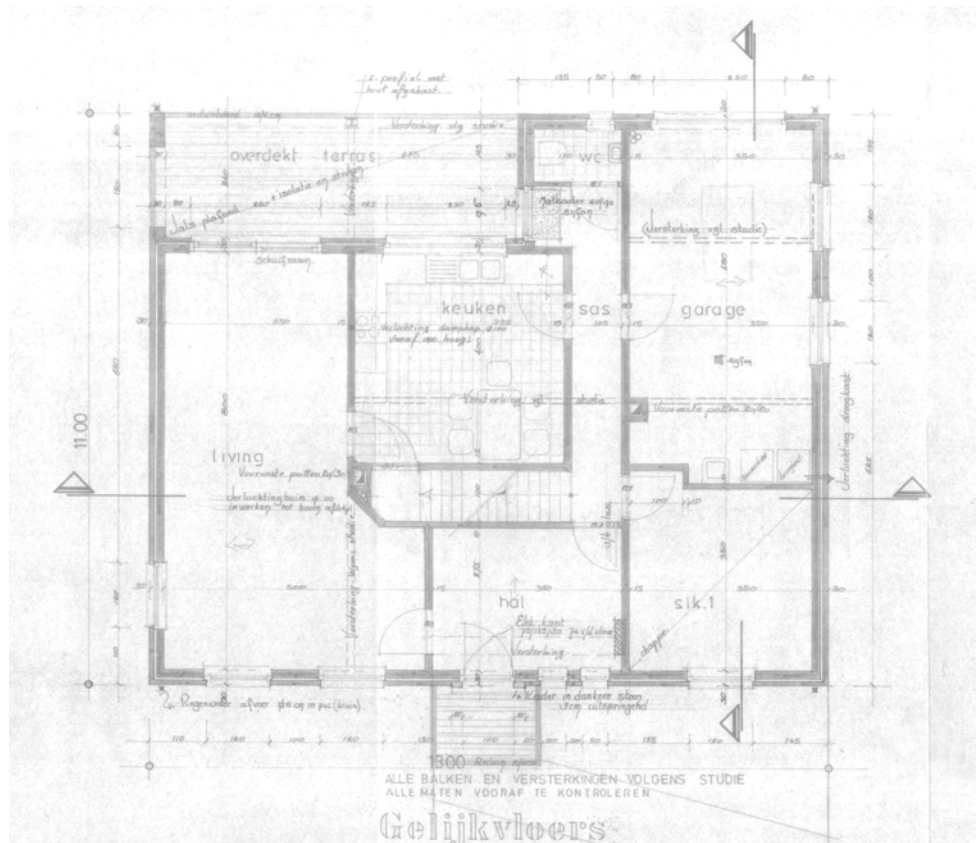
Afbeelding 3.3.7: De grondplannen van het AVV-huis

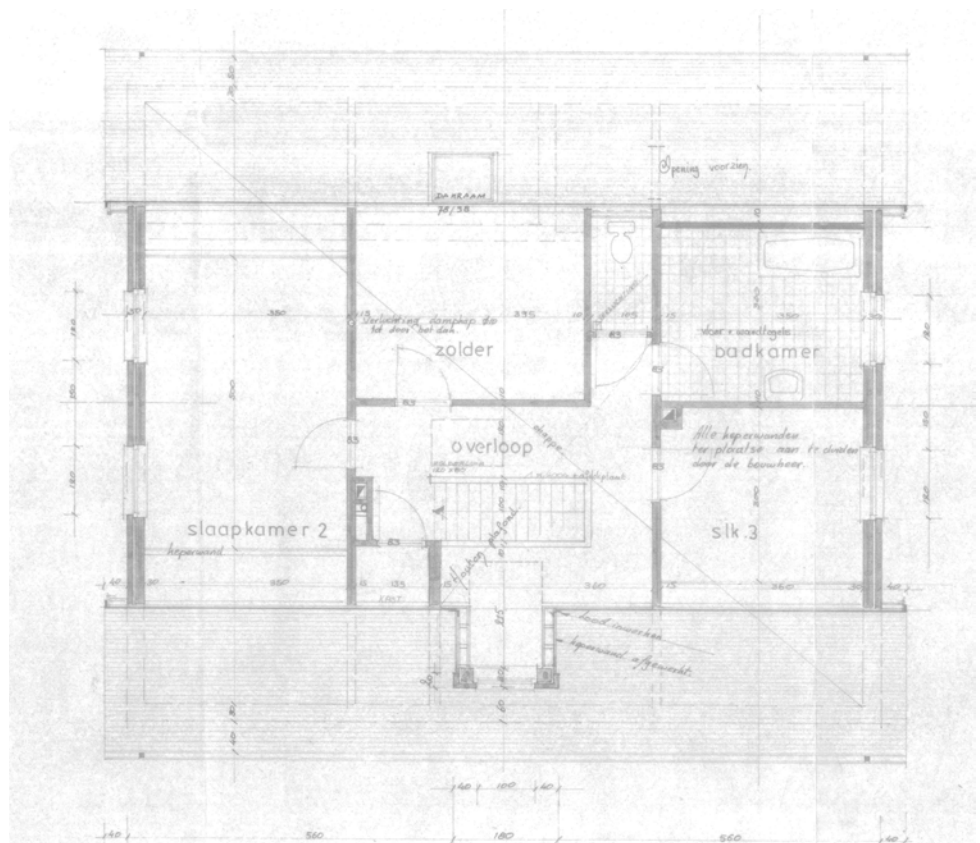
Afbeelding 3.3.8: Grondplan gelijkvloers van een fermette gebouwd in 1992

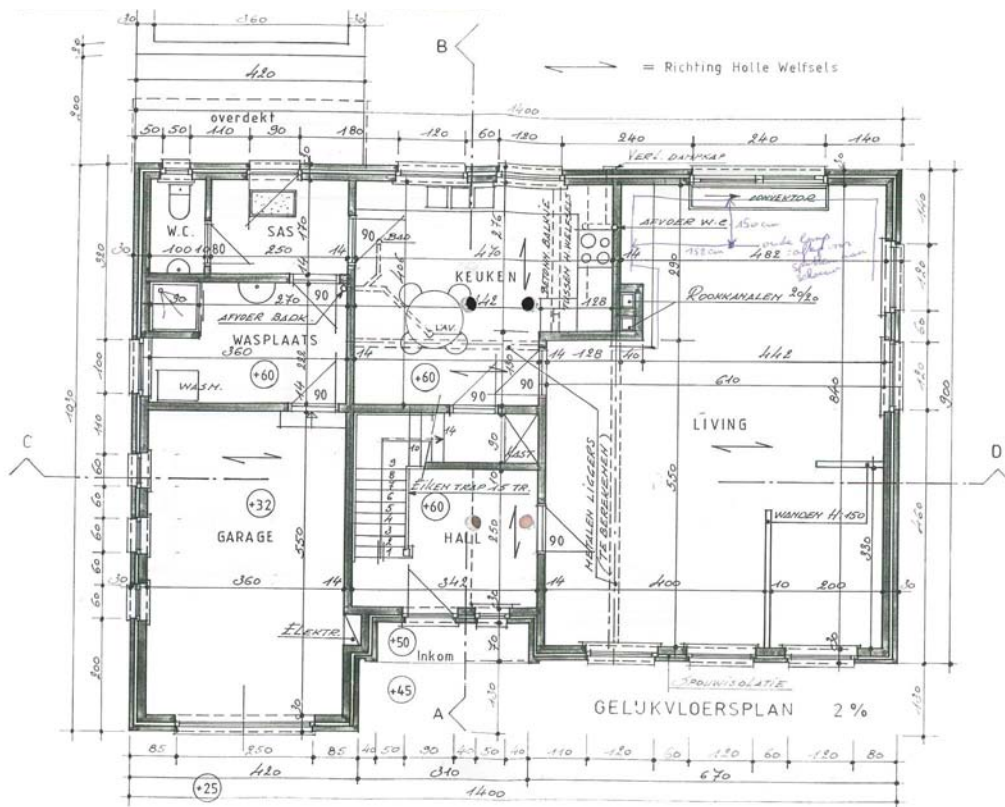
Afbeelding 3.3.9: Grondplan verdieping van een fermenet gebouw in 1992

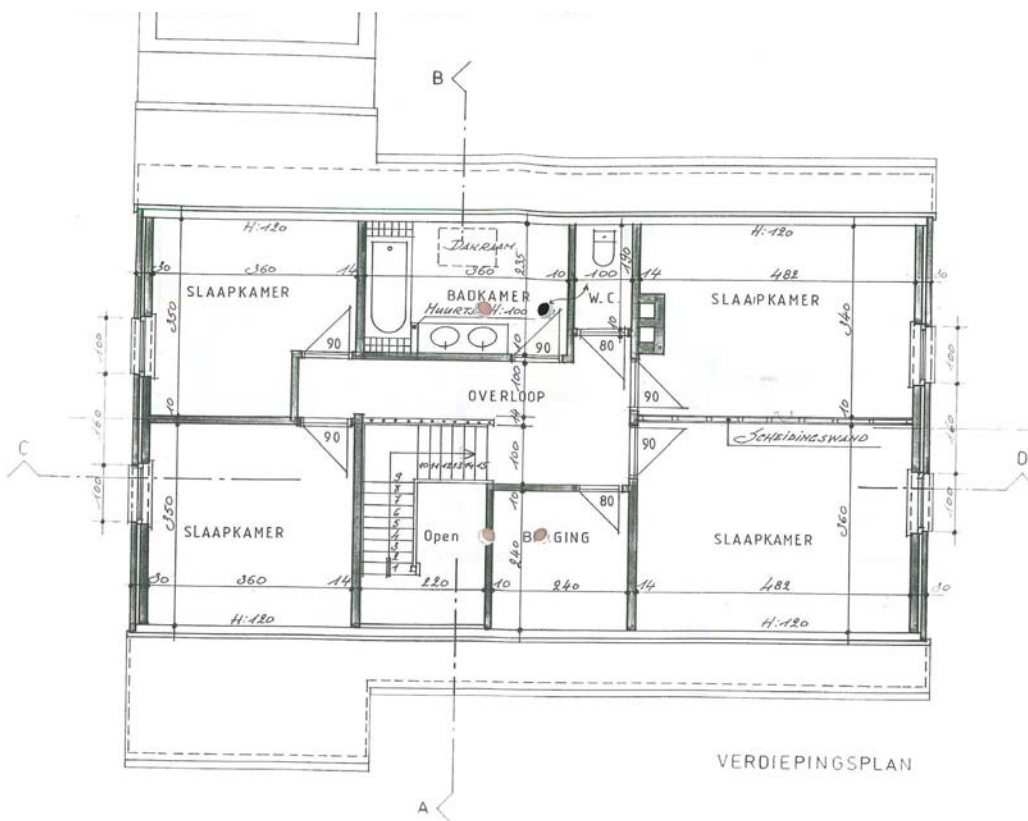
Afbeelding 3.3.10: Grondplan gelijkvloers fermette uit 1987 met geïntegreerde garage

Afbeelding 3.3.11: Grondplan verdieping fermette uit 1987

Afbeelding 3.3.12: Grondplan gelijkvloers van een fermette uit 1988

Afbeelding 3.3.13: Grondplan verdieping fermette uit 1988

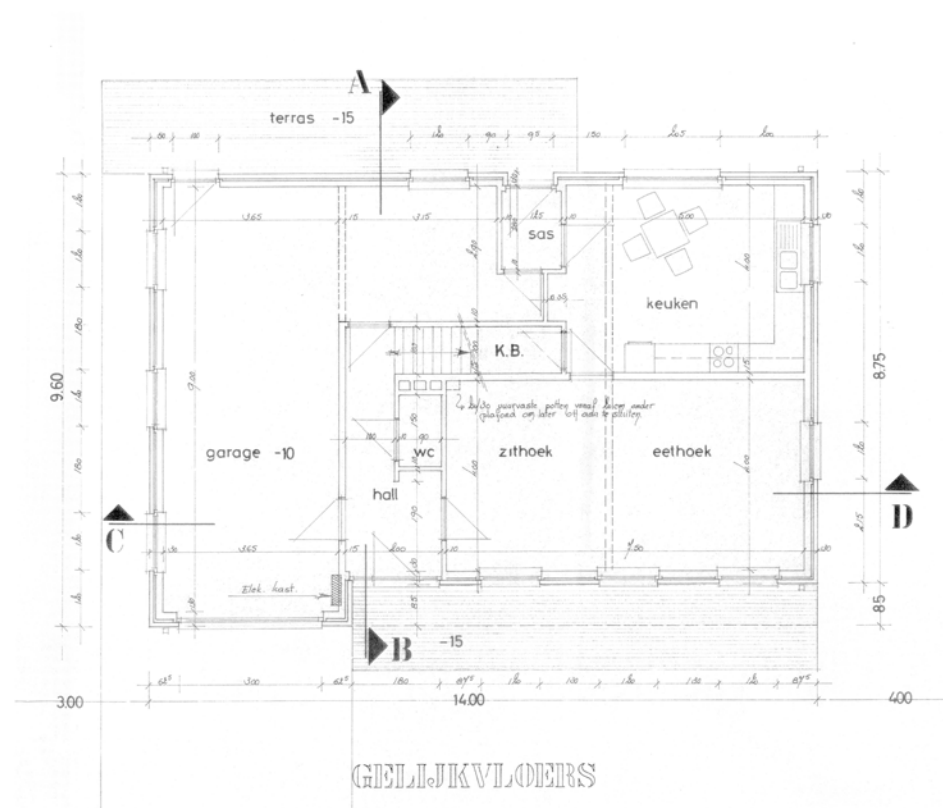
Wanneer we de drie plannen van het gelijkvloers van 'het Huis onze Dromen', de AVV-woning en van een fermette langs elkaar leggen, zien we een gelijkaardige opbouw, al is de AVV-woning iets minder diep en wijkt de fermette met zijn uitsprongen aan de voor- en/of achterzijde af van de rechthoekige vorm, toch blijft deze herkenbaar. De afmetingen van deze basisrechthoek bij de fermette komt overeen met de afmetingen van 'het Huis onze Dromen', ze variëren in de meeste gevallen tussen de 13 tot 14 meter in de lange richting en tussen de 9 en 10 meter in de korte richting. In het grondplan van de AVV-woning en de fermette zien we ook duidelijk de driedelige opbouw terugkomen waarvan de basis werd gelegd in 'het Huis onze Dromen'. Hier werd de volledige afscheiding tussen het kookgedeelte en de woonkamer niet waargemaakt omwille van economische redenen, deze ruimte was immers vaak de enigste verwarmde plek. De komst van de centrale verwarming bracht dan ook de volledige scheiding tussen keuken en woonkamer teweeg waardoor de driedelige opbouw beter afleesbaar wordt. De eerste zone beslaat het woongedeelte en heeft een publiek karakter. In het midden van de woning, tussen de twee dragende muren, bevindt zich de inkomruimte, traphal en keuken. In de laatste zone, het meer private gedeelte, worden verschillende functies ondergebracht: meestal een berging in combinatie met een wasplaats, maar ook slaapkamers, een badkamer en de garage kunnen zich in deze zone bevinden.

In alle drie de plannen ontdekken we een hal. Dit was voor de tijd van 'het Huis onze Dromen' erg vernieuwend. Voorheen viel men in een boerenwoning met de deur in huis. Hierop volgden kleine en donkere portaaltes die langzaamaan werden vervangen door een lange en donkere gang, geïnspireerd op de gangen in stadswoningen. Deze gang werd verbreed en ingekort en werd voortaan 'hall' genoemd. (Boerinnenbond 1955: 19) In de meeste gevallen wordt deze ruimte gecombineerd met de trappenhal. Indien niet, is deze ruimte, vaak een verloren ruimte gezien de woning twee toegangsdeuren heeft. De voordeur en de daarbij horende hal wordt zelden gebruikt tenzij voor deurverkopers of eenmalige bezoekers. Van goede kennissen, burens en familieleden wordt verwacht dat ze de woning langs de achterdeur betreden.

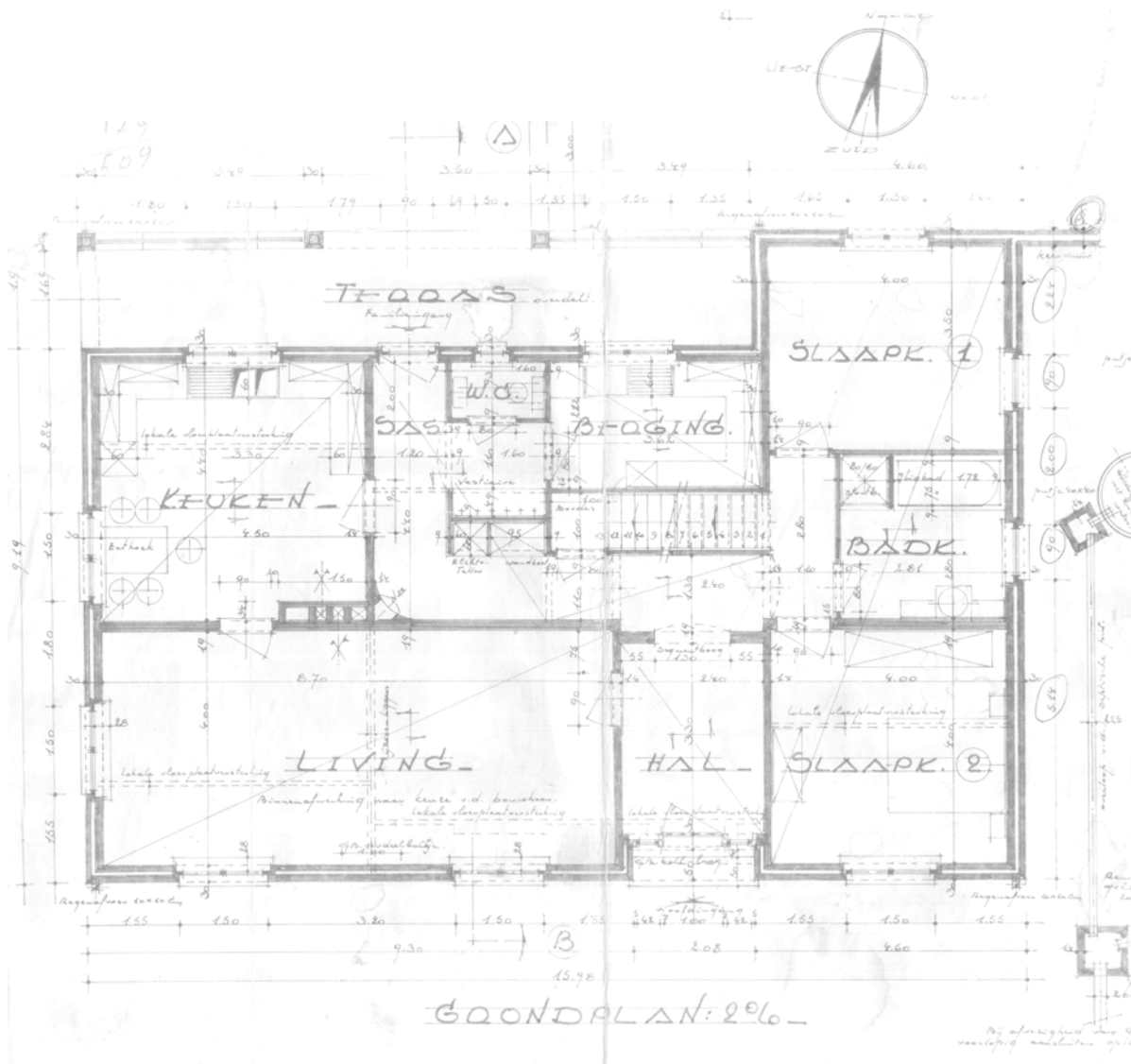
Deze achterdeur was in een boerenwoning bedoeld als toegang voor het eigen volk dat van het veld, de tuin of de stallen kwam. (Boerinnenbond 1955: 17) In 'het Huis onzer Dromen' valt deze achterinkom tezamen met het washuis. Hier hadden de kinderen en de boer de gelegenheid hun handen te wassen (en indien nodig te douchen) en hun werkkleding weg te hangen. De ruimte deed ook dienst als werkplaats voor kleine karweitjes, wasinrichting en badgelegenheid. (Boerinnenbond 1955: 56) In de AVV-woning werd van deze ruimte de badkamer afgesplitst, ze werd apart voorzien op de verdieping. In de nabijheid van de achteringang werd ook het toilet voorzien, zodat het goed bereikbaar was voor als men van buiten kwam. Voordien bevond het toilet zich buitenshuis of werd het geïntegreerd in het washuis. (De Vos 2008: 158) De introductie van het toilet als afzonderlijke ruimte deed de gang, die in 'het Huis onzer Dromen' angstvallig door de Boerinnenbond werd vermeden, herrijzen. De Boerinnenbond beweerde immers in *De landelijke woning* van 1955 dat bij een brede, ondiepe woning geen gang nodig was en dat dit een groot voordeel was, omdat er zo geen oppervlakte verloren zou gaan. Het toilet vormde het eindpunt van deze donkere circulatieruimte. (De Vos 2008: 158) Deze gang vinden we onder de benaming 'sas', soms ook hal, terug in de fermettes. Slechts in zeldzame gevallen bleef de gang in fermettes achterwege. Het toilet vormt hier niet langer meer het eindpunt van deze circulatieruimte. De gang bewerkstelligt een verbinding met het toilet, maar ook met andere functies zoals de garage, wasplaats en eventueel de badkamer en slaapkamers indien zij zich op het gelijkvloers bevinden. Ook hier bevindt het toilet zich bij voorkeur dicht bij de achterinkom. In uitzonderlijke gevallen is het toilet ook geheel apart, los van de gang, voorzien bij de inkomhal. Dichtbij de achterinkom is er in de fermette ook vaak, in navolging van 'het Huis onzer Dromen' en de AVV-woning, een ruimte voorzien waar men zijn handen kan wassen, werkkleding kan opbergen en waar de was wordt gedaan. Zij wordt op de plannen soms benoemd als wasruimte of zelfs washok, maar ook als berging of bijkeuken. In deze ruimte is niet uitzonderlijk ook een douche aangebracht wanneer de eigenlijke badkamer zich op de verdieping bevindt. In sommige woningen krijgt de douche ook zijn eigen ruimte. Deze douche werd voorzien voor als men erg vuil van zijn werk zou terugkeren en men wou vermijden dat men de hele woning moest doorwandelen met zijn smerige kleren om uiteindelijk de badkamer op de verdieping te bereiken. In de woning van de familie B.-B. heeft deze wasruimte de hele functie van de badkamer overgenomen. De ouderlijke slaapkamer bevindt zich op het gelijkvloers en tijdens het bouwen werd eerst het gelijkvloerse niveau in orde gemaakt. De afwerking van de badkamer op de verdieping werd naar een later moment verschoven, voorlopig kon men zich immers redden met de douche en lavabo in de wasruimte. Na verloop van tijd werden alleen de kinderkamers op de verdieping in orde gemaakt terwijl, uit gewoonte, de wasruimte de functie van badkamer bleef vervullen.

In dezelfde zone als de hal bevindt zich de keuken. In 'het Huis onzer Dromen' besloeg dit kookgedeelte een kleinere oppervlakte, het werd louter gebruikt voor het bereiden van het eten. Het eten zelf gebeurde aan de eettafel in de woonkamer. In de AVV-woning is een volwaardige keuken ondergebracht met plaats voor een eettafel. Hierdoor wordt de keuken breder dan de inkomruimte, waardoor de muur verspringt. Hetzelfde vinden we terug in de planopbouw van de fermettes. De keuken, die we beter beschrijven als een leefkeuken, vormt de centrale ruimte van de woning en heeft een zicht op de achtertuin zodat van hieruit een oogje in het zeil gehouden kan worden op de spelende kinderen buiten, wanneer men aan het koken is.

De ontvangstkamer in 'het Huis onze Dromen' heeft plaats gemaakt voor een ruime zithoek. Op het plan van de AVV-woning wordt de zit- en eethoek ook nog apart aangegeven, terwijl bij de fermette deze ruimtes samen worden gebald tot één ruimte met een Engelstalige benaming: 'de living'. Deze loopt in de regel van de voorgevel tot aan de achtergevel en beslaat één van de drie zones van de woning, bij voorkeur deze aan de zuidzijde maar dit is niet altijd het geval. Aansluitend aan deze ruimte wordt een terras voorzien dat meestal bereikbaar is door middel van een groot schuifraam. In enkele uitzonderlijke gevallen, wanneer de voorgevel frontaal op het zuiden is gericht, wordt de living een kwartslag gedraaid en parallel met de straat gelegd, de keuken schuift uit de middenzone. Zo wordt er toch in zekere zin rekening gehouden met de oriëntatie. De plek in de middenzone, waar normaliter de keuken wordt geplaatst, wordt ingenomen door de wasruimte of berging.

Afbeelding 3.3.14: In enkele gevallen draait de living zich een kwartslag omwille van de oriëntatie

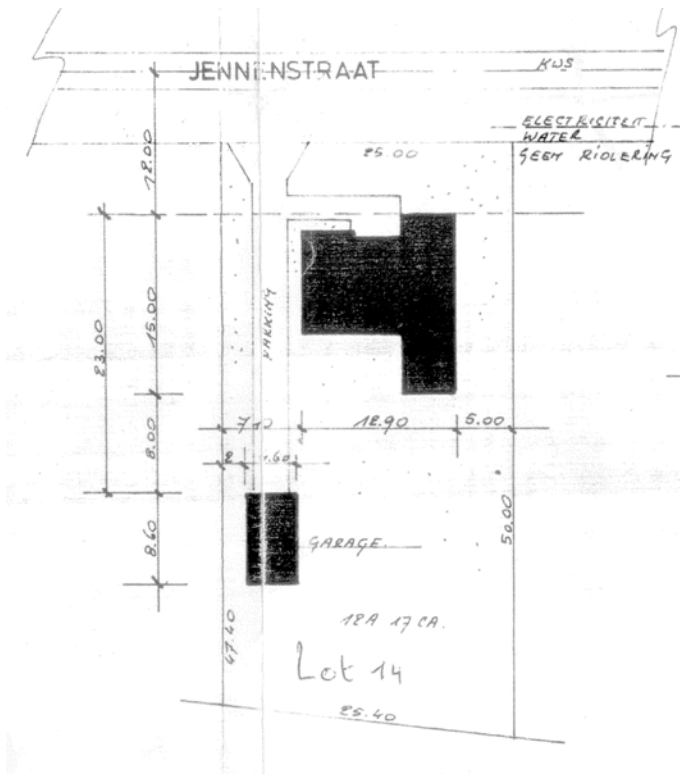
Afbeelding 3.3.15: Ook hier werd de keuken en living verschoven met het oog op een betere oriëntatie

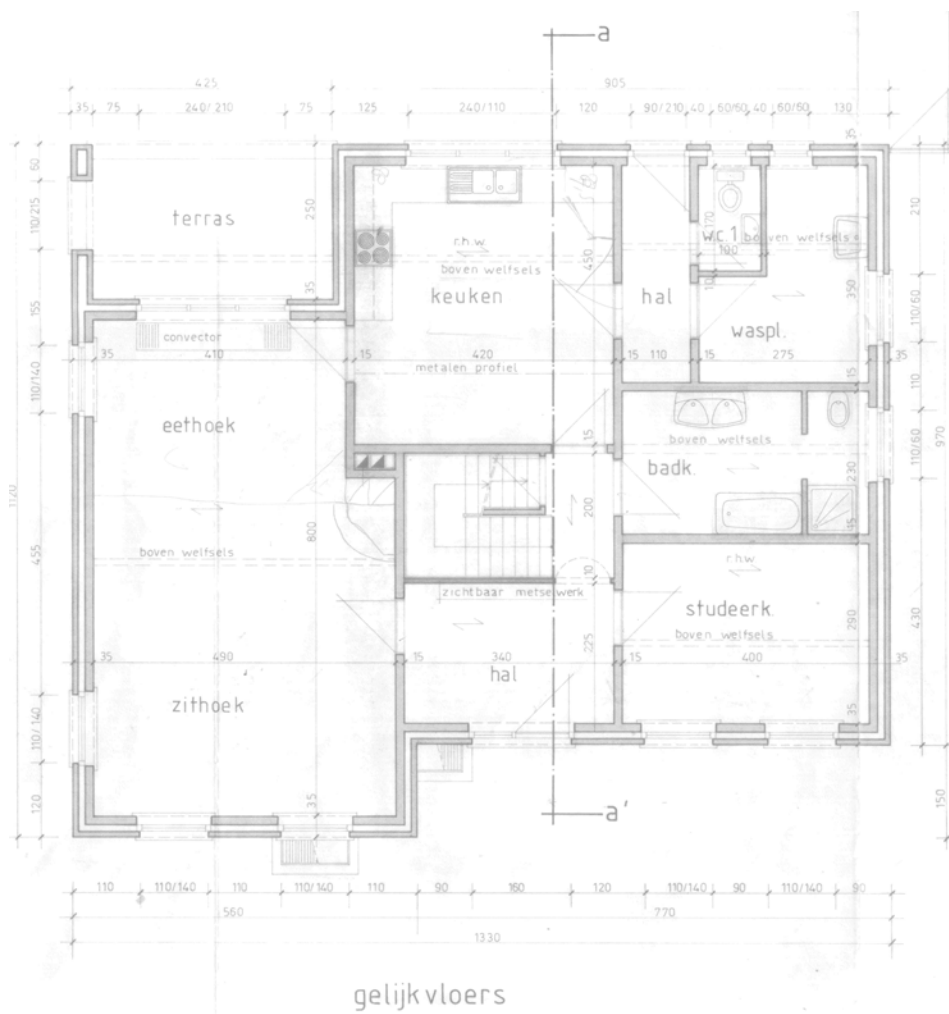
Afbeelding 3.3.16: De vrijstaande garage plaatst men zo dicht mogelijk tegen de perceelsgrens

De laatste zone binnen de fermette heeft een meer privaat karakter en is ook de zone die de uitsprongen ten opzichte van de basisrechthoek naar voor en/of naar achteren toe maakt. Er kunnen verschillende functies ondergebracht zijn waaronder het toilet en de wasruimte, die al eerder besproken zijn. In de meeste gevallen wordt hierin ook de garage, aan de voor- of achterzijde, voorzien. In de AVV-woning is er geen garage terug te vinden, omdat de woning voor een landbouwersgezin werd ontworpen. Zij beschikten meestal wel over een wagen, maar deze werd bij de andere voertuigen zoals tractoren gestald. Niet-landbouwers vinden de garage een essentieel onderdeel van de woning, zij hebben de auto nodig om zich naar het werk of andere voorzieningen te verplaatsen. (De Vos 2008: 158) De garage wordt ook wel eens op de kelderverdieping voorzien of alleenstaand. Wanneer de garage niet is geïntegreerd in de woning, staat ze loodrecht op de straat en vlak langs de perceelsgrens. (Schroijen 2005: 82) Bij een geïntegreerde garage wordt ze door middel van de gang in verbinding gesteld met de berging of keuken om de aangevoerde goederen zo snel mogelijk op te kunnen bergen. In deze laatste zone zijn soms, naast de garage en de wasruimte, ook andere functies ondergebracht zoals de ouderlijke slaapkamer en/of een badkamer of een studeerkamer. Uitzonderlijk is er ook een kinderkamer op het gelijkvloers voorzien, maar meestal bevinden zij zich op de verdieping. Om de controle te bewaren, verhuist de ouderlijke slaapkamer vaak ook mee naar de verdieping. De vrijgekomen kamer wordt ingevuld als bureauruimte of als speelkamer.

De verdieping, als zij al wordt ontworpen, neemt de basisstructuur van het gelijkvloerse niveau over. Hierin worden de slaapkamers ondergebracht met centraal de badkamer, tenzij deze zich op het gelijkvloers bevindt, en eventueel een afzonderlijk toilet. De overige ruimtes worden benoemd als zolder of hobbyhoek. De ruimtes onderling worden verbonden door een overloop.

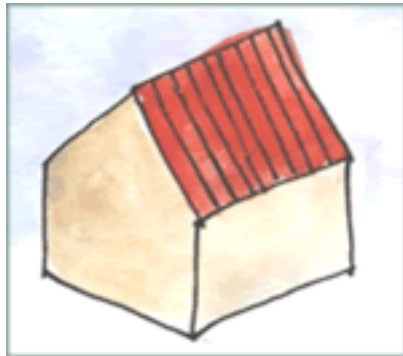

Afbeelding 3.3.17: De afzonderlijke garage bevindt zich zo dicht mogelijk tegen de perceelsgrens

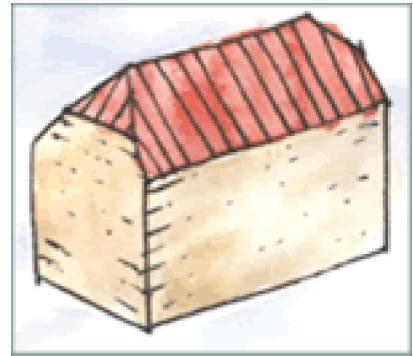

Afbeelding 3.3.18: De ouderlijke slaapkamer wordt soms op de verdieping ondergebracht, de vrijgekomen ruimte wordt ingevuld als studeerruimte

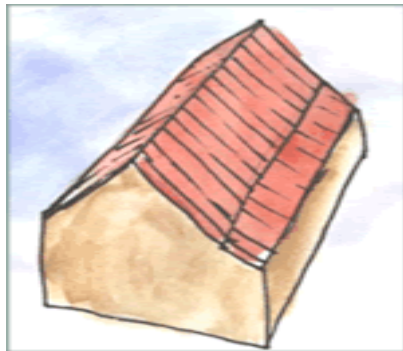
3.4 De schil

Afbeelding 3.4.1:
Schematische voorstelling van een zadeldak

Afbeelding 3.4.2:
Schematische voorstelling van een wolfsdak

Afbeelding 3.4.3:
Schematische voorstelling van een aangekapt dak

Afbeelding 3.4.4:
Het wolfsdak in combinatie met een kniklijn

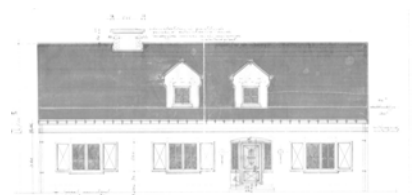
Afbeelding 3.4.5:
Het wolfsdak in combinatie met een uitsprong

Afbeelding 3.4.6:
Uitsprong met het dakvlak in het verlengde van het zadeldak

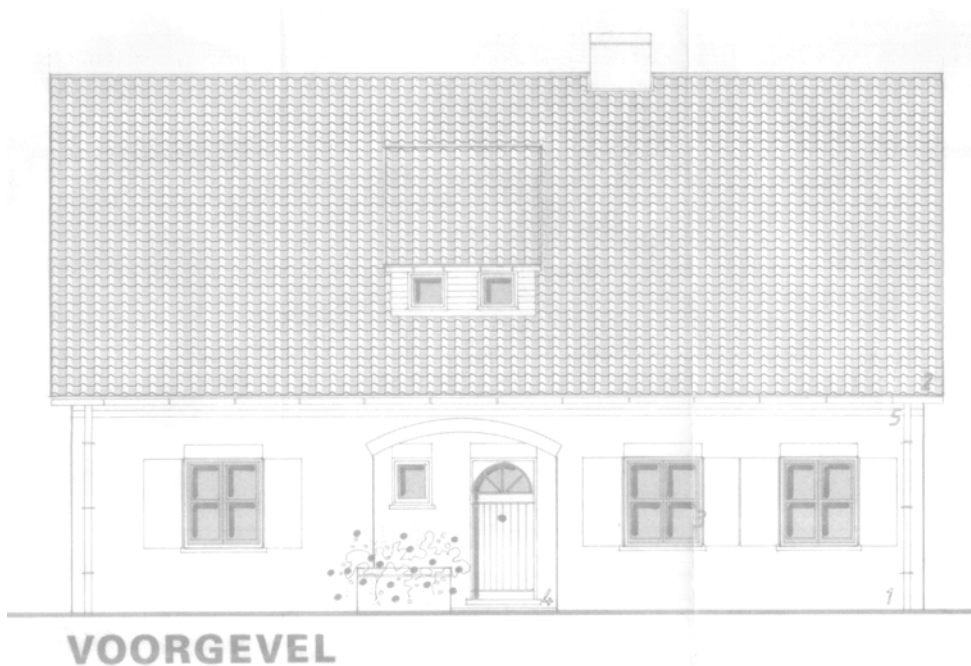

Afbeelding 3.4.7:
De nok van het bijvolume staat loodrecht op het zadeldak

Afbeelding 3.4.8:
In het dakvlak wordt soms een kniklijn aangebracht

De schil van een fermette wordt gekenmerkt door het sterk hellend zadeldak met een kroonlijst op een hoogte van ongeveer 3 meter. De dakhelling varieert van 30° tot 45°. Soms wordt het dak voorzien van een wolfseind, al is dit meer de gang van zaken bij de Nederlandse boerderettes. Het kan ook voorvallen dat in het dak een kniklijn wordt aangebracht, hierdoor ontstaat een aangekapt dak. De helling van het dak voor de kniklijn kan variëren tussen de 25° en 30°. Bij uitspringende gedeeltes van het woonvolume wordt deze dakvorm vaak toegepast. Anderzijds kan het voorkomen dat op deze uitspringende delen ook een zadeldak wordt toegepast, de nok van dit dak komt zo loodrecht op de nok van het hoofdvolume te staan. Deze nok ligt lager dan de hoofdnok, de ruimte boven deze uitsprongen worden niet nuttig gebruikt tenzij voor zolderruimte. Een combinatie van beide dakvormen bij uitsprongen is niet uitzonderlijk. Zo kan aan de straatzijde het dak van het uitspringend gedeelte met een knik dezelfde richting aannemen als het hoofddak, terwijl aan de achterzijde het dak van het bijvolume loodrecht staat op het hoofddak.

Afbeelding 3.4.9:
Het dak van de dakkapel loopt in dezelfde richting als het dakvlak

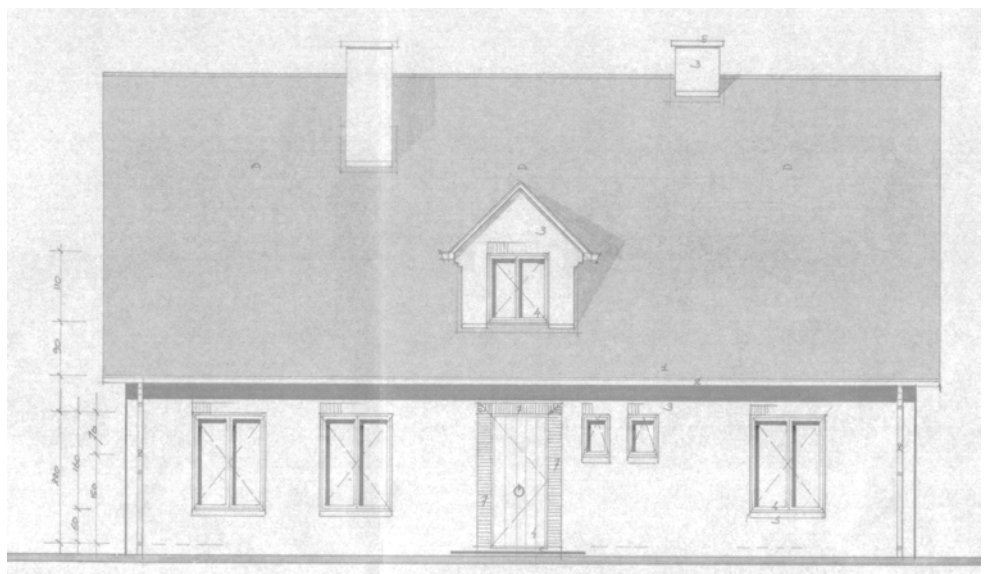
Afbeelding 3.4.10:
Bij deze woning koos men voor drie dakkapellen

Afbeelding 3.4.11:
Deze woning heeft slechts twee dakkapellen

Afbeelding 3.4.12:
De voorzijde van de dakkapel loopt door in de voorgevel

Afbeelding 3.4.13:
De dakkapel bevindt zich in het midden van het dakvlak

Afbeelding 3.4.14:
De dakkapel wordt samen met de voordeur naar voor getrokken

Afbeelding 3.4.15:
De dakkapel wordt samen met de voordeur naar voor getrokken, de 'cottagestijl' komt nu heel dichtbij

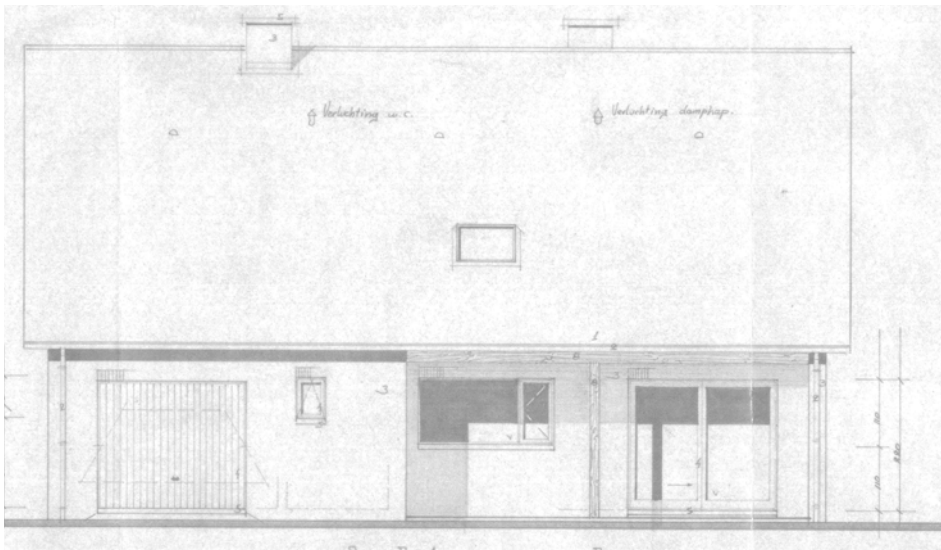
Afbeelding 3.4.16:
Een variant op de dakkapel

Op verschillende daken werden dakkapellen aangebracht waarvan de nok loodrecht staat op het dakvlak tenzij door de dienst stedenbouw anders werd voorgeschreven zoals bij de woning van de familie S.-V. Bij de woning C.-V. was in eerste instantie ook een dakkapel gepland, maar omdat deze in dezelfde richting diende te lopen als het hoofddak werd toch van dit plan afgezien. *“Achteraf gezien, zijn we blij dat we het idee van die dakkapel niet hebben doorgedrukt. Dat is nu toch niks meer voor deze tijd”*, sprak mevrouw V.

Het aantal dakkapellen kan gewijzigd worden van geen, één, twee en drie. Zelfs 6 dakkapellen kunnen. Wanneer er voor één dakkapel gekozen wordt, bevindt deze zich boven de voordeur. Het kan voorkomen dat de voorzijde van de dakkapel zich in hetzelfde vlak als de voorgevel bevindt, maar evenveel komt het voor dat het vlak terugspringt zodat de dakkapel zich in het midden van het dakvlak bevindt. Soms wordt het vlak van de dakkapel en de voordeur naar voren getrokken, dit merken we vooral bij woningen die gebouwd zijn halverwege de jaren '90. Zo wordt het onderscheid tussen de fermette en de, zo door de promotoren genoemde, 'cottagestijl' heel erg dun. Nog recenter wordt het venster van de dakkapel doorgetrokken in de voordeur, hierdoor ontstaat een volledige glazen wand. In enkele uitzonderlijke gevallen wordt er wat origineler met de dakkapel omgegaan, ze wordt herleid tot een driehoekje of krijgt een gebogen dak.

Afbeelding 3.4.17: Het overstekend dak vormt een overdekt terras

Afbeelding 3.4.18:
Het overdekt terras waarbij
I-profielen worden bekleed met hout

Afbeelding 3.4.19:
De dakoversteek zorgt voor
een luifel aan de voordeur

Afbeelding 3.4.20:
'Oude' eiken balken ter
ondersteuning van de dakoversteek

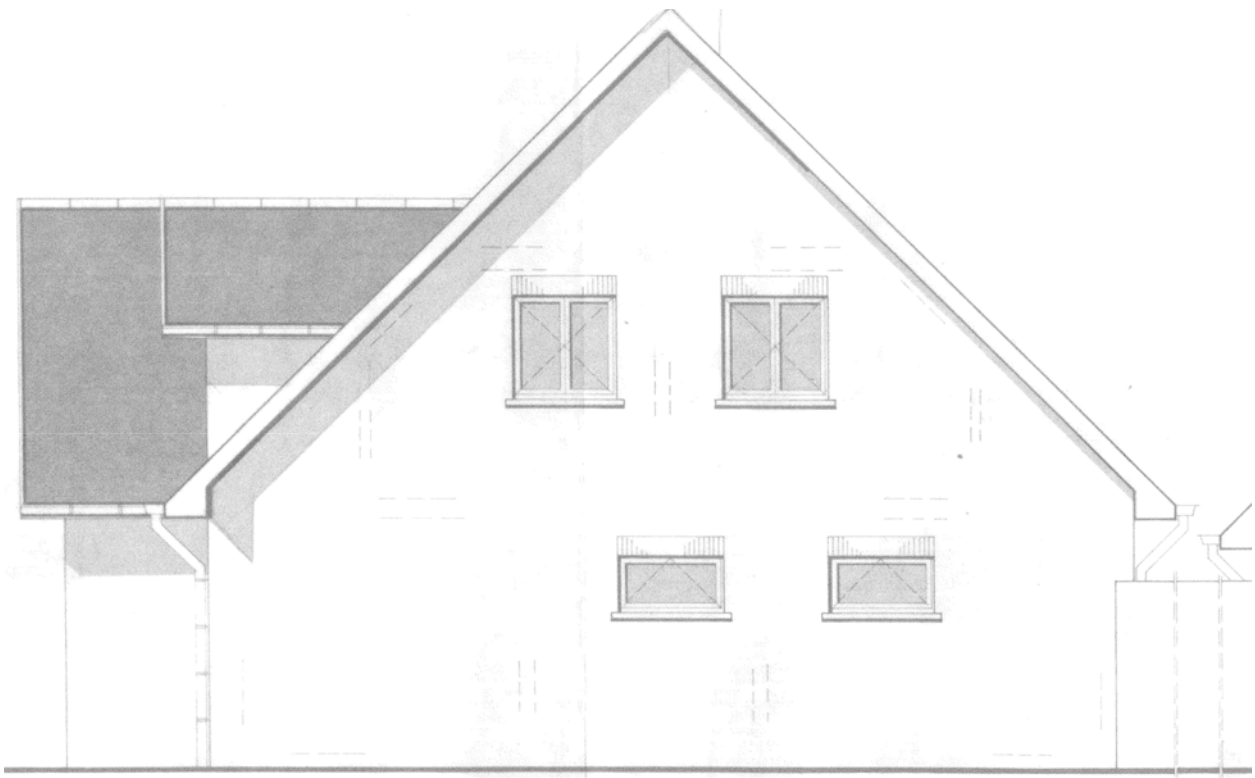
Veelal werkt men in de vormgeving van de fermette met een dakoversteek. In authentieke hoeves werd deze oversteek voorzien ter bescherming van de lemen gevel. Bij een fermette is deze oversteek niet noodzakelijk, gezien we tegenwoordig gebruik maken van dakgoten en de gevel uit steen is opgebouwd. Van deze oversteek wordt bij de fermette dankbaar gebruik gemaakt om een overdekt terras te realiseren, op deze plaatsen springt de rechthoekige basis van de fermette even terug. De dakoversteeken worden afgewerkt door hout maar in vele gevallen ook door PVC. Ook de dak- en afvoergoten worden niet altijd in zink of koper voorzien, ook hier vond PVC zijn weg. Het gebruik van moderne materialen in combinatie met rustieke materialen en elementen doet een conflict binnen één en dezelfde woning ontstaan. Naast het overdekt terras, kan de oversteek van het dak ook gebruikt worden om aan de voordeur een luifel te voorzien. Ter ondersteuning van dit uitkragend dak werden er 'oude' eiken kolommen en balken voorzien of I-profielen bekleed met hout.

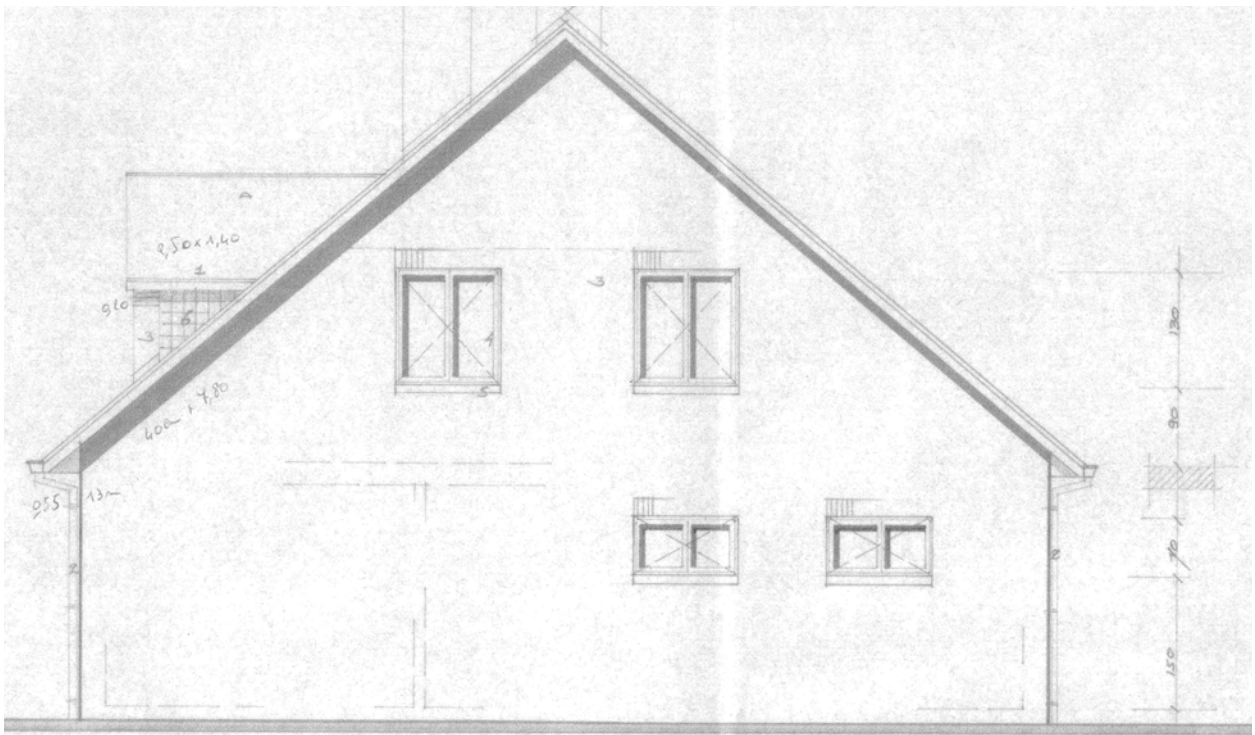
Afbeelding 3.4.21:
De vensters aan de voorzijde zijn beperkt in afmetingen

Afbeelding 3.4.22:
Bij deze fermette zijn de raamopeningen tot aan de vloer doorgetrokken

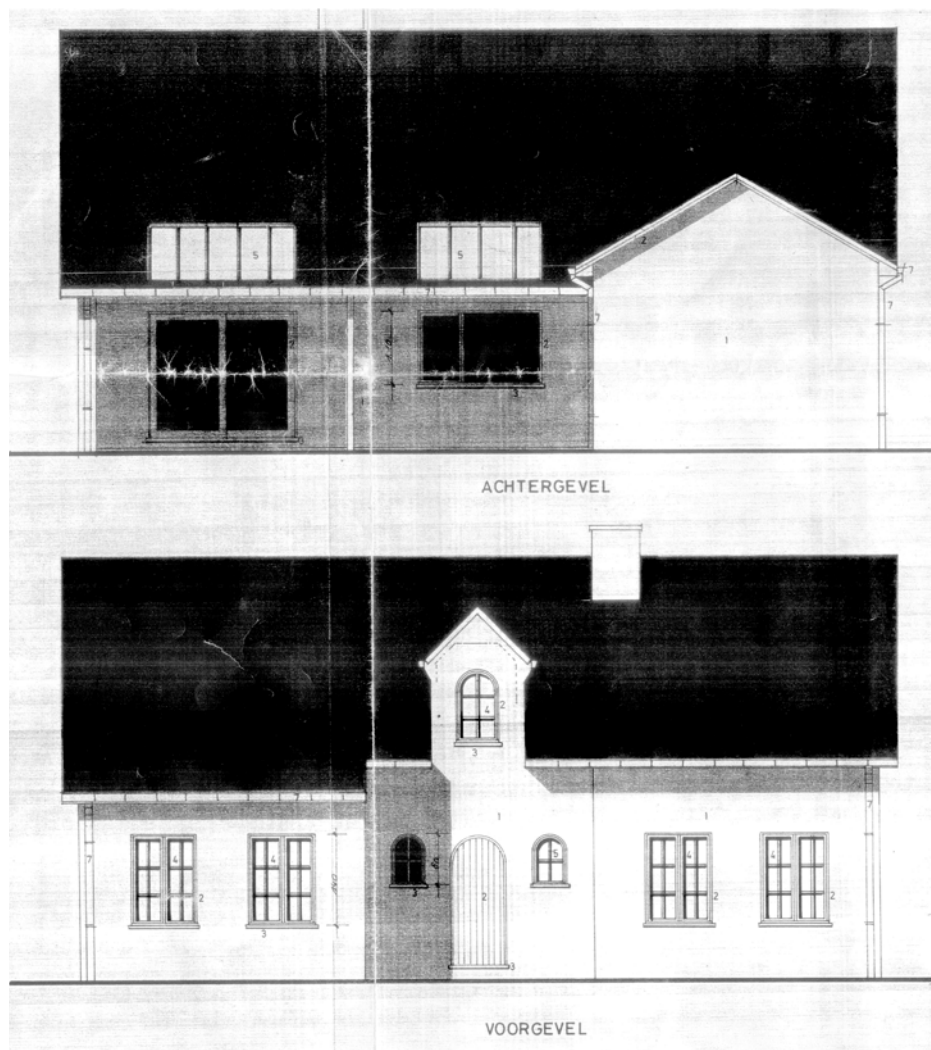

Afbeelding 3.4.23: De zijgevel krijgt enkele raampjes op een hoogte van 1,5 meter

Afbeelding 3.4.24: De twee kleine raampjes voorzien de garage van daglicht

De raamopeningen in de voorgevel van de fermette worden beperkt gehouden, dit zeker niet omwille van de techniek die in het midden van de jaren '70 al zeer ver stond. Denken we bijvoorbeeld maar aan Villa Savoye met zijn bandramen ontworpen door Le Corbusier in 1928. Men wil met deze beperkte openingen een sfeer van gezelligheid en intimiteit in de living creëren, zeker naar de richting van de straat toe. De afmetingen van de vensters beperken zich hier tot een breedte variërend tussen 1 en 1,2 meter, de hoogte loopt op van 1,35 meter tot 1,70 meter. In enkele woningen worden de vensteropeningen doorgetrokken tot op de vloer. De vensteropeningen gericht op de tuin zijn veel groter. In de meeste woningen bestaat de overgang tussen de living en de tuin uit een groot schuifvenster met een breedte die iets kleiner is dan de breedte van de ruimte zelf. In de keuken voorziet men ook een breed raam maar dan op een hoogte net boven het aanrecht. De breedte van de vensteropeningen op de verdieping zijn ongeveer van dezelfde grootteorde als de vensters in de voorgevel, de hoogte beperkt zich van 1,1 meter tot 1,35 meter. De garage wordt van licht voorzien door enkele kleine raampjes op ongeveer een anderhalve meter hoogte.

Afbeelding 3.4.25: De beperkte vensters in de voorgevel zijn onderverdeeld, de grote vensters aan de achterzijde niet

Afbeelding 3.4.26: De rollaag in boogvorm dient als sierelement, de dorpel wordt in gevelsteen voorzien

Afbeelding 3.4.27: Een 'pseudo'-sluitsteen wordt aangewend, de dorpel is van blauwe hardsteen

Afbeelding 3.4.28: Een combinatie van een eiken balk en een rollaag in boogvorm is ook mogelijk

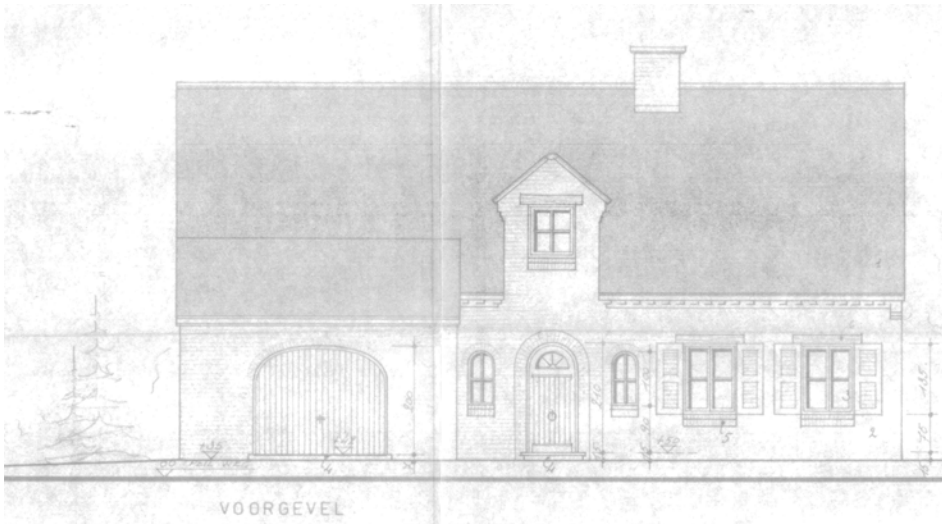
De overspanningen boven de raam-, deur- en garagepoortopeningen worden op verschillende manieren verwezenlijkt. Veel voorkomend is de rollaag in boogvorm, al dan niet met pseudo-sluitsteen. Deze is niet uit natuursteen vervaardigd maar uit beton en heeft allerminst een constructieve functie. De boogvorm was in oudere hoeves een constructieve noodzaak om de overspanning te kunnen realiseren en het bovenliggende metselwerk te kunnen dragen. In de woningen in fermettestijl zijn deze ronde vormen niet strikt noodzakelijk. We zien dan ook de eenvoudige horizontale rollaag opduiken. De overspanning kan ook worden gerealiseerd door het in metselen van eiken balken. Deze geven de gevel een extra tikkeltje nostalgisch cachet. De dorpels worden gerealiseerd in blauwe hardsteen of in gevelsteen die speciaal daarvoor is behandeld met siliconen.

Opvallend is dat vele vensters onderverdeeld worden door glasroeden, hoewel deze geen enkele functie hebben tenzij esthetisch. De glasroeden werden in vroegere tijden, toen men vlak glas slechts in beperkte afmetingen kon produceren, gebruikt om een groter venstervlak samen te stellen. Vandaag zijn deze latjes op het glas zelf gekleefd. Volgens de Boerinnenbond had een kleine raamindeling een positieve invloed op de gezelligheid en intimiteit van de woning. Dit blijkt uit volgend stukje tekst uit *De landelijke woning* van 1955 waarin wordt nagegaan of men nu moet kiezen voor grote of kleine ruitjes.

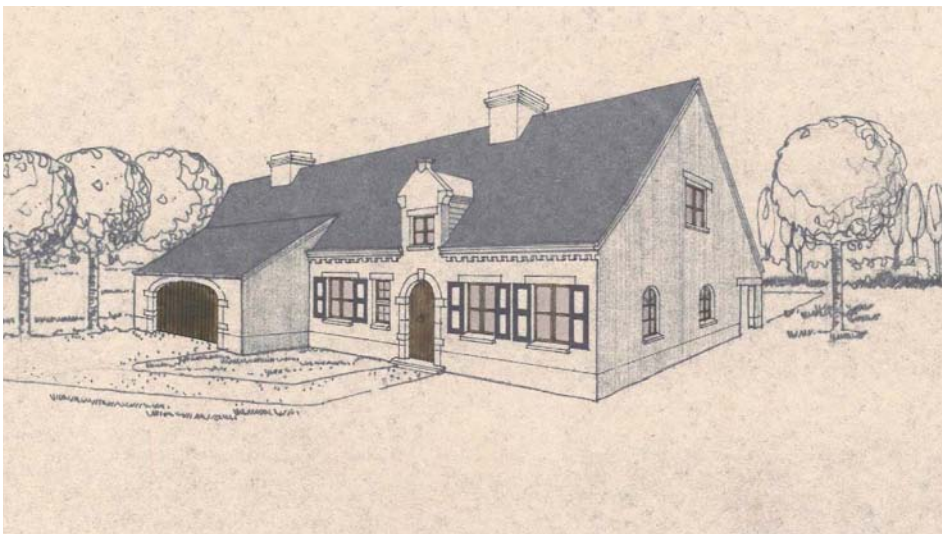
“De praktische huisvrouw zal ongetwijfeld de voorkeur geven aan grote ruiten, omdat deze gemakkelijk schoon te houden zijn. Doch wie van een intieme sfeer en gezelligheid houdt, zal meer voelen voor een kleine raamindeling. Van buiten gezien, maken grote ruiten weleens de indruk van een gat in de muur. Kleine ruiten daarentegen geven het huis iets gezelligs. Ook van binnenuit gezien, zijn de kleine ruiten gemoedelijker. (...) Maar kleine raampjes schoonmaken is tijdrovend. Wie er heeft, weet daarvan mee te spreken. Daarom is een tussenoplossing aan te bevelen. Maak van uw vensters geen vitrines, pas liever een zekere raamindeling toe, maar neem deze niet te klein zodat de ruiten nog gemakkelijk schoongemaakt kunnen worden.” (p.10)

De komst van het dubbel glas heeft een andere oplossing voor het probleem van de Boerinnenbond gebracht. De glaslatjes kunnen tussen de twee glasplaten geplaatst worden zodat er bij het schoonmaken van de ruiten geen enkele hinder meer wordt ondervonden. De onderverdelingen in het venster worden daarnaast ook niet altijd even consequent toegepast. Soms worden alleen de vensters in de voorgevel onderverdeeld. De onderverdeling is ook nog vaak terug te vinden in de vensters van de zijgevel maar in de vensters van de achtergevel, zoals het grote schuifraam, ontbreken de glaslatjes doorgaans. Daarnaast kozen sommige fermettebouwers er ook voor deze versiering achterwege te laten.

Het schrijnwerk van ramen en deuren werd in de jaren '70 en '80 uitgevoerd in hout (meranti of afzelia). Vanaf de jaren '90 doet ook PVC haar intrede. De garagepoorten worden door de architect meestal voorschreven als een wentelpoort in metaal maar soms ook met een houten bekleding.

Afbeelding 3.4.29: De architect tekende luikjes, maar deze zijn er niet gekomen

Afbeelding 3.4.30: De luikjes moeten zorgen voor de landelijke uitstraling

Afbeelding 3.4.31: Deze woning beschikt over luikjes, maar ze worden weliswaar niet gebruikt

Afbeelding 3.4.32: De luikjes zijn onvoldoende om alle vensters te bedekken

Op verschillende gevelplannen zijn door de architect luikjes aangebracht. Deze dienen niet om de vensters 's nachts voor de veiligheid af te sluiten of om de woning te verduisteren. Het gros van de woningen is immers uitgerust met rolluiken om deze functies te vervullen. Het aanbrengen van deze draailuiken werd vaak door de bouwers om budgettaire redenen uitgesteld, men had immers al heel wat geld aan de woning zelf uitgegeven en de luikjes waren niet strikt noodzakelijk. Ze werden enkel mooi gevonden en pasten perfect bij de landelijke uitstraling van de woning. Van uitstel komt afstel, vele luikjes zijn er naderhand niet meer gekomen, ook om een verhoging van het kadastrale inkomen als gevolg hiervan te vermijden. Wanneer ze er wel zijn, kloppen de verhoudingen van de luiken tot het venster niet altijd. De luikjes zijn te smal om het hele venster te kunnen bedekken. Soms zijn er ook rolluiken én draailuiken aanwezig, hierdoor wordt het luik ontmaskerd als louter esthetisch element aan de gevel. Deze lachwekkende combinatie van draai- én rolluiken trachtte de Boerinnenbond in *De landelijke woning* van 1955 al te vermijden.

“Vensters moeten 's nachts veilig afgesloten kunnen worden. Dat kan gebeuren met draailuiken (slagvensters) of met rolluiken. Draailuiken zijn veruit het mooist voor landelijke woningen. Ze zijn een sieraad voor de gevel. Mooier ornament is bezwaarlijk denkbaar. Maar ... och dat eeuwige “maar”! Niemand gaat 's avonds graag buiten om de slagvensters te sluiten. Bovendien geven zij niet hetzelfde gevoel van veiligheid dat rolluiken geven. Men moet dus kiezen. Maar kiezen wil zeggen: het ene of het andere nemen en niet allebei. Dus geen slagvensters en rolluiken tegelijkertijd. Kiezen wij rolluiken, dan moeten wij echter het vaste voornemen maken ze ook te gebruiken en ze overdag helemaal op te trekken.” (p.12)

Een andere voorkomende versiering is het verwerken van een karrenwiel in de gevel. Het kan ook voorvallen dat men simpelweg een rond raam in de gevel verwerkt die dan naar het karrenwiel moet verwijzen. Soms wordt er ook een karrenwiel tegen de gevel geplaatst. Wanneer er niet voor een dakoversteek wordt gekozen, wordt de voor- en achtergevel net onder de dakgoot opgesmukt met wat versieringen in de vorm van muizentanden. De topgevels worden soms versierd met een boerenvlecht, die in een hedendaagse context geen enkele constructieve betekenis heeft.

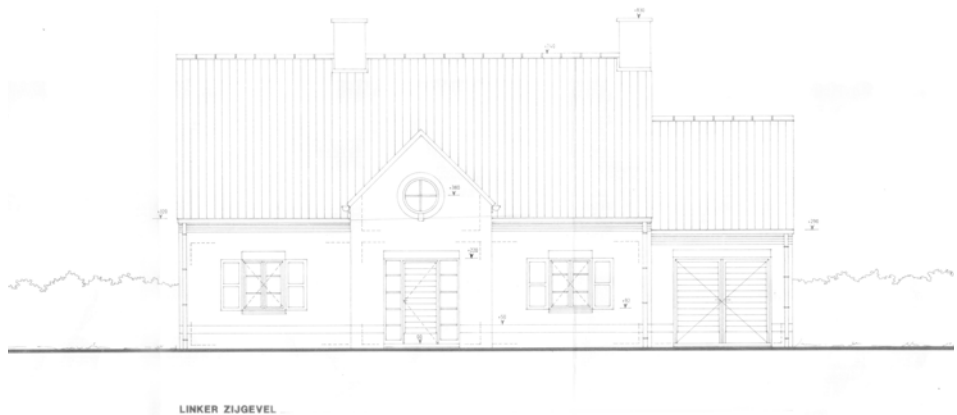
Afbeelding 3.4.33: Het karrenwiel, verwerkt in de gevel

Afbeelding 3.4.34: Het karrenwiel doet dienst als venster

Afbeelding 3.4.35: Het karrenwiel louter als verfraaiing van de gevel

Afbeelding 3.4.36: Het karrenwiel wordt in recentere fermettes vervangen door een rond raampje

Gevelmaterialen

1. ZWARTE RANJEN
2. ROODBRUINE GEVELSTEEN
3. HOUTEN RAMEN EN DEUREN
4. GEMETSSELDE RAANDORPELS
5. AERDUIJN
6. METALEN WENTELDOORT
7. LOOD

VOORGEVEL

Afbeelding 3.4.37: Wanneer er geen dakoversteek is, wordt de gevel net onder de dakgoot versierd

Afbeelding 3.4.38: Verfraaiing van de gevel door muizentandjes

Afbeelding 3.4.39: De boerenplecht versiert de zijgevels, maar heeft geen constructieve functie meer

De gebruikte materialen zijn traditioneel en zien er liefst authentiek en verouderd uit. Een oude 'handgevormde' gevelsteen geniet de voorkeur.

“Alleen al omwille van het schoonheidsbeeld van onze Vlaamse landelijke gouwen zullen we, waar mogelijk, beroep doen op baksteen. De gewone baksteen, de handsteen en de ganse reeks gevelstenen, bieden een rijke keuze. Uit esthetisch oogpunt gaat de keuze naar de handsteen.” aldus de Boerinnenbond in *De landelijke woning* van 1955. (p.116)

Ook het voegwerk moet een rustiek uitzicht geven aan de verwerkte gevelsteen. De architect schrijft een rood-bruin genuanceerde gevelsteen voor, een vaak vernoemde gevelsteen hierbij is (neo-) barok van Vandersanden. Deze zogenaamde 'handvormstenen' brengen echter een tegenstelling met zich mee. Hoewel de nadruk wordt gelegd op 'handgevormd' kunnen we er vanuit gaan dat de steen met de modernste technologieën is vervaardigd. De baksteen-nijverheid vormt geen uitzondering op andere productieprocessen en tracht zo weinig mogelijk werk ambachtelijk te laten gebeuren. Geïndustrialiseerde productiemethodes zijn immers sneller en goedkoper. Hierbij wordt de fermettewoning als het toonbeeld van het conflict tussen ambacht en industrie, bevestigd.

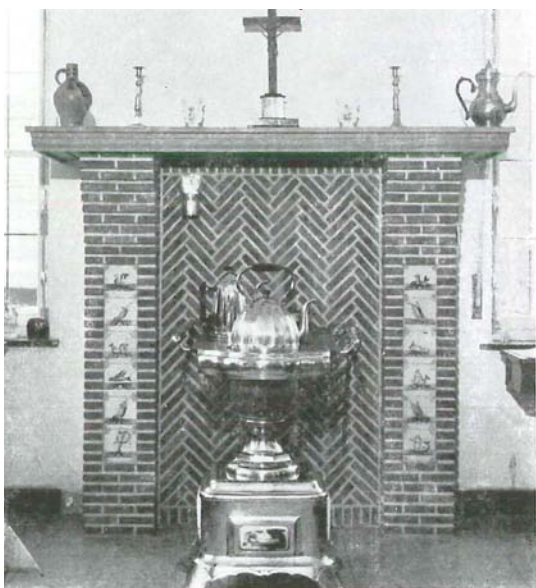
Ook wat de pannen betreft, kunnen we een gelijkaardig verhaal vertellen. De voorgeschreven kleuren lopen uiteen van genuanceerd zwart, bruin of (donker)rood. Net zoals bij de gevelsteen, wordt er om een rustiek uitzicht gevraagd. Zowel kleipannen of betonpannen worden gebruikt. Betonpannen zijn vrij nieuw op de markt en zijn dus, tezamen met PVC, niet op het materialenpallet van de authentieke hoeve terug te vinden.

Afbeelding 3.4.40 en 3.4.41: In het materiaalgebruik van recentere fermettes zien we de invloed van de 'moderne' woningen met piramidedak

Onder invloed van de 'eigentijdse' woningen met piramidedak, zien we de gebruikte materialen in de schil van de fermette evolueren. Recentere fermettes, vanaf het midden van de jaren '90, zijn opgetrokken in een veel lichtere, bijna beige, gevelsteen en de daken zijn veelal bedekt met leikleurige pannen. Het schrijnwerk is hierbij niet langer bruin, maar licht van kleur.

3.5 De inwendige vormgeving

Afbeelding 3.5.1: De schouw in 'het Huis Onze Dromen'

Afbeelding 3.5.2: De schouw in deze fermette lijkt geïnspireerd te zijn op deze van 'het Huis Onze Dromen'

Afbeelding 3.5.3: Het zichtbaar metselwerk van de schouw wordt doorgetrokken in een tableau voor de televisie

Afbeelding 3.5.4: Ook een huiselijk toegje wordt in zichtbaar metselwerk opgetrokken

Afbeelding 3.5.5: Een eigen toeg in huis

Ook in het interieur van de verschillende fermettes zijn er heel wat gelijkenissen. Hoewel de meeste fermettes verwarmd worden met centrale of vloerverwarming, is er in vele woningen nog steeds een open haard aanwezig, die om praktische redenen ook wel wordt vervangen door een cassette of kachel. Deze bevindt zich in de regel centraal in de living, op de hoek waar de living versmalt ten gevolge van een bredere keuken dan de inkomhal. De haard vervult al lange tijd een belangrijke rol in het familieleven. Zo sprak men in de Middeleeuwen bij een volkstelling over het tellen van haarden. (Boerinnenbond 1955: 39) Uit verschillende Nederlandstalige uitdrukkingen kunnen we de verwantschap tussen haard en (t)huis ook nog steeds ontdekken. Zo betekent de uitdrukking ‘Hij zal nog aan de haard aanbakken’: hij is niet uit zijn huis te krijgen. Anderen zijn ‘Van haard en huis verdreven’: ver weg van huis door negatieve omstandigheden en ‘Eigen haard is goud waard’: er gaat niets boven een eigen thuis. De open haard, cassette of kachel wordt doorgaans voorzien bij een schouw in zichtbaar metselwerk.

“Voor de woonkamer en ontvangstkamer krijgen we weer de gemetselde schouw, ook veel de Vlaamse open haard. De ganse gamma van gevelsteen en klopkens met of zonder een paar stukken witte kunststeen brengen ons de gezellige atmosfeer van een Vlaamse woonkamer” (Boerinnenbond 1955: 122)

Veelal wordt dit zichtbaar metselwerk doorgetrokken in een tableau waarop de televisie haar plekje vindt en waarop allerlei souvenirs en prullen worden verzameld. In hetzelfde zichtbaar metselwerk worden ook huiselijke ‘toogjes’ opgetrokken. Hoewel ze niet op de plannen staan aangeduid, voelde de bouwer er toch iets voor dit element in zijn living te voorzien. Ook in de hal vinden we zichtbaar metselwerk terug.

Afbeelding 3.5.6: Het plafond met eiken balkjes en daartussen witte vlakken

Afbeelding 3.5.7: : Het plafond met eiken balkjes zonder dragende functie

Afbeelding 3.5.8: De vloer bestaat veelal uit rode aarden tegeltjes

De bouwer bracht op het plafond in de hal en living eiken balkjes aan. Ze hebben geen dragende functie, maar moeten de bewoners en bezoekers herinneren aan de tijd dat hier de koeien stonden. Boerinnenbond: *“Een plafond met houten balken en daartussen witte vlakken, zoals dat in de 17de eeuwse binnenhuizen zwang was, blijft nochtans een sieraad voor een landelijk binnenhuis.”* (p. 84)

De vloer bestaat hier uit rode aarden tegeltjes, ze zien er liefst al een beetje afgesleten uit, net alsof de boer er elke dag met zijn klompen overheen schuurt. (De Ridder 1997: 117)

Afbeelding 3.5.9: De keuken is erg donker

Afbeelding 3.5.10: De keuken in een alledaagse fermette

De rest van het interieur bestaat vaak uit zware houten meubels die in combinatie met het plafond en vloer het geheel erg donker doen aanvoelen. Tenslotte worden er voor de gezelligheid ook nog glasgordijntjes gehangen. Volgens de Boerinnenbond (1955: 95) verbeteren ze het uitzicht van het huis en geven ze de woning een zekere beslotenheid. Bovendien verhinderen ze de inblik.

4. Het zwarte schaap in de architectuur

Zonder twijfel is de fermette het zwarte schaap in de wereld van architectuur, weliswaar wordt ze in deze tijden, aan het begin van de 21ste eeuw, naarstig op de hielen gezeten door de pastorijwoning. Dit terwijl de doorsnee Vlaming geen noemenswaardig probleem met deze woning(en) lijkt te hebben. Meer nog, de bewoners zelf zijn zich van geen kwaad bewust. Ze liggen niet wakker van de valsheid die hun woning verweten wordt. Voor hen is vooral de sfeer, gezelligheid en de praktische kant van de woning belangrijk.

Waar komt deze kritiek dan vandaan? Waar loopt het met de fermette fout zodanig dat de (meeste) architecten, maar ook allerhande figuren uit de kunst- en designwereld, haar niet kunnen appreciëren of er op zijn minst sceptisch tegenover staan?

4.1 De verwijtende vinger van de architect

Uit enkele gesprekken met architecten blijkt meer dan de helft absoluut geen fermette te willen ontwerpen als de klant hiernaar vraagt. Slechts een klein deel van de ondervraagde architecten heeft er geen problemen mee een woning in fermettestijl aan de klant, die daarom vraagt, voor te leggen. De overige architecten trachten eerst de klant te overtuigen van een andere bouwstijl. Enkel wanneer dit niet lijkt te lukken, gaat de architect over tot het tekenen van een fermette.

Bij het contacteren van architecten die wel degelijk hun brood verdienen met het tekenen van fermettes, verloopt de communicatie erg moeilijk. Zij hebben allerm minst de behoefte met deze projecten naar buiten te treden en wensen geen naamvermelding bij de projecten toe te passen. Deze terughoudendheid - of is het eerder schaamte? - bevestigt nog maar eens het taboe dat rond de fermette is opgebouwd.

In het algemeen beschouwen architecten de fermette als hét symbool voor de Vlaamse kleinburgerlijke wansmaak en kneuterigheid, de bekrompen mentaliteit en leeghoofdige kijk op de omgeving. De fermette staat voor middelmatigheid en wordt gezien als een goedkope en eenvoudige oplossing om aan het 'wonen' te voldoen, maar de woning zelf heeft niets met architectuur te maken, niets met een visie of met kwaliteit. De fermette wordt door de professionals niet tot de architectuur met een grote A gerekend. In de architectuurwereld heerst er eerder een intellectuele superioriteit ten opzichte van de fermettebewoner.

In een vorig hoofdstuk (2.1: Beter een goede buur dan een verre vriend) werd reeds aangehaald dat architecten de fermettebewoners verwijten geen esthetische kennis te bezitten. Met andere woorden, alleen vakmensen die over de kennis beschikken zoals architecten en ingenieurs, planners of stedenbouwkundigen mogen oordelen wat goede of slechte architectuur is. Alain De Botton stelt in een interview met *De Tijd* op 4 maart 2006 het volgende: *“Een gemeenschap die alleen draait rond het onmiddellijk vervullen van de verlangens van mensen, zonder ze op te leiden, zal bijzonder slechte architectuur opleveren.”* Alain De Botton vindt het gevaarlijk mensen te geven wat ze willen. *“Als je kinderen vraagt wat ze willen eten, zullen ze de hele dag door chocolade eten. Ik denk dat we in sommige opzichten allemaal meer kinderen zijn dan we zelf willen geloven. We hebben hulp van anderen nodig om ons te leiden tot wat het beste is voor ons.”* Hij stelt voor de mensen te onderwijzen over architectuurstijlen en -geschiedenis, al zijn het maar een paar lessen. Het zou, volgens De Botton, hun blik verruimen want het probleem is nu vaak dat mensen niets anders kennen, ze kijken niet verder dan de woningen van hun burens, vrienden, familieleden en alle woningen die onder de kerktoren staan. Het is deze onwetendheid die onder het mom van de vrijblijvende smaak naar voren wordt geschoven. *“Nu denken mensen bij het kopen van een huis vaak niet meer dan vijf minuten na. Ze zien iets en zeggen: dat vind ik mooi. En dat is het dan.”* Alain De Botton ziet binnen deze educatieve vorming ook een belangrijke taak weggelegd voor de populaire interieurmagazines. *“Mensen kijken binnen in huizen die ze anders nooit zouden zien. Ze zien dat het ook mooi kan zijn om in een betonnen huis te wonen.”* Het probleem dat De Botton, en veel architecten met hem, hier eigenlijk aan de kaak wil stellen is de lichtheid waarmee mensen omgaan met architectuur en het bouwen van hun woning. Iedereen denkt dat hij architectuur kan bedrijven.

Hedendaagse architecten sluiten zich aan bij de gedachtegang van de modernisten. Zij be-
weerden dat de fermette op verschillende manieren vals, onecht zou zijn. Zo vallen vorm en
functie niet samen: de woning vertoont enkele uiterlijke kenmerken van een boerderij terwijl
het niet bewoond wordt door landbouwers. De fermette druist met andere woorden regelrecht
in tegen het FFF- principe (Form Follows Function). Met dit principe uit de moderne archi-
tectuur en industriële vormgeving aan het begin van de 20ste eeuw, wou men erover waken dat
een bouwwerk of product zou voortvloeien uit, of gebaseerd zou zijn op de beoogde functie of
het uiteindelijke gebruik. Een aanvulling hierop is dat ook esthetiek en functie hand in hand
gaan. Ook deze simpele doorlichting kan de fermette niet doorstaan. De fermette is een vorm
van neotraditionalisme, een pastiche. Het is een pseudohistorische, artificiële interpretatie
van het 'Vlaams hoeveke', dewelke pretendeert een knusse en gezellige cocoon te schenken
aan zijn bewoners. Qua stijl en vormgeving grijpt de fermettewoning terug naar iets wat niet
van deze tijd is. De bewoner van de fermette loopt met andere woorden dag in dag uit rond
in een decor, in de waan te leven in een nostalgisch verleden. Naar aanleiding hiervan vragen
architecten zich luidop af wat voor zin het heeft in deze tijd nog te bouwen als de boeren uit
de 18de eeuw. Als klap op de vuurpijl blijkt de traditionele boerderij niet te bestaan, maar is de
fermette het resultaat van een 'invented traditon'. Net zoals de moderne mens geen aluminium
velg in zijn gevel wil verwerken, deed de boer dit ook niet met zijn karrenwiel. Dit wiel kon
immers op een andere manier nuttig besteed worden. De fermette verwijst naar een verleden
dat er nooit geweest is. (CAG 2010) Huib Hoste noemde het in *Bouwen op het platteland*
(1945) zelfs boerenbedrog. (p.31)

Terwijl de vormgeving van de fermette naar het verleden verwijst, oogt de constructie en het
comfort hedendaags en modern. Ondanks de uiterlijke 'oude' schijn is de bewoner aldus niet
bereid in te boeten op comfort waarop de woning aan de binnenzijde aangepast wordt aan de
hedendaagse comforteisen, liefst met enkele nep-elementen zodat het toch oud lijkt. Het zal
niet verbazen dat hierdoor de fermette een geknutselde indruk vertoont, ze wordt een samen-
raapsel, een inconsistente combinatie van allerhande landelijke en moderne elementen.
Opmerkelijk hierbij is dat, hoewel de architect de valsheid van de fermette bekritiseert, velen
van hen rondrijden in retroautootjes zoals de nieuwe Mini en Fiat 500, die in hoofdstuk 1.3 al
werden aangehaald. In feite kunnen we deze auto's beschouwen als rondrijdende fermettes: ze
zijn voorzien van alle comfort, maar zijn gehuld in een retrostijl.

Naast deze verwijten met betrekking tot de combinatie van verschillende tijds-kaders, lijkt de
fermette ook niet afgestemd te zijn op zijn omgeving en ruimere context. Zo zouden de kleine
ramen van de woning niet geschikt zijn voor ons klimaat. Bovendien vangen de woningen
weinig licht en getuigen ze van weinig ruimtelijkheid. Kenmerkend voor de fermette zijn de
vele onderverdelingen in het plan, elke functie krijgt een aparte ruimte, waarbij de oppervlak-
te in de meeste gevallen niet optimaal wordt benut. De gang wordt hier genoemd als veelvraat
van vierkante meters met veel plaatsverlies tot gevolg. Deze ontbrekende vormelijkheden, licht
en ruimtelijkheid, werken het gesloten karakter van deze woning in de hand en maken een
goede architectuur volgens de professionals onmogelijk.
Ook wordt de fermette verweten dat ze niet alles uit de bouwgrond haalt waar ze op staat,
ze wordt eender waar in het landschap neergepoot zonder rekening te houden met omge-
vingsfactoren, zichten en oriëntatie. De woning verwaarloost de 'geest van de plek' en voldoet
bijgevolg niet aan het criterium dat een gebouw ontworpen zou moeten worden voor een
specifieke plek, naar de specifieke eisen van het terrein en de bouwheer.

Daarnaast wordt een architect anno 2011 geacht om het sociaal-maatschappelijke landschap mee vorm te geven. Onder impuls van nieuwe (duurzame) technieken is het de hoogste tijd om na te denken over hedendaagse, open (woon-) concepten. Enkele concepten zoals meegroeiwoningen, aanpasbare constructies, energiezuinige gebouwen, kangoeroewoningen, toegankelijke gebouwen zonder drempels ... lijken niet te rijmen met de woonvorm van de fermette. Architecten vinden het hun verantwoordelijkheid hieromtrent een visie te ontwikkelen en daarmee naar buiten te treden. *“Sensibilisering is een prioriteit voor elk architect die zijn taak serieus neemt! De Vlaming moet echt dringend af van zijn ‘ik bouw mijn eigen batibouw-cocon’ mentaliteit”*

Afbeeldingen 4.1.1 en 4.1.2: Nagenoeg dezelfde woning op nog geen kilometer van elkaar

Andere architecten ontwerpen dan weer geen fermettes, omdat ze er simpelweg geen voldoening uit halen, vanuit persoonlijke overtuiging. Ze hebben geen afkeer van fermettes, maar vinden zulke woningen gewoon niet interessant. Er wordt zelfs de vergelijking met muziek gemaakt: *“Van Tom Barman moet je niet verwachten dat hij popliedjes maakt zoals Clouseau of Natalia. En de fans van Natalia moet je veelal ook niet vragen een cd van Deus te kopen ... of omgekeerd.”* Het feit dat een fermette geen creativiteit van de architect vraagt en niet op maat van de klant wordt ontwikkeld, weegt zwaar door en gaat loodrecht in op de visie van de ondervraagde architecten. *“Elke klant is anders, elke opdracht en situatie, dus ook elk ontwerp!”* Het kiezen van een voorgevel en een zijgevel uit een catalogus stemt allerminst overeen met de visie van de hedendaagse architect die van mening is dat elke woning anders moet zijn. Fermettes zijn te banaal en vormen geen uitdaging voor de architect, ze formuleren geen antwoord op het, aan hen gestelde, vraagstuk. Het gros van de ondervraagde architecten ziet de fermette dan ook als een onpersoonlijke bouwstijl van dertien in een dozijn, een kopie van een kopie, liefst net iets meer als die van de buurman, waardoor alle initiële kwaliteiten verdwenen zijn. Hieruit blijkt dat het voor architectuurcritici kennelijk niet meevalt om onder ogen te zien dat heel veel mensen graag wonen in een huis met een tuintje en het helemaal niet zo verschrikkelijk vinden als de huizen, de tuinen en de mensen om hen heen nogal op elkaar lijken (Montijn 2002: 101, 102)

Tenslotte wordt opgemerkt dat een opdrachtvoorstel van een klant met een a priori eis naar een specifieke stijl, welke dan ook, tegenstrijdig is met het principe van de goede praktijk, waar het ontwerp volgt uit ontwerpmatig onderzoek van de context, het programma en de site. Een dergelijke vraag zou erop neerkomen dat de architect zijn of haar vakkennis zou negeren. Als architect moet je voldoende ruimte krijgen om een echt goed plan te maken. Oppervlakkige woonwensen op zich zijn niet zozeer het probleem, maar wel hoezeer mensen hier aan vasthouden. Op deze manier is hetgeen je als architect creëert nooit een echte meerwaarde, ook al zijn die bewoners toch tevreden. Terwijl architectuur net betekent dat de ontwerper een meerwaarde aan een gebouw kan geven. Wonen houdt immers meer in dan de som van de afzonderlijke ruimtes, hetgeen vaak vergeten wordt. De architect, maar ook de klant, moet evolueren en los durven denken van stijlen. Deze manier van ontwerpen waarbij de functionele opvatting van het gebouw primeert en de stijl bijkomstig wordt, werd reeds tijdens het interbellum aangewend. Nu, een kleine 100 jaar later, lijkt deze manier van aanpakken nog steeds niet tot de normale gang van zaken te behoren. Zo biedt de populaire website www.livios.be, waar (ver-)bouwers een hele boterham aan informatie in verband met de bouwsector kunnen terugvinden, een artikel aan met als doel het de surfer makkelijker te maken te kiezen tussen de veelheid aan bouwstijlen door een beknopt overzicht van de meest voorkomende bouwstijlen met elk hun typische kenmerken te beschrijven. Ook bouwpromotoren maken een opdeling in stijlen. Enkele voorkomende stijlen zijn de cottagewoning, het eigentijdse of klassieke, tijdloze landhuis, laagbouw/bungalow, de moderne woning, de pastorijwoning, villabouw en zelfs het herenhuis. De grens tussen de verschillende stijlen is niet altijd even duidelijk.

Afbeeldingen 4.1.3: Dit wordt door bouwbedrijf Stessens als 'pastorie' omschreven

Toch moeten we ook kritisch zijn ten opzichte van de mening van de architect die verkondigt dat er eigenlijk geen sprake mag zijn van mode of stijlen binnen het architectuurmilieu. Het beste bewijs dat ook architecten modegevoelig zijn, ondanks het feit dat architecten dit doorgaans hardnekkig ontkennen, ontdekken we wanneer we diverse edities van *Jaarboek Architectuur Vlaanderen* langs elkaar leggen. We herkennen duidelijk formele en modieuze tendensen. Midden de jaren '90 duiken vooral wit bepleisterde volumes op. De huidige boeken vertonen veel meer zwarte volumes, die zelfs zwart zijn ingevoegd, in combinatie met cederhout. Ook rode bakstenen met rood voegwerk komen aan bod. Wanneer we iets verder kijken, zien we ook heel vaak Reglit-glas opduiken of vensters met zo weinig mogelijk profielen en liefst zelfs zonder. Bovendien lijkt in de hedendaagse architectuur het platte dak aan haar terugweg bezig, alsmar meer worden ze vervangen door een allegaartje van zadeldaken en lessenaarsdaken die schijnbaar willekeurig zijn vormgegeven.

4.2 Anderen blijven niet onbewogen

Terwijl de hype van de ferme nog volop aan de gang is, reageert Guillaume Bijl met zijn *Fami house* tijdens de Biënnale van Venetië in 1988 op dit fenomeen. Hij laat er de ideale familiewoning bouwen door een fictieve bouwpromotor. Dit droomhuis van de modale Belg met houten luikjes, onderverdeelde ramen, rustieke voordeur, handvormsteen met bijpassende pannen, een karrenwiel tegen de gevel en een betonnen dier dat staat te grazen in het perfect gemaaide gazonnetje, is het toonbeeld van 'goeie oude' familiale gezelligheid. Ze is de perfecte samenstelling van een dosis familiariteit, natuurlijkheid en traditie. Frank Vande Veire: "Bijl stelt de realiteit niet voor, maar hij laat zien hoe ze zichzelf voorstelt, aanbiedt, aanprijst, afficheert, verkoopt. Door de museale koelheid waarmee hij al dit 'gepresenteer' op zijn beurt presenteert, verradt hij hoe alles opgezet spel is." Guillaume Bijl confronteert ons met het feit dat alles om ons heen in scène is gezet: allerlei in serie vervaardigde objecten in combinatie met een authentiek stuk proberen de verloren gegane landelijkheid terug nieuw leven in te blazen. (Vande Veire 1997: 41)

Afbeeldingen 4.2.1: *Fami-home* van Guillaume Bijl op de Biënnale van Venetië in 1988

De architectuurstudente Eline Vandevenne stelde voor haarzelf in 2010 enkele regeltjes op waaraan ze zich zou houden indien ze met een aanbouw voor een fermette zou geconfronteerd worden³. In deze regels komen enkele pijnpunten van de fermette aan het licht. Bovendien reikt ze in een YouTube-filmpje op een ludieke wijze enkele oplossingen aan, rekening houdend met de door haar opgestelde regels. In totaal maakte ze zo'n 15-tal cases die telkens een oplossing vormen op de gestelde kritiek. Bij wijze van illustratie volgen hier twee van haar ingrepen.

“ DE EED VAN AANBOUW BIJ FERMETTE

*Ik zweer mij te onderwerpen aan de volgende regels,
opgesteld en bevestigd door grondbeginsel 11:*

- 1. Maak kennis met de opdrachtgever, de fermette en de omgeving. Analyseer.*
- 2. Elke aanbouw moet als doel hebben meer licht of ruimte te brengen in de fermette.*
- 3. Er wordt voor de vormgeving gekeken naar de bestaande toestand (type raamkaders, kleur, bestaand volume), tenzij anders beslist door de opdrachtgever.*
- 4. De vorm van de dakkapel mag behouden worden maar moet terug zijn originele functie krijgen.*
Toepassing: verblijfsruimten: slaapkamer, bureau
- 5. Vergroot de leefruimte en geef ze ook ramen die van de grond tot de dakrand reiken.*
- 6. De garage in een grondplan kleiner dan 56m² is niet toegestaan. Indien wel moet ze overdekt kunnen worden.*
- 7. Aan de achterkant van de fermette zijn ramen kleiner dan 56x80 verboden.*
- 8. Voortuin moet van een toegang voorzien worden (de voordeur is hier niet van toepassing) en mee deel uitmaken van het wonen.*
- 9. Zijtuin dient in gebruik genomen te worden.*
- 11. Zadeldak wordt slechts gebruikt in dwingende situatie.*

Verder zweer ik als architect af te zien van onpersoonlijke smaak!

Ik ben niet langer een bouwpromotor.

Ik zweer af te zien van het creëren van een reeds bestaande aanbouwen.

Omdat ik voor de opdrachtgever stuk voor stuk een persoonlijk werk wil afleveren.

Mijn uiteindelijke doel is om de fermette meer licht en ruimte te geven.

Ik zweer dat te doen met behulp van alle beschikbare middelen en met elke vorm van goede smaak en esthetische overweging.

Zo zweer ik mijn “EED VAN AANBOUW BIJ EEN FERMETTE”

Antwerpen, maandag 4 januari 2010

Namens GRONDBEGINSEL 11

Eline Vandevenne”

(YouTube 2010)

3) *Op aanpassingen en verbouwingen van fermettes gaan we in hoofdstuk 5: ‘De fermette anno 2011’ dieper in.*

Een punt van kritiek dat Eline aanhaalt, is het feit dat de oppervlakte van de voortuin bijna even groot is als de oppervlakte van het grondplan. In plaats van deze ruimte onbenut te laten, wil ze de auto terug een plaats geven in de voortuin. Vanwege deze verplaatsing van de garage komt er ruimte vrij in het oorspronkelijke grondplan van de fermette. De oorspronkelijke garagepoort wordt vervangen door een groot venster. Wanneer de auto geparkeerd staat in de voortuin, wordt bijgevolg ongewenste inkijk via dit grote venster verhinderd. Wanneer de wagen niet aanwezig is, kan de aanbouw gebruikt worden als overdekt terras in relatie met de voortuin.

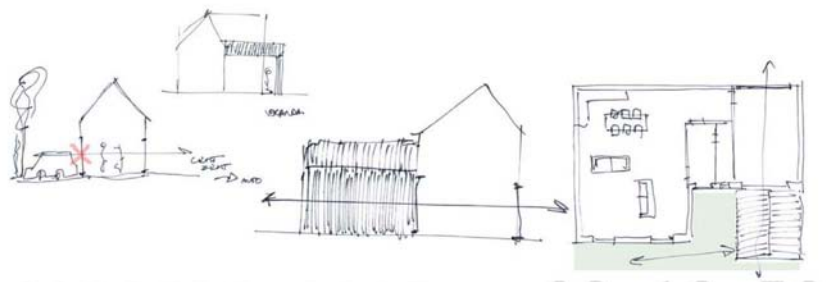

WONING_VOOR

WONING_NA

Afbeeldingen 4.2.2: Een eerste fermette voor en na de ingreep van Eline Vandevenne

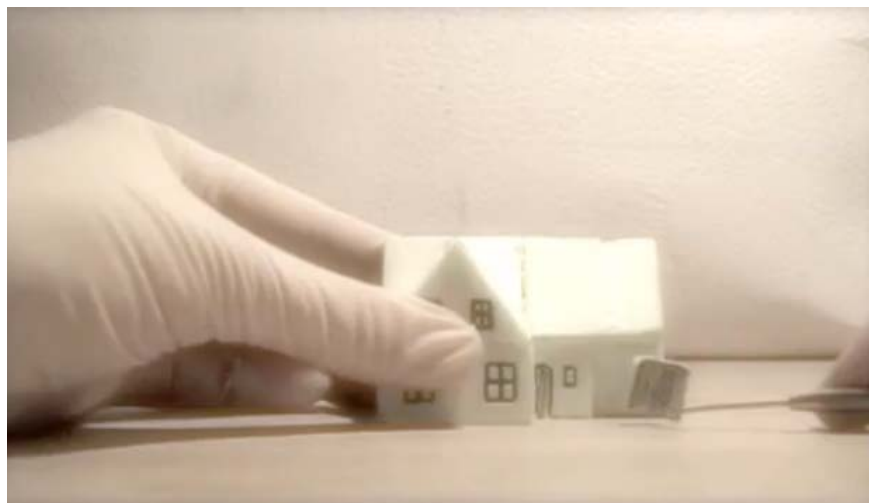

CONCEPT CASE : 02.12.32

PLANNEN 1:200

Afbeeldingen 4.2.3: Werkwijze van de ingreep door Eline Vandevenne

Afbeeldingen 4.2.4: De fermette voor de ingreep van Eline Vandevenne

Afbeeldingen 4.2.5: De fermette na de ingreep van Eline Vandevenne

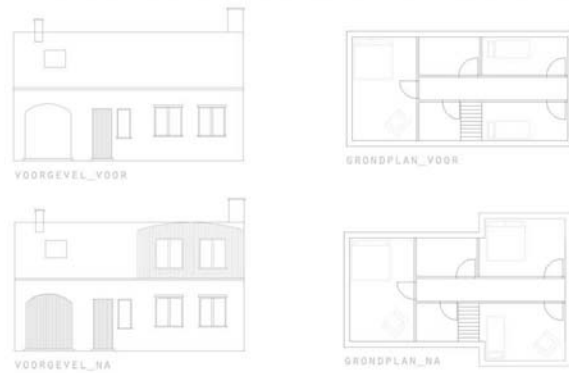
Een tweede fermette die Eline Vandevenne behandelt, kampt met een licht-ruimte-probleem op de verdieping die slechts via één dakvenster daglicht ontvangt. Het doel van de aanbouw is de slaapkamers meer licht en ruimte te geven. De vorm van de aanbouw bouwt voort op de bestaande vormgeving van de fermette, met name de licht afgeronde bogen boven de voordeur en de garagepoort. Het nieuwe volume wordt volledig door het dak geschoven en geeft de twee slaapkamers een groter volume en twee ramen.

WONING_VOOR

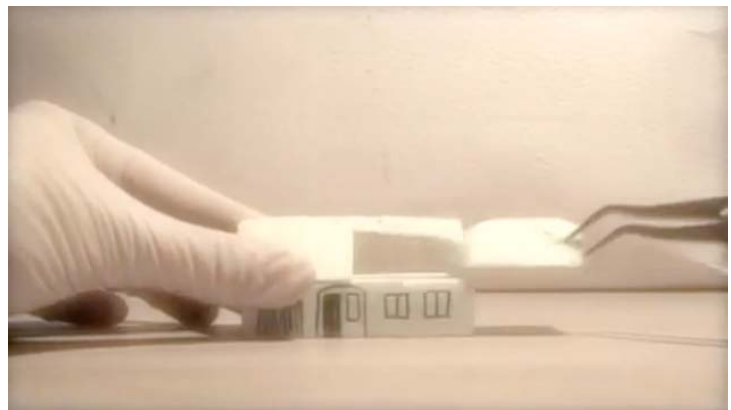

Afbeeldingen 4.2.6: Een tweede ingreep van Eline Vandevenne

PLANNEN 1:200

Afbeeldingen 4.2.7: Werkwijze van de ingreep door Eline Vandevenne

Afbeeldingen 4.2.8: De fermette voor de ingreep van Eline Vandevenne

Afbeeldingen 4.2.9: De fermette na de ingreep van Eline Vandevenne

5. De fermette anno 2011

Nu we 2011 schrijven, kunnen we wel stellen dat de fermette over haar hoogtepunt heen is. De eerste 'producten' van deze hype zullen inmiddels wel de kaap van 35 jaar oud zijn gepasseerd. We kunnen ons afvragen hoe deze woningen de afgelopen jaren hebben weten stand te houden? Voldoen ze nog aan de huidige behoeftes van mens en maatschappij? Heeft de opmerkelijke technologische ontwikkeling van de laatste decennia haar intrede in de fermette gemaakt?

Door te schrijven dat de fermette over haar hoogtepunt heen is, wil niet zeggen dat er geen fermettes meer in Vlaanderen verschijnen. De Vlaming wil nog steeds zijn nostalgisch 'ei' kwijt en heeft de namaakauthenticiteit nog bijlange niet afgezworen.

Enkele recentere exemplaren zijn qua uiterlijke vormgeving identiek aan de fermette uit de jaren '70, anderen hebben hun donkere, bruine gewaad afgelegd en iets lichters aangetrokken. De bruin-rode handvormsteen en de bruine dakpannen hebben hun plaats afgestaan aan een beige gevelsteen in combinatie met leikleurige dakpannen onder invloed van de 'hedendaagse' woningen met piramidedak. Het interieur is in alle recentere woningen in fermettestijl (vanaf halfweg de jaren '90) opmerkelijk lichter vormgegeven dan we doorgaans van een fermette gewoon zijn. We zien ook meer variaties op het thema 'fermette met dakkapel en sierluikjes' in lintbebouwing en verkavelingen opduiken. Het zijn in feite door sleutel-op-de-deurfirma's in elkaar gemixte fermettes, cottages en een vleugje van – wat zij noemen – modern of hedendaags. En misschien valt er ook wel wat van de zogenaamde 'pastorijwoning' te ontdekken. De pastorettes, die vandaag nog steeds populair zijn, hebben nog weinig gemeen met de authentieke pastorijwoningen, net zoals de fermette weinig gemeen heeft met de authentieke boerderij. De gelijkenis tussen de pastorette en de fermette is treffend, niet wat betreft uiterlijk, wel wat betreft het fenomeen. Beiden vertonen nauwelijks of geen gelijkenissen op ruimtelijk of proportioneel niveau met het aloude model, waar de naam nochtans naar verwijst. Beide woonvormen streven naar een maximale bouwoppervlakte, ze nemen daarvoor de maximale afmetingen binnen het perceel aan. Door de verkleining van het oppervlak van de huidige bouwgronden bleek de boerderij, met alle woonvertrekken op het gelijkvloers, niet meer geschikt de rol van voorbeeldmodel, wat betreft uiterlijk, te vervullen. Omdat de authentieke pastorijwoning wel over een volwaardige verdieping beschikte en daarmee evenveel woonoppervlakte gecreëerd kon worden als de fermette op een kleiner perceel, werd zij voortaan als model ingeroepen. Beide fenomenen, zowel de fermette en pastorette, brengen door het verzamelen en aanbrenge van (vermeende) elementen en kenmerken de hunker naar het verleden boven. Het ossenoog, de bekleding met blauwe hardsteen, de ingeplakte kleinhouten vensteronderverdelingen (nog meer aanwezig dan bij de fermette), het witte of beige schrijnwerk, het pleisterwerk, het strooien dakje, de oude steen, de sierluikjes ... willen het authentieke gevoel en de charme van weleer oproepen. Weliswaar worden deze uiterlijke kenmerken gecombineerd met de luxe en het comfort van vandaag.

Wat ook opvalt, is dat vandaag, onder andere in de pastorijwoningen, veel minder zelfbouwers actief zijn, zeker als we dit vergelijken met de situatie van 20, 30 jaren geleden. Dit heeft te maken met het feit dat jonge mensen alsmaar minder onderlegd zijn in handwerk en ze minder geneigd zijn hun resterende vrije tijd hieraan op te offeren.

5.1 Gewikt en gewogen

Uit de gesprekken met fermettebewoners viel het op dat de meesten het helemaal niet gewend zijn om over hun woning te praten. Hun argumenten gaan vaak niet verder dan 'wij vonden dat mooi' of 'dat was toen zo'. Het lijkt er ook op dat ze helemaal niet vaak stilstaan bij hun woning. De vraag als ze vandaag nog tevreden zijn over hun woning, overviel hen dan ook. Die vraag hadden ze zichzelf de afgelopen jaren nog niet gesteld. Toch lijken de meesten onder hen na ongeveer 25 jaar nog steeds tevreden te zijn over hun woning. Verbazend is het niet, net zoals het niet verwonderlijk is dat een liefhebber van de Franse keuken graag foie gras eet. Toch zijn er ook hier en daar kritische stemmen onder de bewoners te horen. Ook uit de aanpassingen die de fermettebouwers ondertussen binnen of aan hun woning hebben aangebracht, kunnen we de pijnpunten van de fermette aflezen.

Het grootste deel van de nadelen die worden opgesomd zijn praktisch van aard maar worden niet als ernstige, nijpende problemen beschouwd. Zo zou in verschillende fermettes de wasplaats groter mogen zijn, alsook de berging, keuken of de badkamer. De kruipkelder was beter een volwaardige kelder geweest. Vloerverwarming op slaapkamers zou men nu eerder vervangen door radiatoren ...

Toch worden er ook problemen aangehaald die typisch voor de fermette blijken te zijn. De organisatie van de ruimtes en de vensteropeningen belemmeren vaak een optimale relatie tussen leefruimte en tuin. Overdekte terrassen hadden dan ook groter mogen zijn volgens enkele bewoners. Ook de oriëntatie van dit terras is niet altijd optimaal. Daar waar sommige fermettebewoners gezegend zijn met een goede oriëntatie van hun huis, en dit dus ook als voordeel beschouwen, ondervinden anderen veel hinder van hun woning die volledig op het noorden is georiënteerd. Helaas is het probleem van een slechte oriëntatie van de woning niet zo snel opgelost.

Een ander nadeel dat velerlei wordt aangehaald, maar wel makkelijker te verhelpen is, is het donkere karakter van het interieur en de beperkte toetreding van daglicht in de leefruimtes zoals de keuken en living. Daarnaast worden ook de slaapkamers onder het schuine dak wel eens als hinderlijk ervaren.

Het ruime van de woning wordt zowel als voordeel als als nadeel opgesomd. De fermette werd immers voornamelijk afgestemd op de woonbehoeftes van een modaal gezin: twee ouders en in het meest ideale geval twee kinderen. Wanneer de kinderen klein zijn, wordt de ruimte van de fermette en de daarbij horende tuin als 'must' beschouwd. Wanneer de kinderen uit het huis zijn, beseffen vele fermettebewoners dat er te veel ruimte in huis en tuin is. Bovendien moeten deze ruimten ook onderhouden worden, iets wat niet vanzelfsprekend is voor op hun oude dag. Hieruit blijkt dat het erg onzinnig is bij het bouwen van een woning slechts één levensperiode in ogenschouw te nemen. Bovendien wordt het gezin als samenlevingsmodel meer en meer als achterhaald beschouwd. Nieuwe samenlevingsvormen zoals eenoudergezinnen, nieuw samengestelde gezinnen, hotel mama's ... duiken op. Bijgevolg beantwoordt de fermette proportioneel in vele gevallen niet (meer) aan de noden van de bewoner(s). Woning P. werd lange tijd door een man alleen bewoond, dit is nog steeds de situatie betreffende woning Be. De fermette van de familie Bo. werd ontworpen voor een ouderkoppel met inwonende volwassen zoon. Vader Bo. beseft dat de woning, nu zijn echtgenote reeds is overleden, te groot zal zijn om alleen in te vertoeven en te onderhouden eens de zoon het huis heeft verlaten. Hij speelt dan ook met het idee de bovenverdieping uit te rusten met een badkamer en keukentje zodanig dat deze verhuurd kan worden in de vorm van een studiootje.

Wanneer men de fermettebouwers vandaag opnieuw zou laten bouwen, zouden ze de plan-opbouw en de organisatie van hun huidige woningen behouden. Men zou de buitenkant toch meer updaten naar een stijl aangepast aan deze tijd, waarmee vaak de pastorstijl wordt bedoeld. Meneer Be. is daarentegen nog steeds helemaal weg van zijn woning: *“Rustiek dat is het gewoon, dat is helemaal mijn ding. Ik hou helemaal niet van die moderne blokkendozen.”* Slechts enkelen zouden, nu ze wat ouder zijn en niet meer - of minder - vatbaar zijn voor meningen van buurt en familie en al meer ‘gezien’ hebben wat betreft woningen, resoluut kiezen voor het licht en de ruimtelijkheid van de hedendaagse architectuur.

Wanneer we vandaag een blik werpen in de krant bij de rubriek van woningen die te koop staan, immowebistes of vitrines van vastgoedmakelaars, zien we meer en meer een fermette-woning, in de betekenis van een nieuwbouwwoning gebouwd tussen 1970 en heden, opduiken. Volgende vragen kunnen hierbij gesteld worden: Waarom wordt zo’n woning verkocht? Welk publiek trekt deze fermette op de woningmarkt aan? Met andere woorden, aan wie wordt deze woning vervolgens verkocht of wie toont er interesse? Wat beschouwen de makelaars, die tenslotte deze woning aan de man moeten brengen, als de voor- en nadelen van deze fermettes?

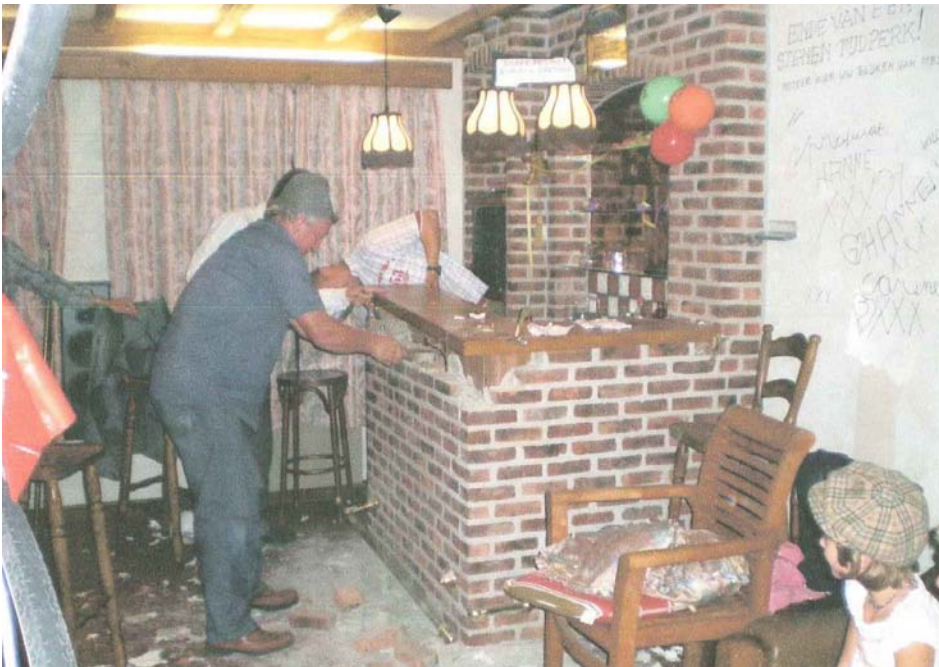
Makelaars merken op dat de redenen waarom mensen hun fermette verkopen heel verschillend van aard kunnen zijn. De meeste fermettes komen volgens hen op de markt naar aanleiding van echtscheidingen. Bewoners die nu de leeftijd van 50, 60 jaar benaderen, het gaat hier dan om de oudere fermettes uit de jaren ’70 begin jaren ’80, kiezen ervoor hun woning te verkopen en te verhuizen naar een appartement ofwel een kleinere woning met minder grond waardoor ze minder tijd aan onderhoud moeten besteden en dus meer ‘qualitytime’ hebben. Ook de verouderde inrichting van keuken en badkamer met veelal donkere, zware, houten materialen kan een reden tot verkoop zijn, men is gewoonweg toe aan iets nieuws. Soms dringt ook een renovatie zich op, sommigen kiezen er dan voor om opnieuw te bouwen, omdat de renovatie te ingrijpend zal zijn en te hoge kosten met zich mee zou brengen die het huis eigenlijk te duur zou maken. Anderen verkopen hun fermette dan weer omwille van de ligging, deze is niet langer ideaal. Dit is te wijten aan hun veranderende leefpatronen. Enkele oudere mensen hebben interesse in deze woningen als er minstens één slaapkamer en badkamer op het gelijkvloers zijn voorzien. Maar de fermettes zijn vooral in trek bij (toekomstige) jonge gezinnen wanneer de woning zich op een mooi en groot perceel bevindt en over minstens drie slaapkamers beschikt. Het is de maat van het huis en de indeling die hen aanspreekt. Ze kopen de woning niet omdat ze het huis zo vreselijk mooi vinden, maar wel omwille van de super tuin met een aanzienlijke oppervlakte die erbij hoort. Wanneer een fermette aantrekkelijk geprijsd is, is ze volgens de makelaars zeker niet moeilijker te verkopen dan een ander huis.

De voordelen van de fermette die immokantoren opsommen zijn dan ook net deze aspecten waarnaar jonge gezinnen op zoek gaan. De fermettes zijn meestal gelegen op een mooie lap grond, groter dan de percelen in de verkavelingen van de laatste tijd. De woningen beschikken over een degelijke constructie, ze zijn opgebouwd uit quasi onverslijtbare materialen, hebben een logische indeling voor een modaal gezin (in wording) en zijn uitgerust met dubbel glas. Ze zijn doorgaans dan ook instapklaar.

Een nadeel is het ecologische, energiezuinige aspect van de woning. In de woning staat vaak nog een oude stookolieketel opgesteld en vanzelfsprekend maakt de woning niet gebruik van de nieuwste technieken en technologieën. Wat de organisatie van de woning betreft, wordt het feit dat er maar één inpandige garage is voorzien, als hinderlijk ervaren. De huidige modale gezinnen beschikken doorgaans over twee wagens en zelfs meer als de kinderen groter zijn. Ook het feit dat het aantal functies gelijk wordt gesteld aan het aantal kamers, is niet altijd positief. Men wil terug naar de open keuken en wil af van het kamertje-kamertje-principe dat enkel leidt tot onpraktische, kleine ruimten. Het grootste nadeel dat wordt genoemd, is de geringe lichtinval in combinatie met de donkere, vaak bruine, kleuren en het 'uit de tijd zijn' van het interieur, zoals de valse eiken balkenplafonds, de zware materialen, gemetselde tv-kasten, de bruin-rode keramische vloeren, de donkere eiken keuken en binnendeuren, de met hout betimmerde slaapkamers, de planchetten aan het plafond ... Wel zijn dit vaak materialen van hoge kwaliteit die hun prijs gekost hebben, maar helaas niet meer in trek zijn. Vandaag gaat men eerder op zoek naar strakkere, modernere woningen met weinig opsmuk of een hele lichte gematigde landelijke stijl. Het probleem hierbij is dat veel fermettes te hoog zijn geprijsd voor potentiële kopers die het interieur willen vernieuwen of het willen verbouwen in een lichtere stijl. Als je een volle eiken keuken eerst moet betalen om er later een nieuwe keuken met kookeiland en granieten blad in te laten zetten, dan is dit niet erg aantrekkelijk. Toch zijn de eigenaars er vaak van overtuigd dat hun huis vol kwaliteitsmaterialen, de aankoopprijs waard is.

5.2 Update van het interieur

Zoals in het vorige deel al werd aangegeven, kiezen veel kopers van een fermette ervoor het geheel grondig te verbouwen. Ook de fermettebouwers zelf zijn na verloop van tijd hun donkere interieur met de valse eiken balken, de zware houten meubels, de schouw en aanverwanten in zichtbaar metselwerk ... liever kwijt dan rijk. Een hele reeks ingrepen worden ondernomen om het geheel veel lichter en luchtiger te maken. Meneer P.: *“Jarelang ben ik bezig geweest met mijn woning te bouwen en in te richten. Maar toen ik trouwde, vond mijn kersverse vrouw die klassieke rommel maar niets en ze stelde mij voor de keuze: alles uitbreken of bij haar op het appartement gaan wonen. Ik heb toen besloten mijn huis, dat me zo veel bloed, zweet en tranen had gekost, te verbouwen. En ik moet zeggen, ik heb er nog geen seconde spijt van gehad. Ik ben helemaal weg van mijn nieuw, fris en licht interieur!”*

Afbeelding 5.2.1: De klassieke rompslomp wordt overboord gegooid

Met de grove hamer trekken de verbouwers vooral door de living en hal om de klassieke rompslomp over boord te gooien, maar ook de keuken moet eraan geloven. De muur tussen de keuken en de living wordt afgebroken om een open keuken te verkrijgen. De eiken keuken vliegt eruit en ziet zijn plaats ingenomen worden door een hedendaagse, lichte keuken en liefst nog een trendy keukeneiland. Doordat de keuken los komt te staan van de wanden en niet langer de klassieke L-vorm inneemt, kan het venster dat uitzicht geeft op de tuin tot op de vloer vergroot worden, zodat men vanuit de keuken via een schuifraam direct in de tuin kan vertoeven. Wie niet de durf heeft de valse eiken balkenplafonds uit te breken en te vervangen door gipskarton, camoufleert ze met een likje lichtje verf of patineerolie. Hetzelfde lot ondergaan de volle eiken deuren. Het bruine glas in de deuren wordt vervangen door ongekleurd glas, maar soms wordt de deur ook in zijn geheel vervangen door een volledige glazen deur. De donkere tegelvloeren maken plaats voor een lichtere variant of voor de grote moderne tegels. Ook laminaat en een licht parket is erg populair. Het binnenmetselwerk wordt eveneens gecamoufleerd door er in een lichte kleur overheen te schilderen of door het in te pakken met gipskarton. Een enkeling breekt het volledig uit. Ook in de traphal waar de trap zich tussen twee muren bevindt, brengt 'breken' soelaas. De wanden van de donkere ruimte worden tot op borstweringshoogte verlaagd zodat het licht vanuit de dakkapellen of dakvensters kan binnensijpelen tot aan het trapgat. Tenslotte ervaren veel bewoners de open haard als erg onpraktisch, om toch een zekere gezelligheid in de leefruimte te bewaren wordt ze vervangen door een moderne gashaard of een kacheltje. In navolging van het interieur, krijgt ook de tuin een grondige beurt. Molentjes, nepwaterputten en andere prullaria worden uit de voortuin verwijderd en overgebracht naar het containerpark.

Afbeelding 5.2.2: De muur tussen de keuken en living wordt gesloopt met het oog op een open keuken

Afbeelding 5.2.3: De klassieke keuken voor de verbouwing

Afbeelding 5.2.4: De klassieke keuken werd vervangen voor een lichter model

Afbeelding 5.2.5: Het keukenvenster wordt tot op de grond doorgetrokken

Afbeelding 5.2.6: De gepatineerde eiken balkjes maken het geheel veel lichter

Afbeelding 5.2.7: Het zichtbaar metselwerk wordt gecamoufleerd met een likje lichte verf

Afbeelding 5.2.8: De open haard wordt vervangen door een strak en eenvoudig kacheltje

Het gebeurt meer en meer dat de fermettebewoners een interieurarchitect of architect onder de arm nemen om hen bij te staan tijdens de opfrissing van hun interieur. Zo zorgden Architecten Delobelle bvba in 2007 voor een nieuw interieur in een fermette, waarbij geen enkel spoor van het klassieke interieur is terug te vinden. Aan het exterieur werd, buiten het schrijnwerk en de dakkapel, nauwelijks geraakt. Al werden ook de luikjes van de gevels gehaald, die waren immers 'passé'.

Afbeelding 5.2.9: De leefruimte voor de ingreep van Architecten Delobelle bvba

Afbeelding 5.2.10: De leefruimte kon volgens de bewoners wel een opknappbeurt gebruiken

Afbeelding 5.2.11:
De nieuwe leefruimte

Afbeelding 5.2.12:
In de nieuwe leefruimte is geen spoor van zijn voorganger te ontdekken

Afbeelding 5.2.13:
Een haardvuur zorgt voor de gezelligheid

Afbeelding 5.2.14: De voorgevel voor de ingreep

Afbeelding 5.2.15: De voorgevel na de ingreep

Afbeelding 5.2.16: De voordeur voor de ingreep

Afbeelding 5.2.17: De voordeur na de ingreep

5.3 Het zonnetje in huis

Erg opvallend bij de fermette is de veranda die aan de woning wordt toegevoegd. In recentere fermettes (omstreeks '95) wordt al met een veranda in de beginfase rekening gehouden, ze wordt door de architect op de plannen aangeduid. De veranda's brengen het gebrek aan daglicht in de woning en de verwaarloosde relatie met de tuin, aan het licht. In vele gevallen wordt deze veranda zelfs aangeduid als de meest aangename ruimte van de woning om in te vertoeven! *“Ik zou graag opnieuw bouwen, alleen de veranda, die zou ik willen behouden”*

Afbeelding 5.3.1: De fermette voor de komst van de veranda

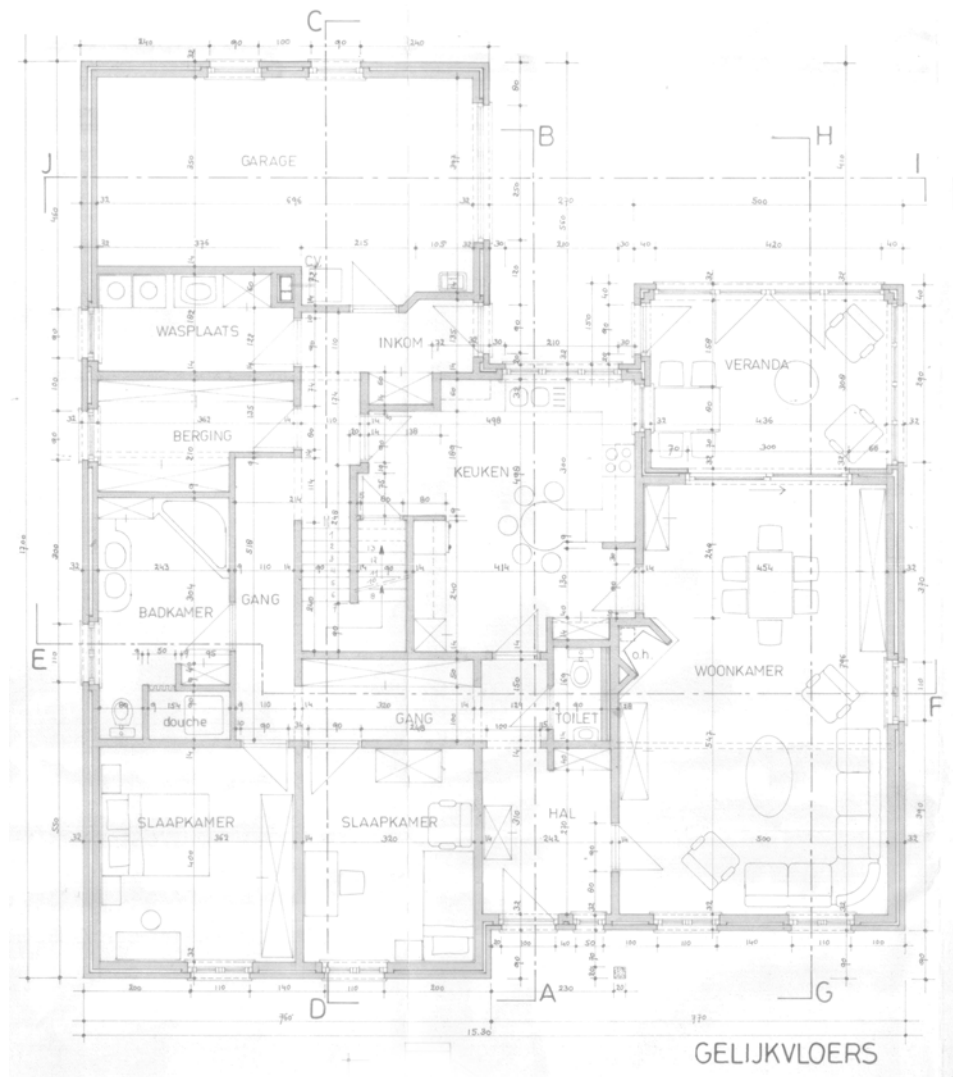

Afbeelding 5.3.2: Het overdekt terras moet ruimte vrijmaken voor de veranda

De veranda's bestaan in alle vormen, groottes en kleuren. Ze wordt voorzien op de plek waar eerder het overdekte terras zich bevond onder het uitkragend dak. Indien mogelijk, wordt er aan dit dak niet geraakt. In zeldzame gevallen wordt een deel van het dak vervangen door een transparante variant. De toegang vanuit de woning naar deze veranda gebeurt meestal door de reeds aanwezige tuindeur en/of de achterdeur. Soms worden ook enkele ramen tot op de grond verlaagd of worden er nieuwe doorgangen gemaakt. De veranda krijgt verschillende, variërend al naar gelang de behoefte, functies toegewezen. Bijna altijd verzorgt ze de functie van inkom, de achterdeur is immers door de veranda niet meer bereikbaar en is gedegradeerd tot binnendeur. Daarnaast kan de veranda beschouwd worden als een tweede leefkamer van waaruit men van de omliggende tuin kan genieten, waar kinderen kunnen spelen maar waar ook gestudeerd kan worden.

Afbeelding 5.3.3: In vele fermettes maakt de veranda zijn intrede

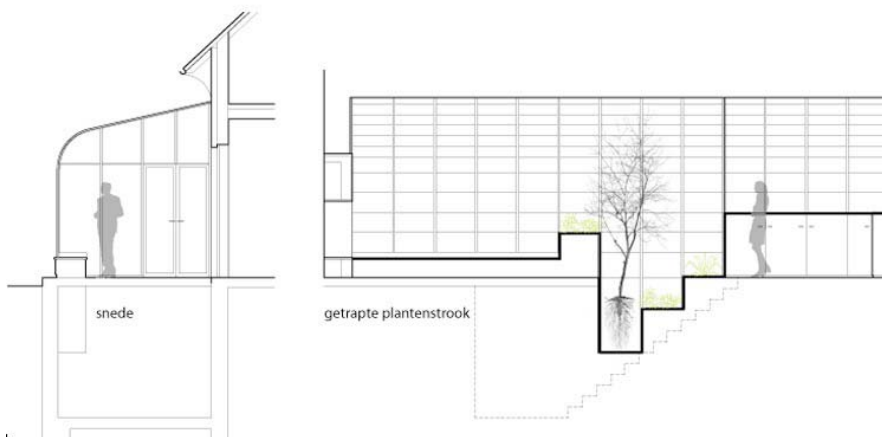
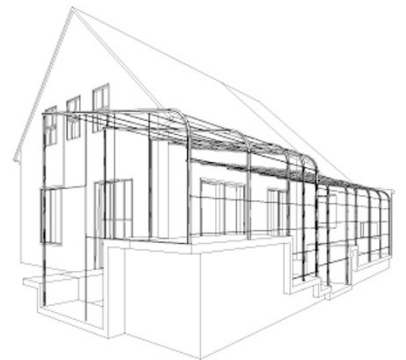

Afbeelding 5.3.4: In deze fermette, gebouwd in 1996, werd de veranda vanaf de ontwerpfase meegenomen

Afbeelding 5.3.5: De veranda werd in deze fermette van meet af aan voorzien

Dat een aanbouw van een veranda of iets dergelijks, om de relatie met de tuin te versterken, ook kan zonder te vervallen in clichés of kant-en-klare-oplossingen, bewijst het team van Plus Office Architects met hun project 'Additie Wintertuin' in Heverlee. De ruimte is in de eerste plaats bedoeld als een beschutte wintertuin, maar doet ook dienst als ontbijtplek en rustruimte. Door gebruik te maken van slanke stalen profielen wordt het zicht vanuit de wintertuin in de eigenlijke tuin zo min mogelijk belemmerd. Door de ingreep lijkt de omliggende tuin voortaan deel uit te maken van het interieur. De architecten hebben gezocht naar een vormtaal die inspeelt op de architectuur van het bestaande huis, een fermette. (Plus Office Architects)

Afbeeldingen 5.3.6 en 5.3.8 : Additie Wintertuin door Plus Office Architects

Afbeeldingen 5.3.9 tot 5.3.11: Additie Wintertuin door Plus Office Architects

5.4 De fermette na enig breekwerk

Veranderde woonbehoefte, andere eigenaars of andere ideeën over het wonen en architectuur ... allen hebben zij ervoor gezorgd dat recent heel wat architecten pogingen hebben ondernomen om de fermette een eigentijdse aanblik te geven.

Deze verbouwingen of uitbreidingen komen vandaag veel minder voor dan bijvoorbeeld de verbouwingen van een typewoning uit de jaren '50 en '60 of de rijwoning in de stad. Toch merken we dat de metamorfose van de fermette niet langer de uitzondering vormt. Om een idee te krijgen van wat het resultaat van zo'n transformatie, groot of klein van aard, zou kunnen zijn, zetten we enkele cases op een rij.

5.4.1 Vaarwel veranda, welkom aanbouw

Deze eerste reeks verbouwingen zijn vrij beperkt. De veranda die tegen de fermette was neergestreken, wordt vervangen door een nieuwe constructie die veel steviger en meer permanent toont. In deze nieuwe aanbouw wordt ook een specifieke functie, bijvoorbeeld de keuken, ondergebracht, daar waar de veranda meestal voor velerlei functies, meestal ter uitbreiding van de living, in gebruik werd genomen. Deze functieverhuizing heeft natuurlijk een invloed op de rest van het plan van het gelijkvloers.

Verbouwing woning Haekens – Heusdens: Avenir Architecten

De oorspronkelijke woning werd door meneer Haekens aangekocht. Aanvankelijk woonde hij hier alleen, maar toen hij iemand leerde kennen met twee kinderen, bleek het huis niet meer groot genoeg te zijn voor hen allemaal. Zo besloot men het huis uit te breiden.

De bestaande toestand beantwoordde perfect aan de driedelige planopbouw van de fermette, weliswaar zonder garage, maar met slaapkamer op het gelijkvloers. De andere slaapkamers en de badkamer bevinden zich onder het hellend dak. In het midden van het gelijkvloers vinden we de inkom en de keuken en in de laatste zone de eet- en zithoek. We zien ook dat deze woning het gebrek aan licht heeft trachten te compenseren door het voorzien van een veranda.

Afbeelding 5.4.1.1: De voorgevel blijft ongewijzigd

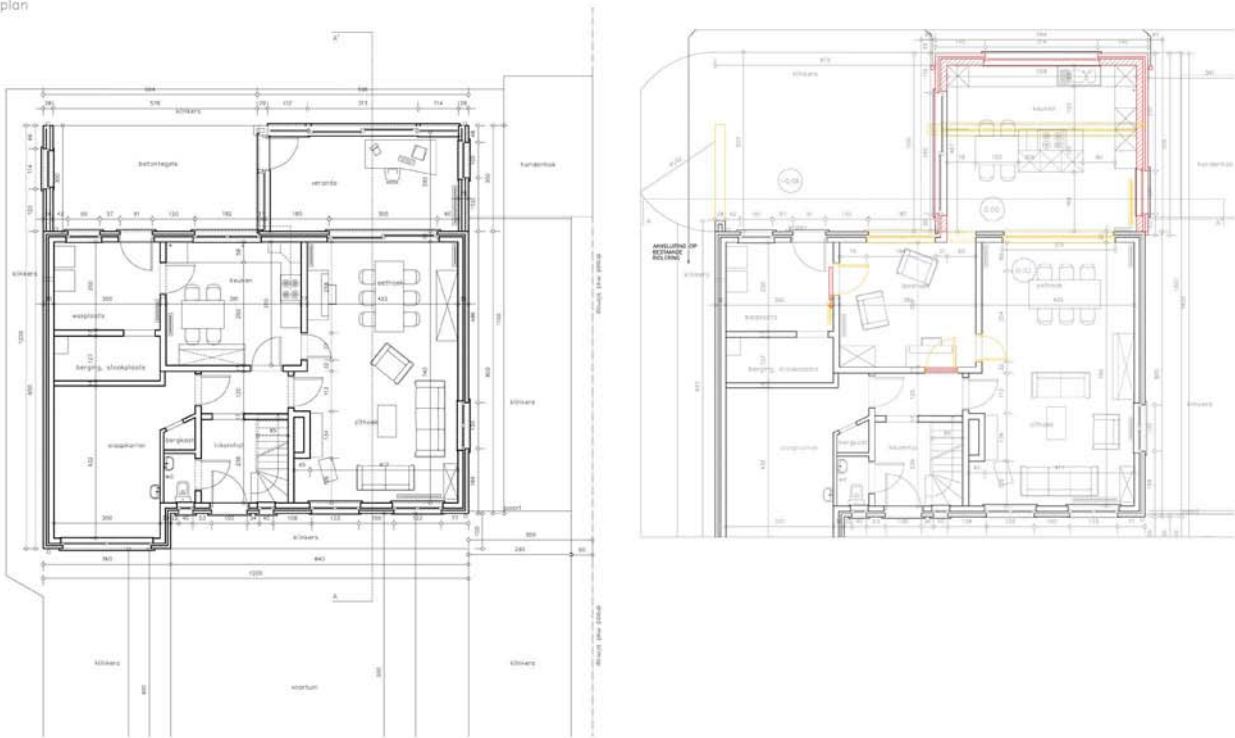
Afbeelding 5.4.1.2: De oorspronkelijke veranda maakt plaats voor een aanbouw

Het team van Avenir Architecten koos ervoor de uitbreiding op dezelfde plek als de veranda onder te brengen. In deze nieuwe aanbouw werd de keuken ondergebracht waardoor er op de plaats van de oude keuken ruimte vrijkwam voor een intiemere leeshoek. Verder wijzigt er intern weinig, enkele deuren worden weggehaald, dichtgemaakt of vervangen door een schuifdeur. De vormgeving van het nieuwe volume bestaat uit een eenvoudig rechthoekig volume met plat dak. In de gebruikte materialen is gezocht naar een evenwicht met de materialen van de fermette. Een genuanceerde beige bakstenen gevel wordt opgevoegd met voegwerk in dezelfde kleur. Het geheel wordt bekroond met een brede, trendy cederhouten dakrand.

Afbeelding 5.4.1.3: De fermette na de verbouwing

dplan

Afbeelding 5.4.1.4: Het grondplan voor en na de verbouwing

Verbouwing woning VDB-M: Cools architectuur

Dit project gaat iets verder als het voorgaande. Niet alleen de veranda werd vervangen door een aanbouw, maar ook de vensteropeningen werden vergroot, bovendien bleven de glaslatjes achterwege. Ook de klassieke dakkapellen veranderden van vorm. Het interieur tenslotte veranderde van ultrafermette tot ultrahedendaags.

Afbeelding 5.4.1.5: Ontwerpschets van de aanbouw

Afbeelding 5.4.1.6: De voorgevel voor en na de verbouwing

Afbeelding 5.4.1.7: De zijgevel voor en na de verbouwing, waarbij de veranda wordt vervangen

Afbeelding 5.4.1.8: Het interieur onderging een metamorfose van ultrafermette tot ultrahedendaags

5.4.2 De aanbouw brengt licht en ruimte

In de fermettes zien we vaak hetzelfde probleem opduiken: de oppervlakte van de keuken en de leefruimte is doorgaans vrij beperkt. Bovendien voelen deze ruimtes altijd donker aan, dit wordt bewerkstelligd door de relatief kleine vensteropeningen, al dan niet in combinatie met opgekleefde glaslatjes, en de donkere meubels die de fermettebewoners in deze kamers verzamelen. Om meer oppervlakte te creëren, zoekt men de oplossing volgens een typisch Vlaamse fenomeen: de aan- of bijbouw. De architect kijkt er wel op toe dat hierlangs voldoende daglicht kan binnensijpelen. Ook bij deze aanbouwen krijgt het bestaande interieur een opfrissing en desgevallend worden ook bestaande vensters vernieuwd.

Verbouwing van een landelijke eengezinswoning: Stefan Soenens

Deze aanbouw werd gerealiseerd door Stefan Soenens. De opdrachtgevers hadden besloten de leefruimte van hun klassieke fermettewoning, die op dat moment 15 jaar oud was en die ze destijds zelf hadden gebouwd, uit te breiden. De garage, bergruimte en inkomhal namen een grotere oppervlakte in dan de keuken en de leefruimte samen. De oppervlakte van de keuken bleek zelfs te klein om er fatsoenlijk een tafel te kunnen plaatsen. Bovendien was de eiken keuken helemaal niet praktisch.

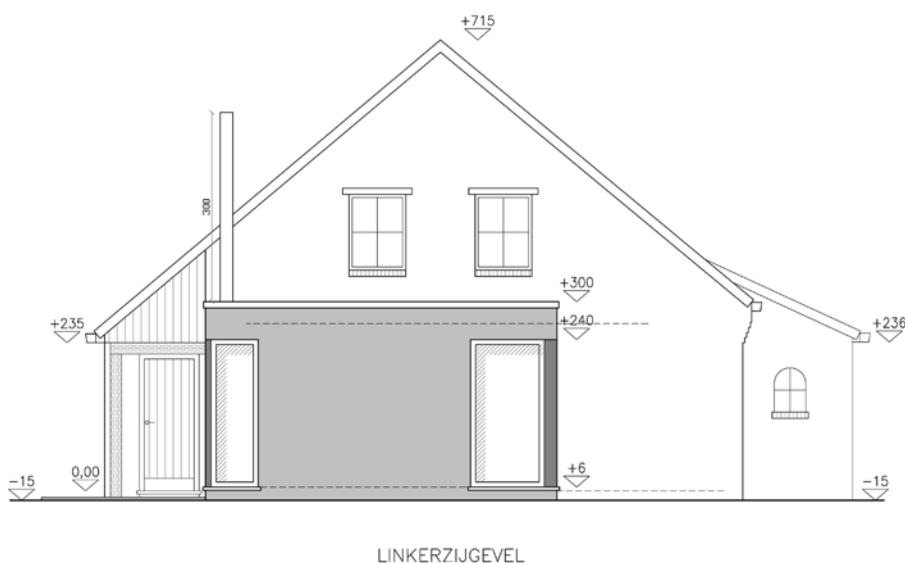
Afbeelding 5.4.2.1: De eiken keuken werd niet praktisch gevonden

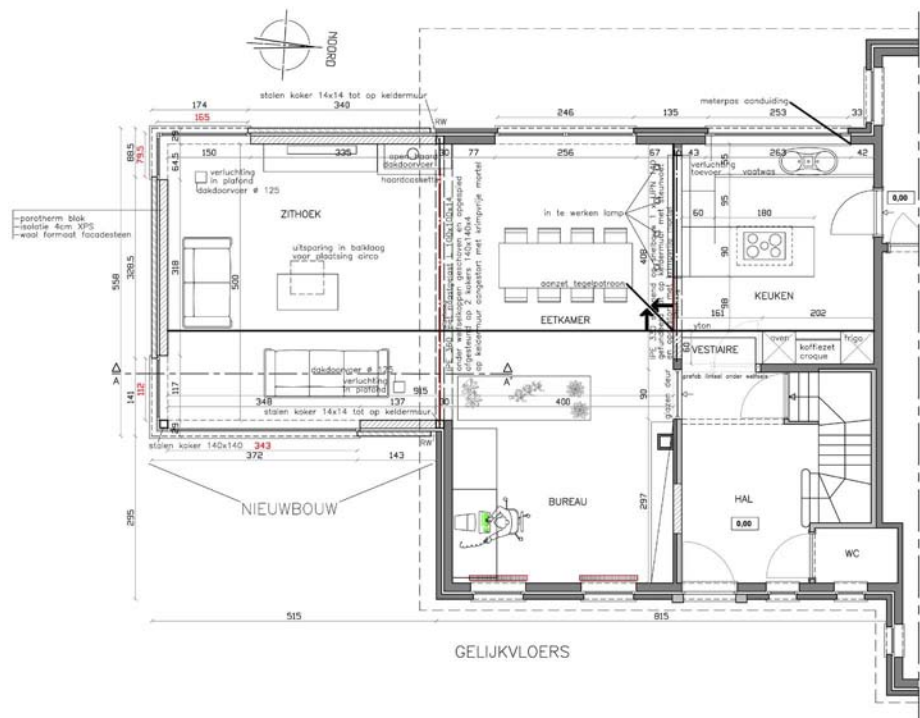
Afbeelding 5.4.2.2: De leefruimte voor de verbouwing

In het begin stond architect Stefan Soenens niet te springen om aan deze verbouwing te beginnen, maar na een gesprek met de bewoners, waarbij het duidelijk werd dat het om een grondige verbouwing ging, is hij er toch op ingegaan. Met zijn ontwerp wilde hij vooral afstappen van het beklemmende gevoel dat je krijgt als je een fermette binnenstapt. De ruimtes van de oorspronkelijke fermette waren zo klein zodat de deuren letterlijk op je af kwamen. Bovendien was de woning erg donker en was er enkel comfort op basisniveau. Het hele gelijkvloers werd aangepakt, hier is dan ook de klassieke fermette volledig verdwenen. De buitenkant blijft op de aanbouw na ongewijzigd. “Maar als je hier pas binnen de ogen opent, zou je nadien verrast zijn om de buitenkant te zien”, aldus de architect. Zijn doel was om meer licht in de woning te brengen en een beter zicht op de tuin te realiseren. Stefan Soenens vindt het belangrijk dat in deze tijden van sociale afstandelijkheid met communicatiemiddelen zoals msn, de gsm, sms ... er in huiselijke sferen ruim contact is met de gezinsleden. Keuken, eetkamer, leefruimte, werkhoeke worden zo veel mogelijk met elkaar verbonden en vormen een open geheel.

De fermette bevond zich op een hoekperceel en benutte niet alle bebouwbare oppervlakte. Aan de zijgevel van de woning was er nog heel wat ruimte die nuttig gebruikt kon worden, de uitbreiding werd dan ook naar deze kant gerealiseerd. Na het wegbreken van de zijgevel kon hier een extra oppervlak van 25 m² worden aangelegd. Voor een open geheel te verkrijgen, sloopte men ook de muur tussen de keuken en de leefruimte. Een nieuwe keuken, uitgerust met alle nodige comfort, werd geïnstalleerd. Op de plaats van de vroegere zithoek bevindt zich nu een ruimte die zowel als bureauruimte en als speelkamer gebruikt kan worden. Het daglicht sijpelt rijkelijk binnen langs de grote raampartijen in het nieuwbouwgedeelte. Deze grote vensters in de drie nieuwe gevels zorgen er bovendien voor dat het gezin voortaan van een panoramisch uitzicht op de tuin kan genieten. (Stefan Soenens)

Afbeelding 5.4.2.3: De nieuwe zijgevel

Afbeelding 5.4.2.4: De uitbreiding werd aan de zijkant gerealiseerd

Afbeelding 5.4.2.5: De fermette na de aanbouw

Afbeelding 5.4.2.6: De woning bevindt zich op een hoekperceel

Afbeelding 5.4.2.7: Grote raamopeningen zorgen voor de relatie met de tuin

Afbeelding 5.4.2.8: De keuken kreeg ademruimte

Verbouwing woning De Muynck: CAAN Architecten

Deze woning werd in 1988 aangekocht, ze was op dat moment nog erg nieuw en nauwelijks bewoond. Ze stond te koop wegens een scheiding. De woning is gezegend met een goede locatie en oriëntatie, alleen bleek een verbouwing nodig wegens plaatsgebrek. “Omdat ik het banale van een fermette wou overstijgen, heb ik een architectenbureau met een vooruitstrevend design uitgekozen”, aldus de bouwheer.

Aan de structuur van de woning aan de straatzijde is niets gewijzigd. Naast de woning bevindt zich een nieuw volume. Aan de achterzijde werd een nieuw groot uitspringend venster geïnstalleerd dat aansluit bij de vormtaal van het nieuwe volume. Het project is op het moment van schrijven nog in uitvoering.

Afbeelding 5.4.2.9: De voorgevel blijft ongewijzigd

Afbeelding 5.4.2.10: Het nieuwe volume bevindt zich zijdelings van de woning

Afbeelding 5.4.2.11: Het grote venster in de achtergevel sluit aan bij de vormtaal van de nieuwbouw

Afbeelding 5.4.2.12: Het nieuwe volume in uitvoering

Afbeelding 5.4.2.13: Het nieuwe volume in uitvoering

Verbouwing woning Cortvriend – De Muller: Architecten-ruimtelijk planner Dirk Baert & Bernard Libert

De opdracht tot verbouwing van deze woning werd door de oorspronkelijke bouwheren zelf gegeven, maar de woning is inmiddels omwille van een faillissement doorverkocht. De oorspronkelijke eigenaars wilden hun woning aanpassen aan hun vernieuwde wensen en eisen. Zoals al meerdere keren is gebleken, werd ook hier de leefruimte te klein bevonden. Bovendien wenste men ook extra ruimte voor een bureauruimte, een koelruimte en een berging. Deze uitbreiding wilden ze op een hedendaagse manier realiseren, terwijl ze vroeger voor zekerheden hadden gekozen,

Afbeelding 5.4.2.14: De achtergevel van de fermette voor de verbouwing

Afbeelding 5.4.2.15: De achtergevel van de fermette na de verbouwing

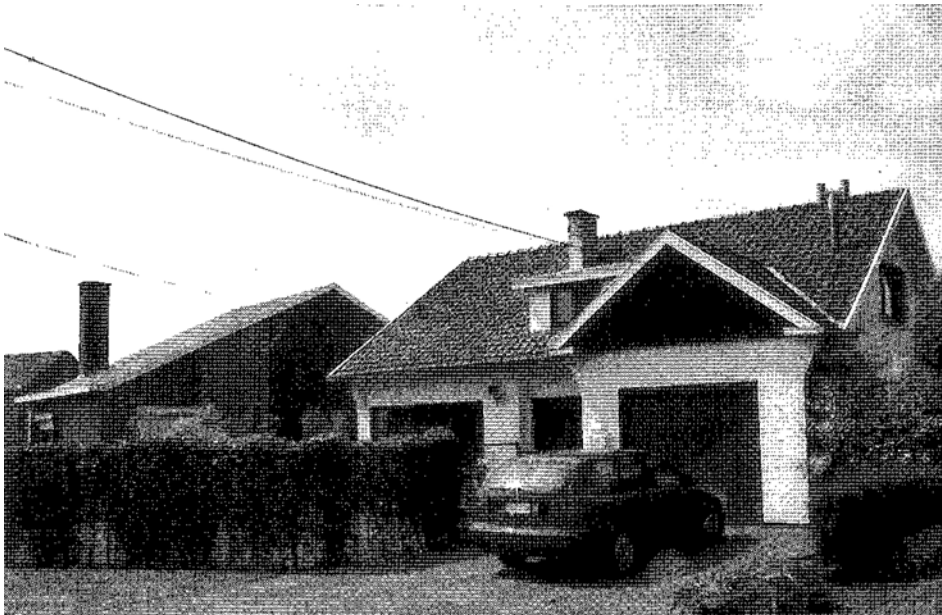
De architecten hebben ervoor gekozen de aanbouw als een volledig autonoom ontwerp op te vatten. Door middel van een lichtstraat komt het nieuwe gedeelte volledig los te staan van de fermette. Het geheel wordt opgevat als een betonnen luifel die geperforeerd wordt door een houten volume waarin de berging zich bevindt. De ruimte aan één zijde van het houten volume wordt afgesloten met glas waardoor er een binnenruimte ontstaat. De andere zijde wordt opengelaten en vormt op deze manier een overdekte buitenruimte. Bovendien wordt zo de toegang tot de achterdeur vrij gelaten. Opvallend is dat door de interventie de hele achtergevel van de fermette onherkenbaar is geworden. (Architecten Baert-Libert)

5.4.3 Meer ruimte in hogere sferen

Kamers onderbrengen op de eerste verdieping bij een fermette blijkt niet ideaal. De schuine wanden van het hellend dak laten immers heel wat ruimte verloren gaan. Verschillende bouwheren gingen samen met een architect op zoek om ook de kamers op de verdieping voldoende hoogte en ruimte te geven.

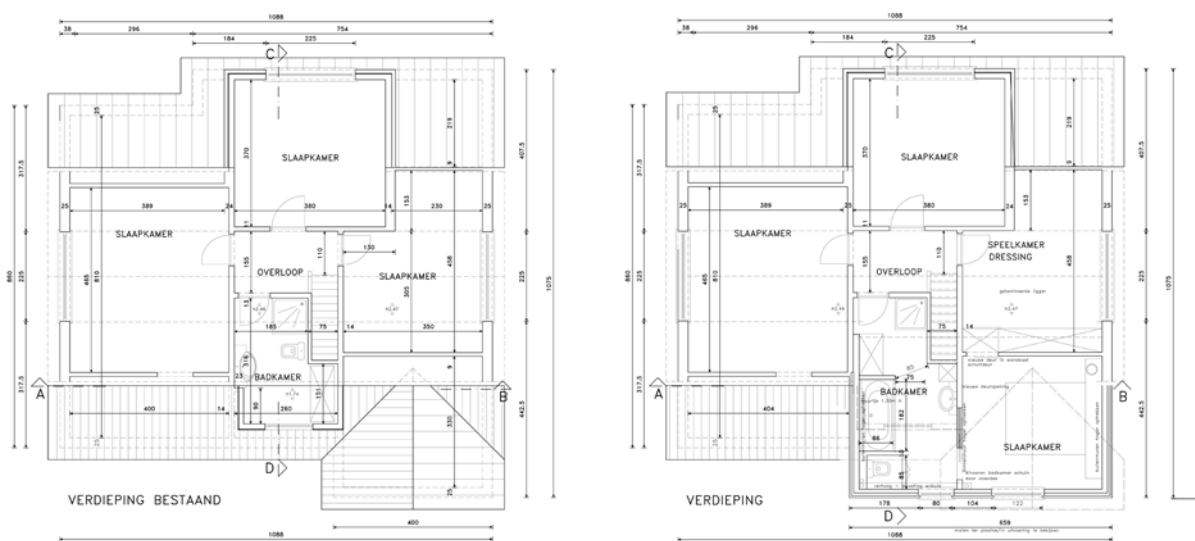
Verbouwing woning Paulissen – Vanroose: Avenir Architecten

Bij deze woning zijn het de nieuwe eigenaars die de verbouwing hebben doorgevoerd. Ook hier lag het gebrek aan plaats aan de basis van de verbouwing. Hoewel het niet direct om een 'echte' fermette gaat, heeft ze er ook veel van weg. De ramen in het bestaande volume zijn opmerkelijk groter dan dat dit het geval zou geweest zijn bij een fermette. De driedelige opbouw in het grondplan is niet nadrukkelijk aanwezig, dankzij de doorlopende keuken. Deze verbouwing geeft een voorbeeld van hoe een uitbreiding op de verdieping kan verwezenlijkt worden. De ruimte die op het oorspronkelijke plan als slaapkamer werd aangeduid, was eigenlijk te klein om als volwaardige slaapkamer te kunnen doorgaan. Een bijkomend probleem deed zich voor in de badkamer. De nieuwe eigenaar is vrij groot van gestalte en ondervond problemen in de badkamer, die zich deels onder de dakkapel, gelijklopend met het dakvlak, bevond.

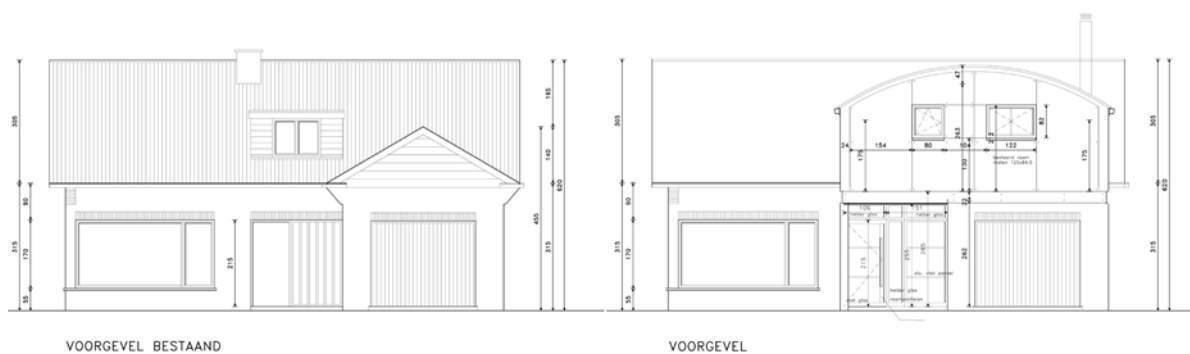

Afbeelding 5.4.3.1: De woning voor de verbouwing

Om de slaapkamer en de badkamer meer ruimte te geven, besloot het team van Avenir Architecten het zadeldak boven de uitsprong van de garage en de dakkapel aan de voorzijde te verwijderen. Over de breedte van de hal en de garage werd een nieuw zinken volume aangebracht waaronder voldoende vrije hoogte ontstond voor de slaapkamer met dressing en de badkamer. Op het gelijkvloers aan de voordeur ontstond bijgevolg een nieuw portaalje, ter uitbreiding van de hal. Op het gelijkvloers werd daarnaast de keuken opgesplitst tot een berging en een keuken. Terwijl de voorgevel een drastische metaforse onderging, bleef de achtergevel ongewijzigd. De gebruikte vormgeving en het materiaal waarin de uitbreiding werd toegepast, geven de, voorheen klassieke, woning een eigentijdse aanblik zonder met de oorspronkelijke woning een confrontatie aan te gaan.

Afbeelding 5.4.3.2: Het plan van de verdieping voor en na de verbouwing

Afbeelding 5.4.3.3: De voorgevel voor en na de verbouwing

Afbeelding 5.4.3.4: Rendering van de woning na de verbouwing

Afbeelding 5.4.3.5: De woning na de verbouwing

Afbeelding 5.4.3.6: De woning na de verbouwing

Verbouwing woning met kantoorruimte: Architecten Delobelle bvba

Deze verbouwing dateert al uit 1995. De eigenaar van deze grote fermette was ook eigenaar van een vleesgroothandel. In deze fermette, die op het moment van verbouwen zo'n 15 jaar oud was, bevond zich het woongedeelte, de linkervleugel ervan werd gebruikt als opslagplaats en koelruimte. Tevens was er ook al kantoorruimte aanwezig. Toen het bedrijf werd overgenomen door de kinderen, wilden zij zo dicht mogelijk bij deze kantoren komen wonen.

Afbeelding 5.4.3.7: De fermette voor de verbouwing

Omdat de opslagruimte al enkele jaren in onbruik was geraakt, besloten de architecten de kantoorruimte naar hier uit te breiden. De zolder erboven zou omgevormd worden tot een appartement. De eet- en zithoek, de keuken en slaapkamer lopen er in elkaar over. De zolder werd met andere woorden omgetoverd tot een woonloft. De toegang van dit appartement bevindt zich in het nieuwe, uit de voorgevel springend, gedeelte. In dit torenachtige volume bevindt zich ook de professionele toegang, op de verdieping werd de keuken van het appartement ondergebracht. Dit volume werd geel bepleisterd om de hedendaagse inbreng te accentueren. In het dak werden nieuwe dakramen aangebracht, tevens werd ook een deel van het dak afgebroken om er een dakterras aan te kunnen leggen. Opvallend in het hele project is het gebruik van glasdallen. Verschillende wanden in het appartement en in de kantoorruimte werden in deze glasstenen, mat of transparant, opgetrokken. (Architecten Delobelle)

Afbeelding 5.4.3.8: Het nieuwe volume springt uit de gevel

Afbeelding 5.4.3.9: Het geel bepleisterde volume accentueert de hedendaagse inbreng

Afbeelding 5.4.3.10: In het nieuwe volume werd zowel de private als professionele toegang ondergebracht

Afbeelding 5.4.3.11: Een deel van het dak werd afgebroken voor een dakterras

Afbeelding 5.4.3.12: De zolder werd omgetoverd tot woonloft

Afbeelding 5.4.3.13: Leefruimte, keuken en slaapkamer lopen in elkaar over

Uitbreiding van fermette met studio: Marc Van Schuylenbergh

Op een gelijkaardige manier als Eline Vandevenne in haar cases had voorgesteld (zie hoofdstuk 4.2) werd deze verbouwing uitgevoerd. De oorspronkelijke eigenaars wensten een deel van de verdieping om te bouwen tot een soort studio voor hun dochter. De eigenaar, metaalbewerker van beroep, zag het wel zitten om de nieuwe ingreep te doen contrasteren met de bestaande fermette. De interventie werd door de eigenaar zelf uitgevoerd in roestvrij staal, uiteraard in samenspraak met de architect.

Afbeelding 5.4.3.14: De fermette wordt geperforeerd door een nieuw volume

Afbeelding 5.4.3.15: In het contrasterend volume in roestvrij staal werd een studio ondergebracht

5.4.4 Een nieuwe gevel, een nieuwe aanblik

De fermette heeft een zeer specifieke uitstraling. Maar niet iedereen, zowel oorspronkelijke eigenaar als koper van een fermette, kan zich vandaag nog in deze landelijke stijl vinden. De volgende projecten ondergingen een proces dat we nog het best als ‘vervellen’ kunnen beschrijven, waarbij de toetreding van daglicht een belangrijke factor is waarmee rekening wordt gehouden. De fermette is bijna onherkenbaar geworden. Toch is het niet alleen het uiterlijk dat wordt aangepast, ook in het interieur vinden er verschuivingen plaats.

Verbouwing woning SS: Declerck – Daels, Architecten

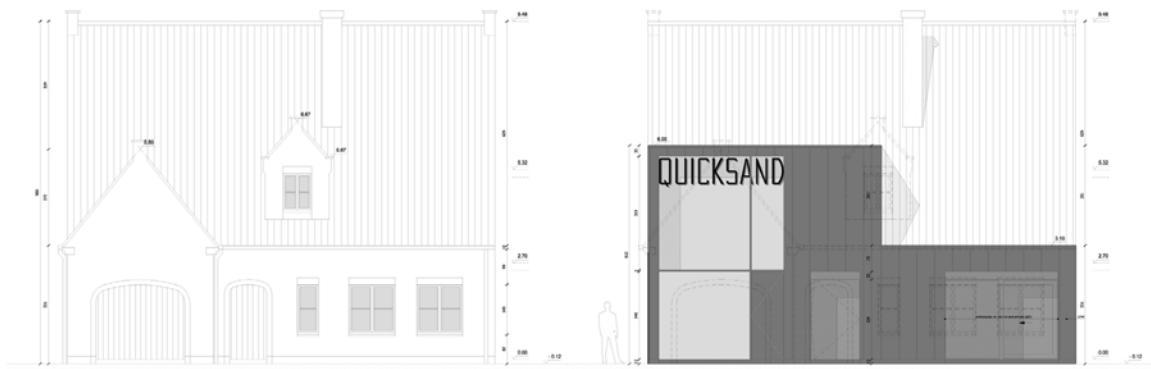
Deze woning werd een aantal jaren geleden gekocht door de huidige bewoners. Ze hebben er enkele jaren gewoond, maar wensen er nu ook hun bedrijf in onder te brengen. De banale voorgevel van de fermette springt niet onmiddellijk in het oog en werd bijgevolg niet geschikt bevonden om het uitgangsbord van hun bedrijf – dat zich opstelt als innovierend - te worden. Ze kozen ervoor een architect onder de arm te nemen om een strakke voorgevel voor de woning te creëren en tegelijkertijd de nodige ruimte voor het bedrijf in de woning onder te brengen. In het team van Declerck – Daels, Architecten, dat het een hele uitdaging en boeiende opdracht vond om de lelijke fermette weg te krijgen, werd de perfecte partner gevonden. Op het moment van schrijven, is de vergunningsaanvraag in volle behandeling, de verbouwing moet dus nog uitgevoerd worden.

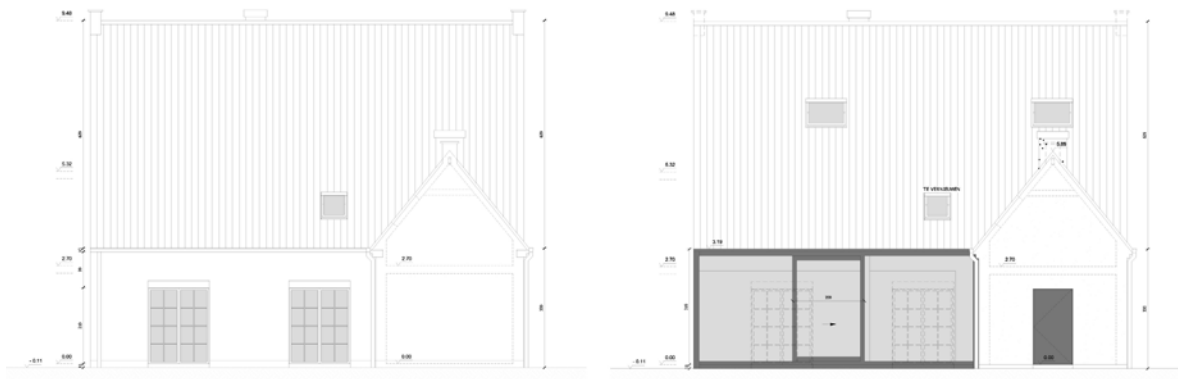
Afbeelding 5.4.4.1: Het plan van het gelijkvloers voor en na de verbouwing

Afbeelding 5.4.4.2: Het plan van de verdieping voor en na de verbouwing

Afbeelding 5.4.4.3: De voorgevel voor en na de verbouwing

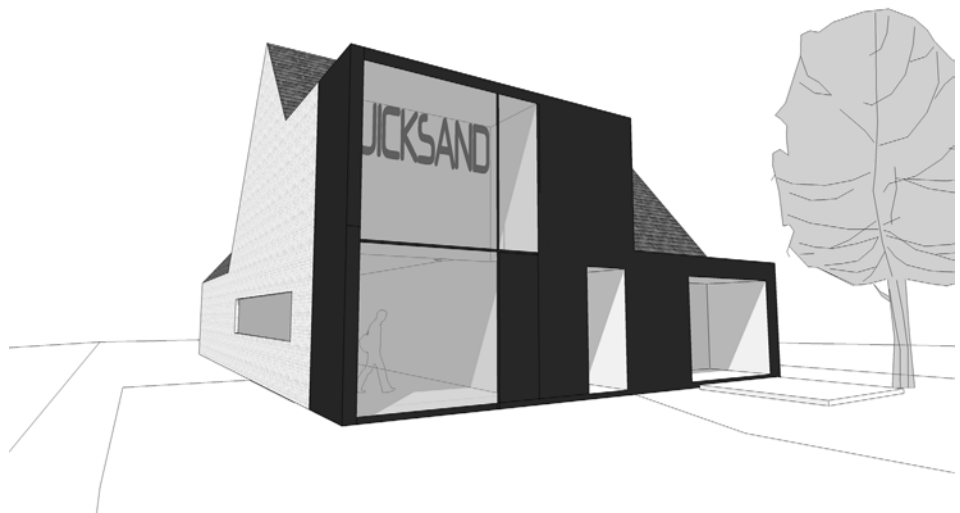

Afbeelding 5.4.4.4: De achtergevel voor en na de verbouwing

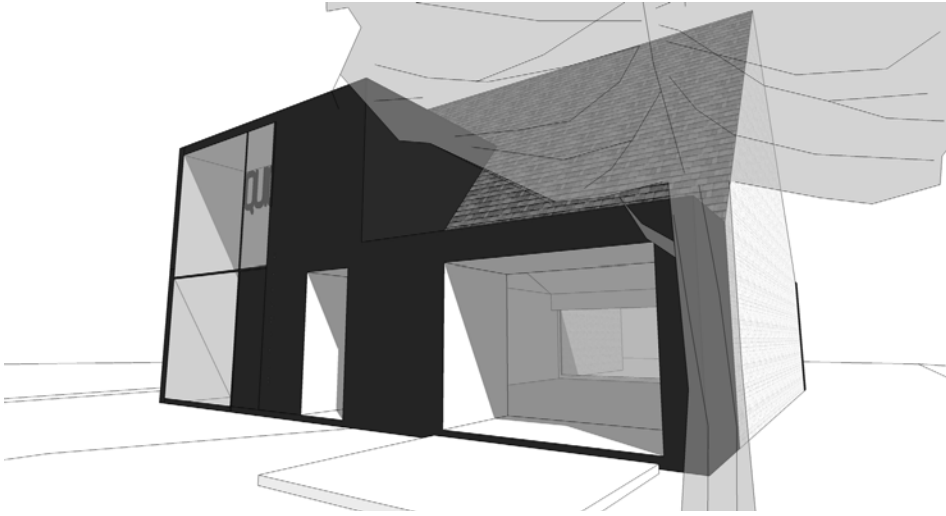
Omdat vooral werd gevraagd de voorgevel een nieuwe look te geven, plaatsten de architecten een nieuw volume voor de bestaande voorgevel. In dit volume zit een kleine berging verwerkt, maar vooral veel transparante delen. De plaats van de vroegere garage wordt ingenomen door het kantoorgedeelte van het bedrijf. Hierbij wordt ook een klein keukentje en een apart toilet voorzien. Het achterliggende gedeelte dat voordien werd gebruikt als berging, wasruimte en kantoor, wordt nu enkel gebruikt als berging en wasruimte. Ze krijgen zo de nodige ruimte. De muur tussen de keuken en de leefruimte is verdwenen, hetgeen tegenwoordig wel vaker gebeurt. In dit project wordt ook de trap vernieuwd waardoor het toilet in de inkomruimte een nieuwe ligging krijgt. Op het niveau van de verdieping wordt een derde slaapkamer voorzien waardoor de berging verdwijnt en plaats maakt voor een dressing, die beduidend kleiner is in oppervlakte dan de oorspronkelijke dressing. Ook het toilet en de badkamer werden onder handen genomen. Bovendien ontstaat er, door het aanbrengen van het nieuwe volume aan de voorgevel, een leeshoekje op de verdieping. Een constante doorheen het hele project is het vergroten van de raamopeningen, zo wordt ook de volledige achtergevel, in navolging van de voorgevel, opengetrokken. Om meer licht binnen te krijgen op de verdieping worden er extra dakvensters aangebracht.

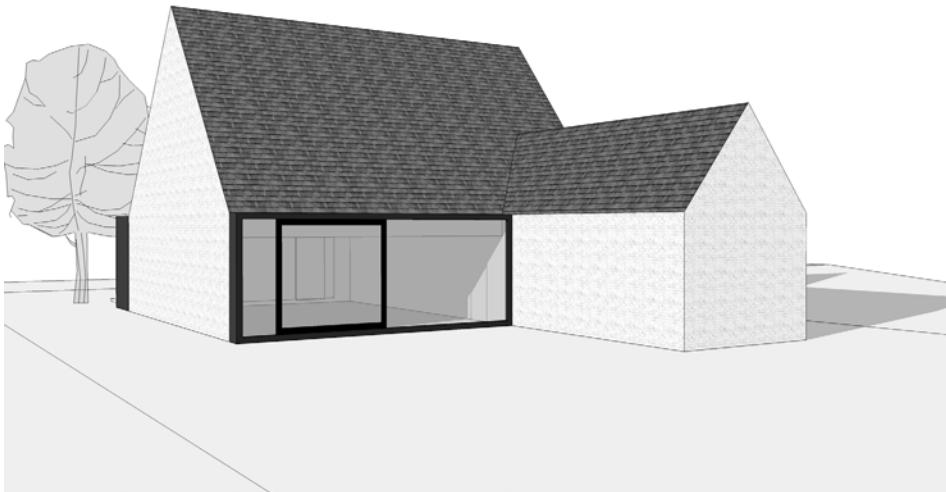
Afbeelding 5.4.4.5: De nieuwe voorgevel van de fermette

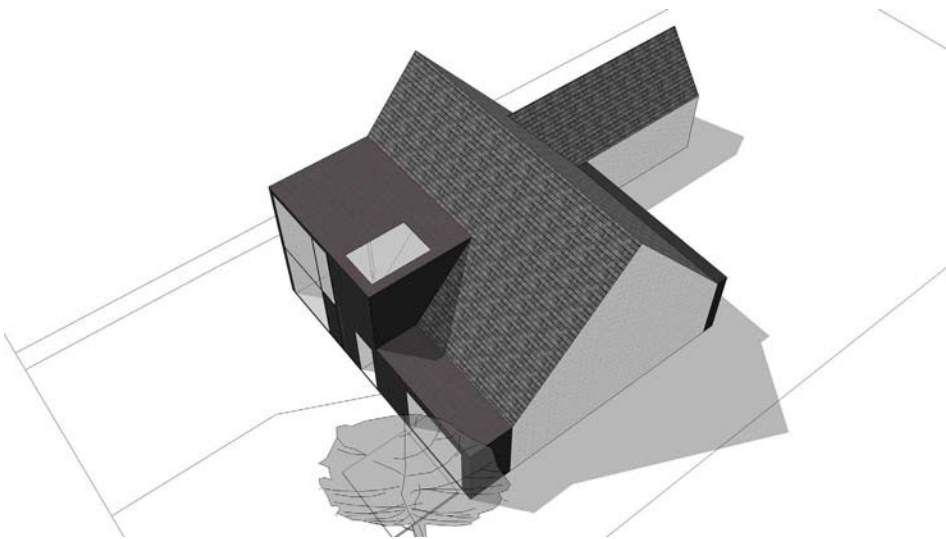
Afbeelding 5.4.4.6: De nieuwe voorgevel vanuit een ander perspectief

Afbeelding 5.4.4.7: Grote vensteropeningen moeten meer daglicht binnen laten

Afbeelding 5.4.4.8: De achtergevel wordt ook vernieuwd

Afbeelding 5.4.4.9: De vernieuwde fermette in bovenaanzicht

Deze woning werd door de oorspronkelijke eigenaars verbouwd. Ze wilden hun woning uitbreiden en een facelift geven. Immers doorheen de tijd hadden ze een nieuwe visie over architectuur ontwikkeld en die kwam niet langer overeen met de woning waarin ze elke dag vertoefden. Destijds hadden ze voor deze stijl gekozen tegen beter weten in.

Afbeelding 5.4.4.10: De fermette voor de verbouwing

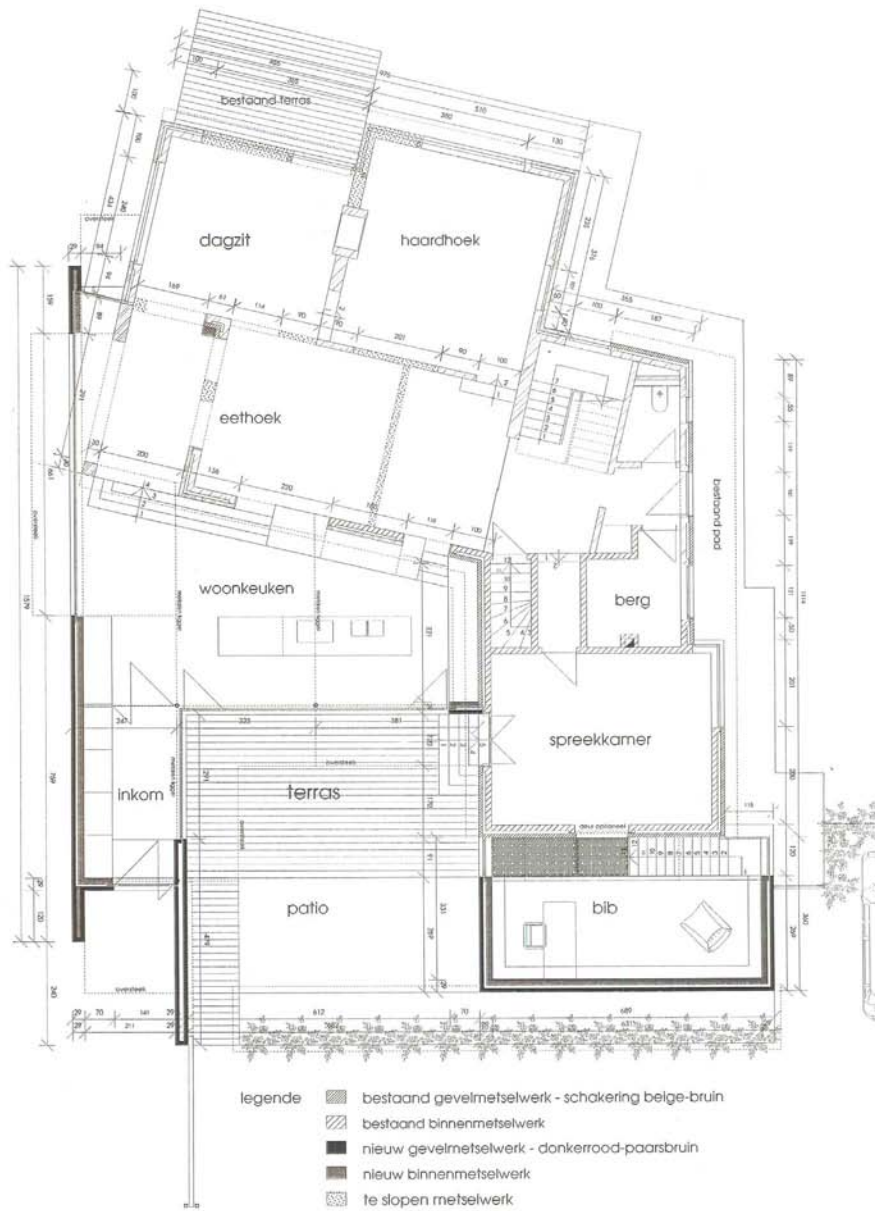

Afbeelding 5.4.4.11: De voorgevel voor de verbouwing

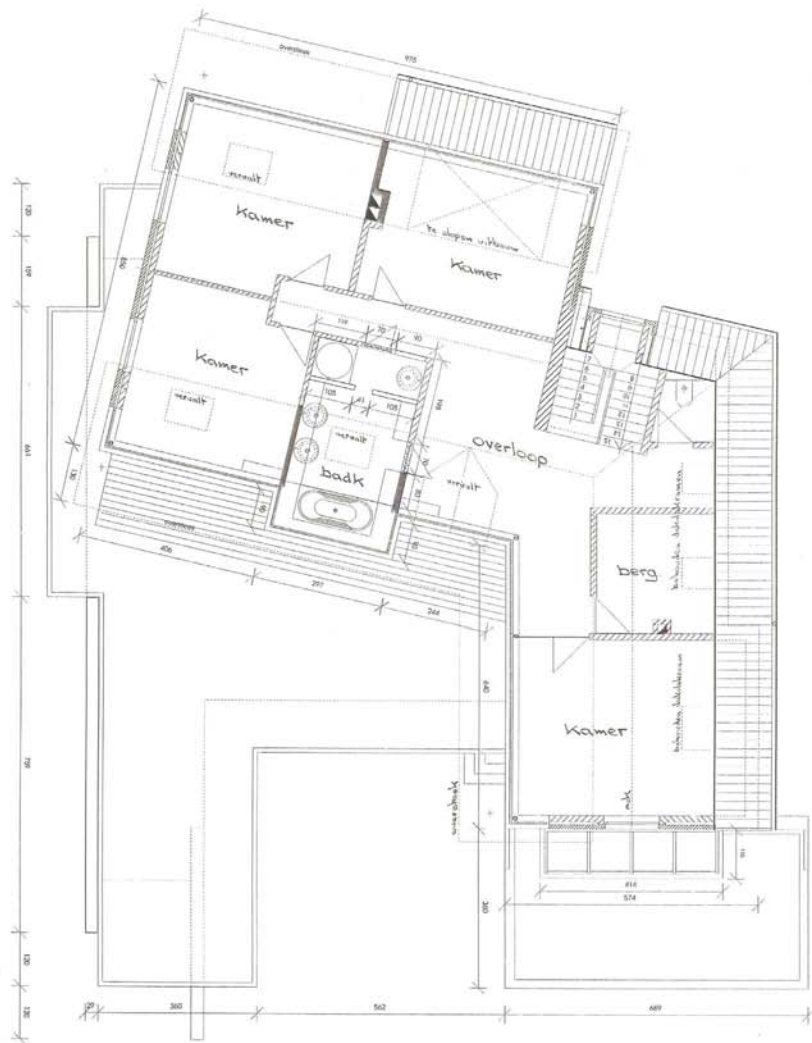
De bestaande woning, met praktijkruimte voor een geneesheer, in fermettestijl bevindt zich op een van de hoogste toppen in het Leuvense. In plaats van dit unieke zicht uit te buiten, nam de fermette hier een neutrale positie in. In de fermette zelf heerste er een donkere en duistere sfeer. Architect Chris Stockx is van mening dat een mens licht nodig heeft. “*Een mens wordt grauw als hij niet in het licht leeft.*” Hij maakt hier de vergelijking met een plant die je in de kelder laat groeien, ook zij wordt wit. Denken we bijvoorbeeld maar aan een asperge of witloof. Het is dan ook niet verwonderlijk dat hij het openen van de fermette als een eerste tactiek toepast. Dit merken we vooral op de verdieping waar hij als het ware het zadeldak openklapt. De nieuwe wanden die hier ontstaan zijn volledig uit glas. Door dit openklappen van het dak verdubbelen de kamers, die zich voordien onder het hellend dak bevonden, in bruikbare oppervlakte. Ook de dakkapel van de badkamer wordt op een gelijkaardige manier vergroot.

Een andere techniek die de architect toepast, is het leeghalen van de woning zodat een lege doos achterblijft. Met andere woorden, het kamertje-kamertje-principe wordt weggeveegd en maakt plaats voor een grote open ruimte. Het gedeelte waarin de spreekkamer en de trap hun onderdak vinden, werd niet gewijzigd. “*Iets wat goed is, hoef je niet te veranderen*”, zo licht Chris Stockx toe, “*Wat niet wordt gewijzigd, kost ook geen geld.*” Aan de bestaande woning werd een nieuwe open ‘woonkeuken’ en inkomhal toegevoegd rondom een nieuw terras. Aan het praktijkgedeelte werd een kleine bibliotheekruimte toegevoegd die door het tussenvoegen van een transparant volume schijnbaar wordt losgeknipt van het bestaande gedeelte. Hierdoor worden bovendien problemen in verband met een verschil in zetting vermeden.

Tenslotte wordt het geheel afgewerkt met een techniek die de architect zelf beschrijft als ‘inpakken’. De volledige woning wordt in beige bepleisterd, zodat de bewoner constant het gevoel heeft op vakantie te zijn. Het dak werd behouden. Het schrijnwerk is van aluminium en nieuwe dakranden werden afgewerkt met een houtbekleding van Western Red Cedar.

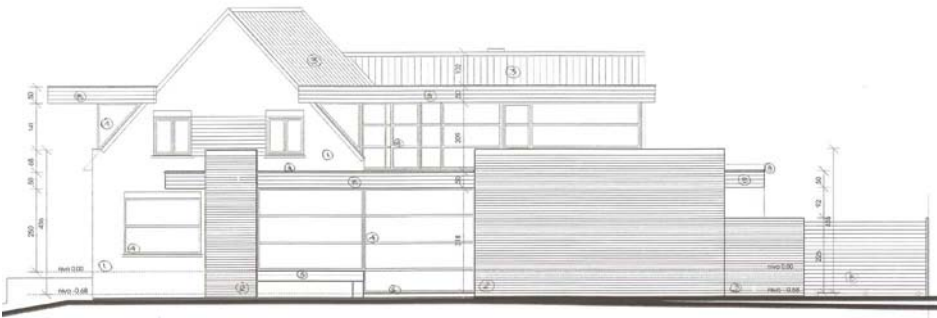

Afbeelding 5.4.4.12: Het gewijzigde plan van het gelijkvloers

- legende
- bestaand gevelmetselwerk - schakering beige-bruin
 - bestaand binnenmetselwerk
 - nieuw gevelmetselwerk - donkerrood-paarsbruin
 - nieuw binnenmetselwerk
 - te slopen metselwerk

Afbeelding 5.4.4.13: Het gewijzigde plan van de verdieping

Afbeelding 5.4.4.14: In deze nieuwe gevel zie je de fermette nog zitten

Afbeelding 5.4.4.15: De hele achtergevel wordt opengetrokken

Afbeelding 5.4.4.16: Het zadeldak lijkt opengeklaapt

Afbeelding 5.4.4.17: Terrassen verzorgen de relatie met de tuin

Afbeelding 5.4.4.18: De fermette krijgt een heel nieuw uiterlijk

Afbeelding 5.4.4.19: Het daglicht sijpelt rijkelijk binnen in het interieur

Afbeelding 5.4.4.20: De overgang binnen-buiten vervaagt

Deze eigenaars waren niet de bouwers van de woning. Toch woonden ze al gedurende een vijftal jaar in deze fermette. Toen de bewoners de buurman, architect van beroep, hielpen verhuizen naar zijn nieuwe woning, ging een nieuwe wereld voor hen open. In zo'n ruimtelijke en lichte woning wilden zij ook wel wonen, maar was dat wel mogelijk met hun fermette? Hierbij wilden ze de hele verdieping inrichten voor de kinderen.

Afbeelding 5.4.4.21: De voorgevel van de fermette voor de verbouwing

Afbeelding 5.4.4.22: De zijgevel van de fermette voor de verbouwing

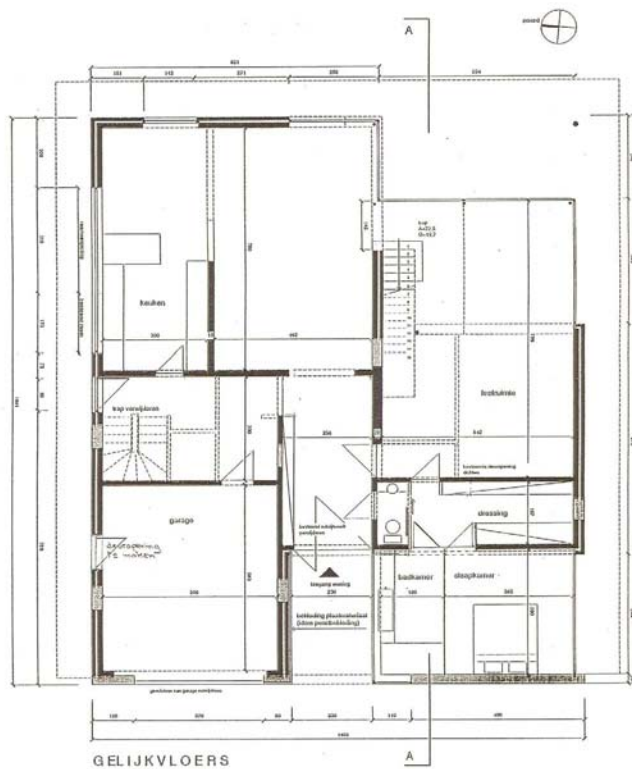

Afbeelding 5.4.4.23: De achtergevel van de fermette voor de verbouwing

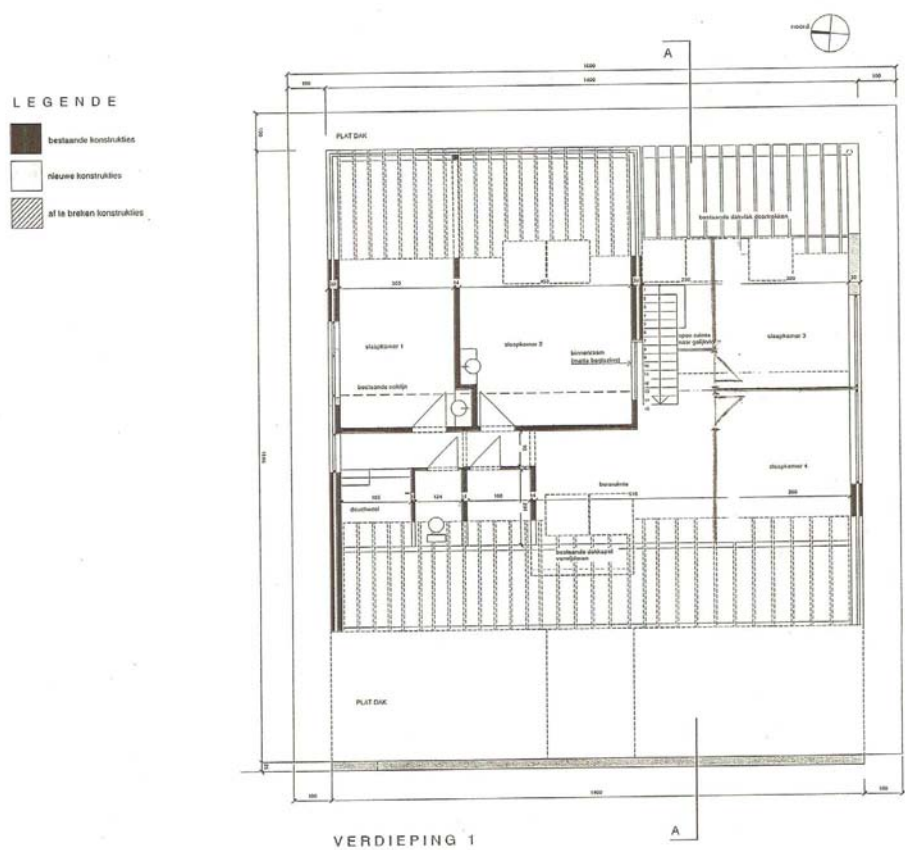
Architect Chris Stockx besloot de uitsprong van de garage, met hellend dak in het verlengde van het zadeldak, anders op te vatten. Het volume werd bedekt met een plat dak. Aan de andere zijde van de woning werd ook een nieuw volume tot op dezelfde diepte als de garage aangebracht waarin de ouderlijke slaapkamer en de badkamer een plaats kregen. Door deze volumes komt de voordeur terug te liggen. Verder werd het deel dat schijnbaar uit het zadeldak werd geknipt, vervolledigd zodat de hele verdieping gebruikt kon worden. De dakkapel aan de voorzijde werd verwijderd, in haar plaats kwamen twee dakvensters. Ook aan de achterzijde zijn in het dak dakvensters aangebracht ter hoogte van de nieuwe trap, die in de leefruimte uitkomt. Hierdoor kan het zenitaal daglicht, dat bovendien veel intenser is dan zijdelings daglicht, tot in de woonkamer binnendringen. De cederhouten dakrand in overkraging, die rondom de hele woning loopt, zorgt voor een overdekt terras dat aansluit bij de leefruimte.

Dezelfde techniek die gebruikt werd bij de woning van de familie Verheyen, werd ook hier toegepast. De hele woning werd ingepakt met een crepi in gebroken wit, terwijl het dak in de oorspronkelijke pannen werd doorgetrokken. Aan de portiek werd het aluminium van de garagepoort doorgetrokken. Tenslotte werden ook nieuwe brede vensters in het geheel aangebracht, terwijl de hele achtergevel werd opengetrokken.

LEGENDE

Afbeelding 5.4.4.24: Het gewijzigde plan van het gelijkvloers

Afbeelding 5.4.4.25: Het gewijzigde plan van de eerste verdieping

Afbeelding 5.4.4.26: De gevels voor en na de verbouwing

Afbeelding 5.4.4.27: De nieuwe voorgevel van de woning

Afbeelding 5.4.4.28: De nieuwe zijgevel van de woning

Afbeelding 5.4.4.29: De nieuwe achtergevel van de woning

Afbeelding 5.4.4.30: Het interieur wordt gevuld met daglicht

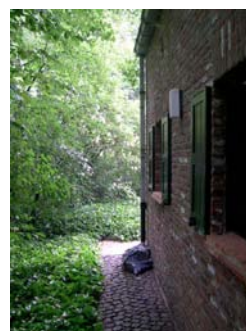
Arteconomy: 51N4E

De bouwvrouw en bouwheer, een getrouwd koppel van zestig jaar oud, leefden al een twintigtal jaar in deze fermette op een prachtige plek in het bos. Na al die tijd, waren hun interesses in kunst, de wereld en het leven al vele jaren vooruit op hun woning. Een renovatie was gewenst. Niet enkel om meer relatie te hebben met het bos eromheen, maar ook om de tweede helft van hun leven te injecteren met een flinke dosis uitdaging en ambitie. Voor de verbouwing van de fermette, waarin men ook een privétoonstellingsruimte wenste, werd door de bouwheer een wedstrijd georganiseerd. Het koppel had een viertal bureaus aangesproken om een eerste voorstel uit te werken. Een jury van vrienden en kennissen van de bouwheer hebben dan uiteindelijk het ontwerp van 51N4E gekozen.

De bestaande fermette werd door de architecten niet als architectuur beschouwd, ze was een banaal product, maar net daarom zag 51N4E er een enorme uitdaging in. Het resultaat is een woning vol tegenstellingen, die tegelijk intiem als publiek is. Ze is specifiek en persoonlijker dan voorheen, maar ook neutraler, in de zin dat ze meer openstaat om toegeëigend te worden door mensen die er niet wonen, maar voor korte of lange tijd op bezoek komen. De bouwheer zijn van plan om er op regelmatige basis kunstenaars, schrijvers, fotografen, architecten ... uit te nodigen om er een poosje te verblijven.

Afbeelding 5.4.4.31: De voorgevel van de fermette voor de verbouwing

Afbeeldingen 5.4.4.32 en 5.4.4.33: De fermette voor de verbouwing

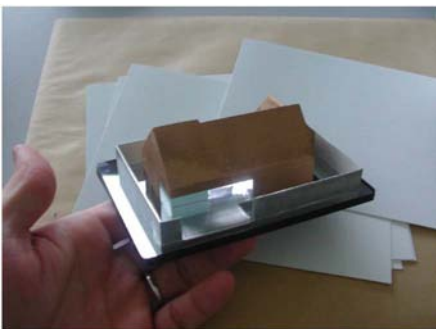
Afbeelding 5.4.4.34: Het terras voor de verbouwing

Afbeelding 5.4.4.35: Het interieur voor de verbouwing

Het uitgangspunt van het team was het interieur en exterieur als onlosmakelijke delen van een groter geheel te beschouwen. Er werd bewust voor geopteerd geen bijbouw aan de woning te realiseren. Een deel van de woning werd leeggehaald waardoor een nieuwe kamer ontstond waar het natuurlijk licht rijkelijk kon binnenstromen en waardoor verschillende doorzichten doorheen de hele woning ontstonden. Deze 'serpentine', zoals 51N4E de ruimte noemt, vormt de nieuwe kern van de woning die toegang geeft tot de overige ruimtes. Links van deze lege kern bevindt zich de gereduceerde kern van het woonhuis met vestiaire, garage, badruimte en keuken. Een nieuwe routing verbindt deze delen op een compactere manier met elkaar. Rechts van de centrale ruimte bevindt er zich een introverte, verticale werk- en leefruimte voorzien van zenitaal invallend daglicht.

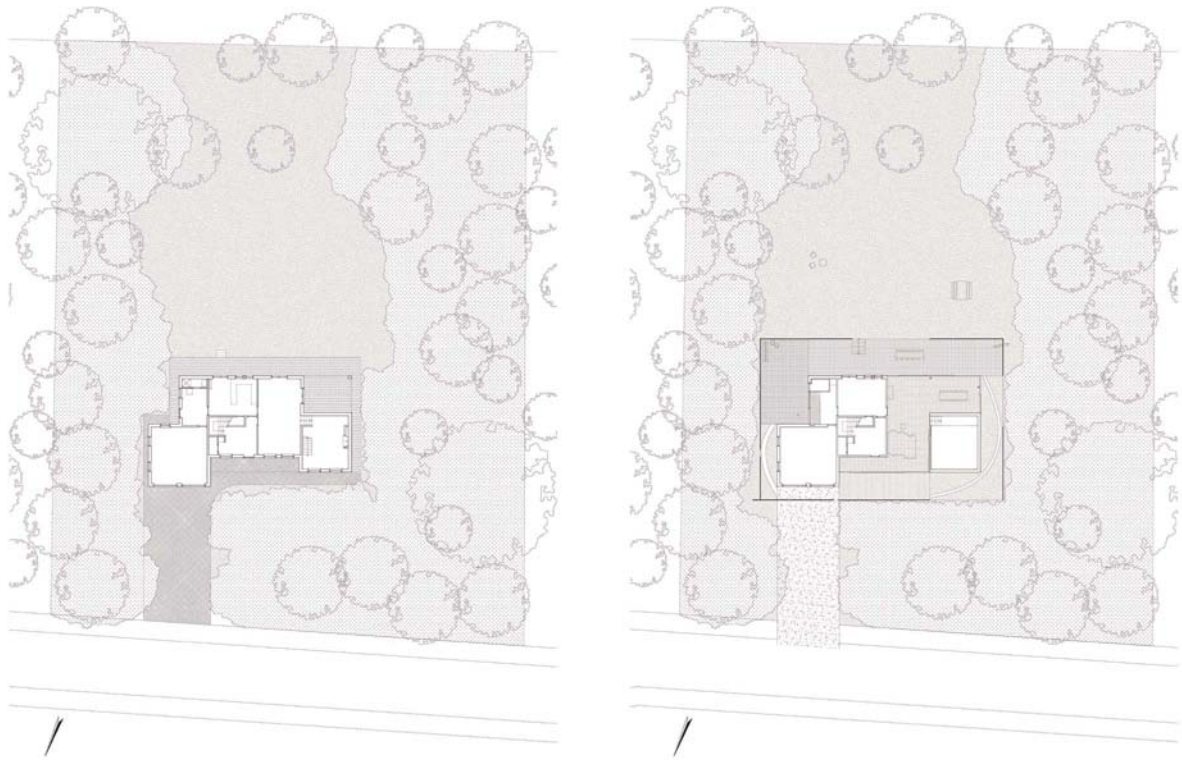
Belangrijk in het hele verhaal is de vervaagde grens tussen binnen en buiten. Zo ben je bijvoorbeeld wanneer je de toegangsdeur bent gepasseerd, fysiek nog in een buitenruimte hoewel je al kan binnenkijken. Deze verwevenheid van binnen en buiten wordt bekomen door het vervangen van bakstenen wanden door glaswanden en de toevoeging van een stalen scherm van 12 mm dik en drie meter hoog op een afstand van drie meter rondom de woning. Deze geeft de woning een nieuwe perimeter. Dit vervagen van de grens tussen binnen en buiten wordt verder in de hand gewerkt door de behandeling van de stalen wand: aan de buitenzijde bestaat de wand uit vernist blauwstaal, aan de binnenzijde werd ze wit gelakt. De tussenruimte die op deze manier tussen deze wand en de woning is ontstaan, kan gelden als een uitbreidingszone van een tuin, maar evengoed als uitbreiding van de leefruimte. Om de link te maken met de stalen wand, is de schaal van de ramen hoger dan de schaal van de binnenruimte zelf. Deze zelfdragende glaswanden kunnen op bepaalde plekken volledig worden opengeschoven, zodat je jezelf op dat moment kan afvragen als je nu binnen of buiten bent. (Peyskens 2010)

Afbeelding 5.4.4.36: Maquette van de verbouwing

Afbeelding 5.4.4.37: De nieuwe voorgevel van de ferme

Afbeelding 5.4.4.38: De plannen van het gelijkvloers voor en na de verbouwing

Afbeelding 5.4.4.39: De fermette wordt omringd door een stalen scherm van 12 mm dik

Afbeelding 5.4.4.40: Tussen de stalen wand en de fermette ontstaat een nieuwe ruimte

Afbeelding 5.4.4.41: De vensters zijn hoger dan de hoogte van de binnenruimte

Afbeelding 5.4.4.42: De grens tussen binnen en buiten vervaagt

5.5 Groene bewerkingen

Een nieuwe trend die we de laatste jaren zien verschijnen, en niet alleen bij fermettes, zijn de zogenaamde 'ecologische' verbouwingen. Omdat energie steeds belangrijker en duurder is geworden, nemen meer en meer mensen verschillende initiatieven. Zo werden recent heel wat zolders extra geïsoleerd en vensters vervangen door nieuw schrijnwerk en glas om het energieverbruik te minderen. In deze gevallen zijn ook de muren al geïsoleerd. Toch is dit niet zo vanzelfsprekend. Vele woningen (en daarbij ook fermettes) tot aan het eind van de jaren '80 zijn nog niet van isolatie voorzien. Hoewel isolatie als een vorm van onzichtbaar comfort kan worden beschouwd.

Andere pogingen die worden ondernomen om het energieverbruik terug te dringen, is het plaatsen van fotovoltaïsche zonnepanelen en zonneboilers. Bovendien zijn deze initiatieven fiscaal erg aantrekkelijk, wetende dat de meeste leningen van de fermettes uit de jaren '80 inmiddels zijn afbetaald.

Toch moeten we er ons als architect van bewust zijn dat we het duurzame van een woning niet alleen in allerlei technologische oplossingen moeten gaan zoeken. Duurzaam (ver-)bouwen betekent ook rekening houden met de toekomst, waarin nieuwe leef- en gezinssituaties, nieuwe eigenaars van het pand, nieuwe technologieën ... kunnen ontstaan.

Afbeeldingen 5.5.1 en 5.5.2: Zonnepanelen en zonneboilers ontsieren het dak van de fermette

Afbeeldingen 5.5.3: Zonnepanelen en zonneboilers vinden hun weg naar het dak van de fermette

Afbeeldingen 5.5.4: Zonnepanelen vinden hun weg naar het dak van de fermette

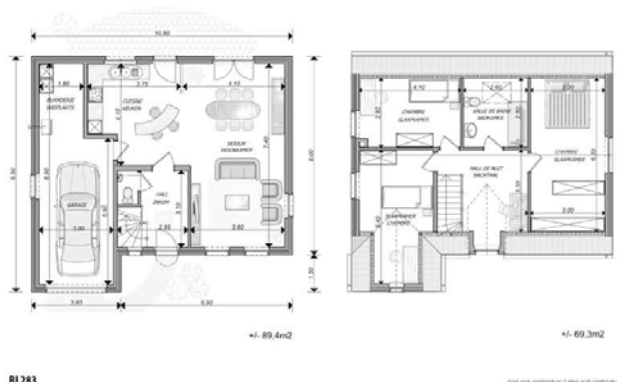
6. Besluit

In de vorige hoofdstukken hebben we getracht de rekening van 'de fermette' op te maken. We hebben onderzocht waarom men zo graag landelijk wil wonen en waarom men voor een fermette koos. We weten waarom de architect de fermette met een scheef oog bekijkt. We hebben ontdekt hoe zo'n fermette er nu eigenlijk uitziet en hebben ook een aantal verbouwingen van de fermette bestudeerd. Maar hoe gaat het nu verder?

Aan het begin van het jaar 2011 mogen we wel stellen dat de hype van de fermette voorbij is. Her en der is er nog wel een enkele bouwheer die ervan overtuigd is zijn woning op te trekken in fermettestijl. Wat we vaker zien opduiken, zijn woningen die, wat betreft het volume, iets weg hebben van de rasechte fermette, maar tegelijkertijd ook in de uitwerking van de gevels gelijkenissen vertoont met de huidige pastorettes. Denken we aan een beige bepleisterd vlak, een ovale raampje, een arduinen plint ... Deze woningen brengen de voorkeur om te wonen in een landelijke omgeving van hun bewoners aan het licht, waarbij ze tegelijkertijd op hun eigen manier zich willen afzetten tegen de technologisering van de huidige maatschappij. Toch is dit landelijk wonen al lang niet meer wat het vroeger was. Slechts een enkele boer die zijn woning bij zijn landbouwbedrijf heeft in een zone, die door het gewestplan wordt aangeduid als landbouwgebied, kan enigszins zeggen dat hij op 'de buiten' woont. Of de woning moet zich in natuurgebied bevinden. Net om deze wildgroei van woningen die het platteland inpalmt en bedreigt in te perken, riep de Vlaamse overheid de gewestplannen omstreeks 1972 in het leven. Bouwen was voortaan enkel mogelijk in woongebieden die zich rond de dorpen wikkelden of langs grote wegen, waar de lintbebouwing al haar intrede had gemaakt. Tussen het échte landelijke wonen en het wonen in de stad is zo een schemerzone tot stand gekomen. Dat dit verlangen om op 'de buiten' te wonen, nog steeds actueel is, bewijzen de verschillende initiatieven zoals *'Thuis in de Stad'*. Met dit stedenbeleid wil de Vlaamse overheid de steden helpen om zich te ontpoppen tot een aantrekkelijke en betaalbare plaats om te wonen. Het leven in de stad is immers al geruime tijd niet meer zo erbarmelijk als tijdens de industrialisatie. Het feit dat alles dichtbij is, biedt verschillende voordelen ten opzichte van het leven op het platteland in de huidige maatschappij waarbij files dagelijkse kost zijn en tijd erg kostbaar is geworden.

Gezien het feit dat tot op vandaag het bebouwde oppervlak blijft toenemen, is het niet verwonderlijk dat de woongebieden, en zelfs de woonuitbreidingsgebieden, stilaan hun grenzen tegenkomen. De Vlaming die 'landelijk' wil wonen, is met andere woorden haast genoodzaakt zijn bouwruimte van een vrijstaande woning op een flinke lap grond, waartoe de fermette behoort, op te bergen en zal op zoek moeten gaan naar andere oplossingen. Enkele bouwpromotoren denken een oplossing gevonden te hebben in appartementsgebouwen die in landelijke stijl worden opgetrokken. Deze zogenaamde 'jumbofermettes' brengen heel wat conflicten met zich mee. Ze zijn noch vis noch vlees. In feite gaat het hier om een stedelijke woonvorm die in een landelijke omgeving wordt geïmplementeerd. Het agrarische dorp dat ooit als lokaas fungeerde voor de vluchtelingen uit de stad, is vandaag erg ver weg.

Toch is het niet alleen deze landelijke sfeer, gevuld met rust en zonder stress, die de bouwer aanzet tot het bouwen van een fermette. De bouwer werd in grote mate beïnvloed door zijn burens en familie. Met andere woorden de bouwer gedroeg zich als een kuddedier binnen de klasse waarin hij zich bewoog. Uit gemakzucht en door het gebrek aan kennis van alternatieven koos hij voor het pad dat door velen anderen al was bewandeld en begaanbaar gemaakt. Deze route hield immers heel wat minder risico en verrassingen in dan het verdoken en verwilderde pad. Om het de bouwheer nog makkelijker te maken, verscheen de sleutel-op-de-deurfirma op het toneel. Hij bevrijdde de bouwer van een hele berg administratief werk en rondgehol dat bij een bouwverf komt kijken. De bouwheer wist welke prijs hij moest betalen en welke woning hij, dankzij de kijkwoningen, hiervoor in de plaats kreeg.

Afbeelding 6.1: De grondplannen van een sleutel-op-de-deurwoning

De woningen die deze firma's vandaag aanbieden, gelijken, wat betreft planopbouw, erg op de fermette van zo'n 30 jaar geleden. Al is de muur tussen de keuken en de leefruimte verdwenen, alsook de gang. Het uiterlijk bij deze plannen is vrij te kiezen. De bedrijven bieden stijlen aan van klassiek en pastorie tot modern – of iets wat daar voor moet doorgaan – en alles wat zich daar tussenin bevindt. Vandaag merken we in het aanbod van deze firma's ook meer gedurfde woningen op. Meer en meer bouwheren kiezen, al dan niet onder begeleiding van een sleutel-op-de-deurfirma of architect, voor een hedendaagse woning. We zien ook dat de relaties binnen de buurt zijn verwaterd. Bij het verdwijnen van de buurtwinkeltjes, lijken ook de buurtrelaties te verslappen. De bouwer trekt zich bijgevolg veel minder iets aan van de mening van de buurman of -vrouw en doet gewoon zijn ding. De zwarte doos neemt ongege- neerd plaats langs de fermette.

Daar waar enkele decennia geleden de bouwheer enkel woningen van de bouwpromotor kende door de wijdverspreide reclameadvertenties en allerhande publicaties en bovendien ook de mogelijkheid had deze woningen ook werkelijk te ervaren dankzij de kijkwoningen, leert hij vandaag dankzij verschillende recente initiatieven ook de hedendaagse architectuur van de architect kennen. Omdat de architect niet geoorloofd is op een gelijkaardige manier als de sleutel-op-de-deurfirma reclame voor zijn projecten te maken, kan hij op evenementendagen zoals 'Mijn Huis Mijn Architect' en 'Dag van de Architectuur' zijn projecten openstellen voor bezoekers en in de kijker zetten. Laten we hier ook zeker niet de invloed van de toegankelijke media verwaarlozen: woonbijlagen in populaire kranten en tijdschriften, de vele televisieprogramma's rond bouwen en verbouwen waarin de architect de kans krijgt een project voor te stellen en vooral het Internet, met de webpagina van de architect. Allen tonen ze aan (toekomstige) bouwheren dat het ook anders kan dan hetgeen ze gewoon zijn. In deze optiek is het project 'Living Architecture' van Alain de Botton, die eerder al kritiek gaf op de fermette, een prachtig initiatief. Gezinnen kunnen in een viertal woningen, ontworpen door bekende architecten zoals bijvoorbeeld MVRDV, hun vakantie op het Engelse platteland doorbrengen. Intussen kunnen zij de moderne architectuur ervaren.

De kritiek vanuit de architectuurwereld op de fermette als product is enigszins begrijpelijk. Vele bouwheren zijn van mening dat ze geen architect nodig hebben om 'een plan' te tekenen, ze zijn ervan overtuigd dat ze dit best zelf kunnen. Het was als leek ook daadwerkelijk niet zo moeilijk om een fermette op papier te zetten. Het enige wat men moest doen, en ook deed, was de plannen van andere fermettes opvragen en hier op verder borduren. Ook wat de techniek betreft, kwam er bij de fermette niet al te veel kijken. De architecten die meegingen in dit fenomeen door de bouwschets van de bouwheer, die gebaseerd was op enkele andere fermettes en bijgevolg geen rekening hield met de context en woonwensen van de bouwheer in kwestie, te ondertekenen, berokkenden hun beroep heel wat schade. Hadden zij dan vijf jaar lang een opleiding gevolgd voor iets wat de leek ook kon? Deze schade is vandaag nog steeds merkbaar in de mentaliteit tegenover de architect. Velen zijn nog steeds van mening dat de architect enkel op geld uit is en geen aanleiding geeft tot 'beter wonen'. De bijdrage die een architect met zijn kennis en ervaring kan leveren, wordt in twijfel getrokken. Deze bouwheren zijn ervan overtuigd dat zij het best weten hoe ze willen wonen. Wanneer we deze redenering doortrekken naar een ander vrij beroep, zoals een geneesheer, wil dit zeggen dat een ziek persoon, die tenslotte het beste weet hoe hij zich voelt, naar de huisdokter trekt om hem te vertellen welke ziekte hij heeft en welke medicatie de arts moet voorschrijven, waarop hij vervolgens een som geld in de handen van de arts duwt. Ook hier wordt de kennis van de arts volledig genegeerd. Jammer genoeg, zien vele Vlaamse bouwheren de architect als een noodzakelijk kwaad en niet als een persoon met kennis van zaken die de kwaliteit van hun woning, en daarmee ook het wonen zelf, kan opkrikken en als persoonlijke begeleider, toeverlaat en ruggengraat tijdens het bouwproces.

Een bijkomende schade die de fermette heeft opgeleverd, naast het onderschatten van de vakkennis van de architect, is de overbodigheid van de werfcontrole door de architect. Het is in België nog lang niet de normaalste zaak van de wereld dat de architect regelmatig controle uitvoert op de werf, hoewel dit al sinds 1939 verplicht is. Omwille van budgettaire redenen werd de architect door de fermettebouwer van deze taak verlost. We mogen ervan uit gaan dat het grootste deel van de fermettes die Vlaanderen rijk is, geen architect heeft gezien tijdens de opbouw. Wetende dat de fermette grotendeels door de bouwheer en zijn familieleden en vrienden is opgetrokken, lijkt dit toch geen overbodige luxe. Maar deze woningen staan nog steeds recht. De redenering luidt dan ook als volgt: *"De ouderlijke fermette staat er nog steeds en is door bouwamateurs opgetrokken zonder de controle van een architect, waarom dan vandaag extra geld uitgeven aan deze controle?"*

Toch moeten de architecten ook voorzichtig zijn in hun kritiek. Het is best begrijpbaar dat ze pleiten voor de eerlijkheid van materialen en elementen, maar dit mag niet de enige reden zijn om de fermettebewoners met de vinger na te wijzen. Architecten verplaatsen zich zelf vaak in 'rijdende fermettes', de retroautootjes, die net zoals de fermette over alle comfort beschikken, maar in een ouderwets jasje zijn gestoken. Belangrijker is de organisatie van het wonen zelf. Is de architect niet in zijn opdracht geslaagd wanneer hij een woning heeft ontworpen waarin de klant zich goed voelt? Materialen kunnen hierbij het geheel versterken, accenten leggen, de sfeer bepalen ... Een combinatie van de voorkeuren van traditionalisten, inclusief de fermettebewoners: een traditionele en conventionele bouwmethode, materialen en detaillering, met een hedendaagse oplossing voor het compact wonen is niet ondenkbaar. Dit bewijzen architecten Broekx-Schiepers met de woning Lenaerts-Thijs in Meerhout. (Snoekx)

Afbeelding 6.2: Een hedendaagse woonoplossing, gebouwd met traditionele materialen

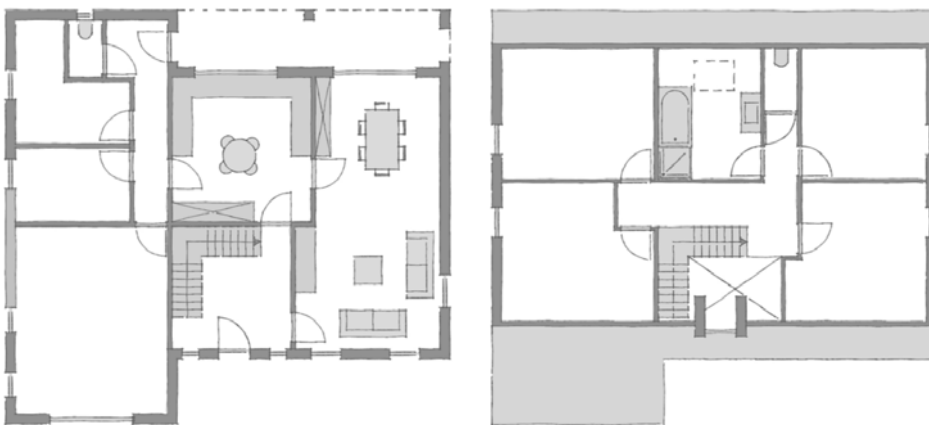

Afbeelding 6.3: Een combinatie van hedendaags en traditioneel is mogelijk

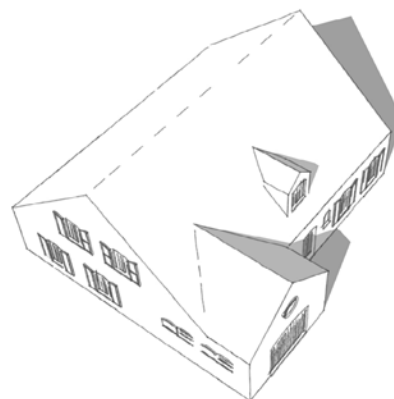
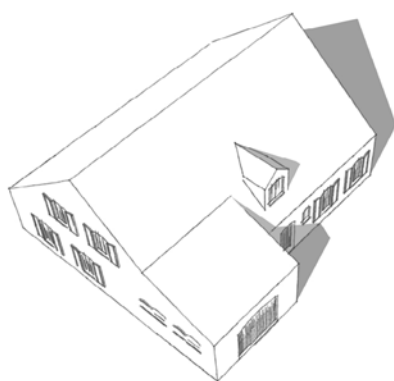
De postercover van deze scriptie drukt ons met de neus op de feiten: het is erg frappant hoe veel fermette woningen (licht gewijzigde) kopietjes van elkaar zijn. Dit type van de fermette, als vrijstaande nieuwbouwwoning gebouwd aan het eind van de 20ste eeuw en niet de fermette als authentieke boerderij, is opgebouwd volgens een driedelig rechthoekig grondplan. In een eerste zone bevindt zich van voor- tot achtergevel de living, in de middelste zone krijgt de hal, trap en keuken een plaats. De laatste zone bevat de garage aan de voorzijde, een toilet, berging en wasplaats. Veelal wordt deze zone aan de voor- en/of achtergevel uitgebreid met een uitsprong. Zo komt er desgevallend ruimte vrij voor de ouderlijke slaapkamer en/of badkamer. Centraal op de verdieping onder het hellend dak bevindt zich de badkamer met aan weerszijden de slaapkamers.

In de uitsprong van de voorgevel duikt de garagepoort op. Verder wordt de voorgevel gekenmerkt door een centrale voordeur en enkele, in grootte beperkte, vensteropeningen. In de achtergevel zit de achterdeur verwerkt alsook een breed venster op ooghoogte ter verlichting van de keuken. Aansluitend op het overdekt terras bevindt zich een groot schuifraam. In de zijgevels worden de vensters beperkt tenzij om de slaapkamers op de verdieping van licht te voorzien. Alle gevels worden bij voorkeur opgetrokken in rood-bruine handgevormde baksteen. De vensters worden onderverdeeld met glaslatjes en worden geflankeerd door, ongebruikte, luikjes. Het zadeldak, in bruine pannen, wordt aan de voorzijde doorboord door één of meerdere dakkapellen, aan de achterzijde worden dakvensters toegepast. Het interieur is vrij donker door de combinatie van eiken meubelen, valse eiken balkjes tegen het plafond, een donkere rood-bruine tegelvloer en een schouw en tableau in zichtbaar metselwerk.

Van het ruime perceel waarop de fermette is gebouwd, wordt enkel de achtertuin nuttig gebruikt. De voortuin wordt enkel als oprit gebruikt en ter verfraaiing voor het oog van de buurt. De zijgebieden moeten de privacy van de bewoners verzekeren.

Afbeeldingen 6.4 en 6.5: Grondplannen van een typische fermette

Afbeeldingen 6.6 - 6.10: 'Twee' fermettes ontworpen op minder dan een dag tijd

Hoewel de fermettebouwer dacht te weten hoe hij liefst wou wonen, bleek hij toch niet altijd even tevreden. Hij had zich de kleine vensters, horend bij een fermette, laten opdringen waardoor hij na enkele jaren in donkere ruimtes te hebben moeten leven, overgaat tot het bijbouwen van een veranda, die naast de gevraagde toetreding van daglicht ook voor extra woonruimte zorgde. De veranda verwezenlijkte ook de relatie met de tuin en het landschap, waar de stadsontvluchter in eerste instantie voor had gekozen.

Toch kunnen we vaststellen dat de fermette, ondanks de minpunten, vandaag nog bijlange niet is afgeschreven. De inmiddels afbetaalde fermette beschikt over een degelijke constructie en ook de ruimte van de woning, in combinatie met de oppervlakte van de omliggende tuin, hetgeen een schaars goed in Vlaanderen is geworden, trekt vele (nieuwe) bewoners aan. Met enkele interventies zoals het vernieuwen van het interieur, het uitbreken van enkele muren en het vergroten van vensters, zijn al heel wat struikelblokken weggeruimd. Wie echt ruimte te kort heeft, kiest voor een aanbouw, met grote glaspartijen, op het gelijkvloers, maar ook op de verdieping bestaan mogelijkheden tot uitbreiden. Wie niets meer met de fermette te maken wil hebben, gaat over tot drastischere ingrepen waarbij de fermette wordt ingepakt. De toevoegingen komen doorgaans qua vormtaal in schril contrast te staan met de klassieke fermette. Hierdoor treedt de fermette plots uit de anonimiteit, ze lijkt haar plaats in het straatbeeld op te eisen. Hierbij zijn niet alle verbouwingen even interessant. Waar het bij sommige bouwheren enkel en alleen gaat over het oplossen van het plaatsgebrek, kiezen anderen ervoor ook de organisatie van het wonen door elkaar te klutsen. Deze fermettebewoner durft af te wijken van het kamertje-kamertje-principe en ontdekt vides, zenitaal licht ...

Bij de besproken verbouwingen valt het goed op hoe de fermette zich focust op één samenlevingsvorm: het modale gezin met kinderen. Vanaf het moment dat er iets aan dit programma wordt gewijzigd, voelt men zich genoodzaakt over te gaan tot een verbouwing of te verhuizen. In tijden waarin duurzaamheid hoog in het vaandel wordt gedragen, proberen fermettebewoners hun toevlucht te zoeken in 'ecologische' oplossingen zoals zonnepanelen ... Maar duurzaamheid is meer dan goedkope energie voor de bewoner. Het aanpassingsvermogen van een woning aan meerdere situaties in een mensenleven en meerdere samenlevingsvormen is ook een aspect van duurzaamheid. Bovendien wordt er rondom de fermette heel wat, in Vlaanderen erg schaarse, ruimte verspild.

Duurzaamheid, nieuwe woonconcepten, daglichttoetreding, de context, woonkwaliteit,... dit zijn maar enkele van de vele aspecten waar we, als architect, bij de verbouwing van een fermette in de toekomst over moeten nadenken, tenminste als we het beter willen doen als de 'fermettearchitecten' – waar we zo veel kritiek op hebben - die ons voorgingen. Kortom, we hebben het laatste van de (verbouwde) Vlaamse fermette nog niet gezien!

7. Bibliografie

Artikels

Bronsema H.J., "Verstelijking in Europa", in *Demos*, 23 (2007), 7, p. 8.

De Vos E., "De fermette als woonideaal in Vlaanderen. Architecten, de overheid, het middenveld en enkele bewoners over deze droomwoning tijdens de jaren '60-'70", in *Van Mensen & Dingen. Tijdschrift voor Volkscultuur in Vlaanderen*, 6 (2008) 2, pp. 131-179.

De Vos E., "Het is alzo geen modehuis", in *Ruimte*, 1 (2009) 1, pp. 60-65.

Dirks B., "Eigen kavel eerst; 'Een huis bouwen zit ons Belgen in de genen'", in *de Volkskrant*, 10 maart (2005), p. 15.

Hulsman B., "De tijdsgeest bestaat niet", in *NRC Handelsblad*, 6 januari (2006).

Huysegems F., "Fermettegem", in *De Standaard*, 1 maart (2008).

Kersten G., "Retro-architectuur : net echt of net nep", in *Topos*, 17 (2007) 2, pp. 50-53.

Van Aerschoot P., "Overwegingen bij een duivenhok", in *A+*, (1973) 2, p. 20;

Verbeke A., "Bouwdrift der Belgen", in *NRC Handelsblad*, 22 juli (2009), p. 18.

Z.n., "Designfeit", in *Weekend Knack*, 15 september (2010), p. 24.

Z.n., "Praten over smaak is praten over politiek", in *De Tijd*, 4 maart (2006), p. 11.

Boeken, verhandelingen

Cieraad I., *De elitaire verbeelding van volk en massa; een studie over cultuur*, 1988, Muiderberg: Continho.

Deleu L., *Postfuturismus?*, 1987, Antwerpen: Edition Den Gulden Engel & deSingel.

De Ridder H., *Nazaad*, Een verhaal over morgen, 1997, Tiel: Uitgeverij Lannoo nv.

De Roo N., De Rynck F. en Vandellanoot S., *De stille metamorfose van het Vlaamse Platteland*, 1999, Brugge: Die Keure.

Hoste H., *Bouwen op het platteland*, 1947, Antwerpen-Brussel-Gent-Leuven: N.V. Standaard-Boekhandel.

Ickx W., *De fermette*, 1998, thesis aan de Universiteit van Gent.

Loeckx A. en De Meulder B., *Wonen op zoek naar stedelijkheid, dichtheid en duurzaamheid*. Debatten, realiteiten, perspectieven, 2003, Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap.

Montijn I., *Naar buiten! Het verlangen naar landelijkheid in de 19de en 20ste eeuw*, 2002, Amsterdam: Uitgeverij SUN.

Ryckewaert M., *Trends in de architectuur en de nederzettingen van het wonen*, 2010, rapport van de Onderzoeksgroep Stedenbouw en Architectuur.

Schroijen S., *Aldeneik niet meer: planologisch onderzoek*, 2005, scriptie aan de Provinciale Hogeschool Limburg departement Architectuur.

Vanderlinden F., *De fermette*, 1991, scriptie aan het Provinciaal Hoger Architectuurinstituut.

Van der Ziel T., *Verzet en verlangen: de constructie van nieuwe ruraliteiten rond de mkz-crisis en de trek naar het platteland*, 2003, proefschrift aan de Wageningen Universiteit.

Vande Veire F., *De geplooidde voorstelling: essays over kunst door Frank Vande Veire*, 1997, Brussel: Gevaert.

Van Doremalen T., *Conflict op een taalgrens*, 2005, bachelorscriptie aan de Radboud Universiteit Nijmegen.

Van Herck K., Avermaete T., *Wonen in welvaart: woningbouw en wooncultuur in Vlaanderen 1945-1973*, 2006, Rotterdam: Uitgeverij 010.

Van Wijck A., *Bourdieu, een sociologische visie op smaak*, Aj. 2007- 2008, Provinciale Hogeschool Limburg.

Van Wijck A., *Cursus Socialisatie*, Academiejaar 2007- 2008, Provinciale Hogeschool Limburg.

Veer M. en Tuunter E., *Plattelandstoerisme in Europa, een verkenning van succes en faalfactoren*, 2005, onderzoek in opdracht van Ministerie LNV, Den Haag: Stichting Recreatie Kennis- en Innovatiecentrum.

Verleene K., *Langgevelhoeven in Meeuwen*, 2005, scriptie aan de Provinciale Hogeschool Limburg departement Architectuur.

Z.n., *De landelijke woning*, 1955, Leuven: Boerinnenbond.

Z.n., *De landelijke woning*, 1962, Leuven: Boerinnenbond.

Z.n., *Henk De Smet & Paul Vermeulen: hernemingen, verdichtingen, economie*, 1996, Antwerpen: deSingel.

Z.n., *Landelijk Wonen*, 1987, Leuven: Boerinnenbond.

TV- programma's

TéVé Company, *Het Perfecte Plaatje* [televisiereeks] Vilvoorde, België: VTM. 23 juli 2010.

Peyskens P., *De Vormgevers* [televisiereeks] Brussel, België: Canvas. 30 november 2010.

Webpagina's

Architecten Baert-Libert (n.d.). *Projecten*. Geraadpleegd op 26 januari 2011 op het World Wide Web. <http://www.baert-libert.be/>

Arnou Bouwkantoor (n.d.). *Bouwen met Arnou*. Geraadpleegd op 7 juni 2010 op het World Wide Web. <http://www.arnou.be/woonconcepten/index.lasso>

Bouwbedrijf Woningbouw Blavier (2010). *Modellen en inspiratie*. Geraadpleegd op 26 januari 2011 op het World Wide Web. <http://www.woningenblavier.be/Sleutel-op-de-deur/Inspiratie-bouwen.aspx?key=4&stijlKey=2&left=59>

Buitenplaatsen in Nederland (2011). *Buitenplaats Over-Holland*. Geraadpleegd op 27 december 2010 op het World Wide Web. http://www.buitenplaatsenin nederland.nl/Utrecht_beschrijvingen/Nieuwersluis_OverHolland.html

CAG (2010). *Wie houdt van de fermette?* Geraadpleegd op 21 oktober 2010 op het World Wide Web. http://www.hetvirtueleland.be/tento/index_tento.asp?epoch=1258836129&ID=100280200&hoofdstuk=2¶graaf=4&context=false&Weetjes=false

Delobelle-Depuydt (n.d.). *Info: publicaties*. Geraadpleegd op 26 januari 2011 op het World Wide Web. http://www.delobelle-depuydt.be/info/info_indeel.htm

De Standaard (24 januari 2011). *België versteent verder*. Geraadpleegd op 24 januari 2011 op het World Wide Web. http://www.destandaard.be/artikel/detail.aspx?artikelid=DMF20110124_065

HLN (16 mei 2009). *België quasi volgebouwd*. Geraadpleegd op 13 januari 2011 op het World Wide Web. <http://www.hln.be/hln/nl/2764/milieu/article/detail/855832/2009/05/16/Belgie-quasi-volgebouwd.dhtml>

InfoNu (2 maart 2008). *Wonen: wat zegt u?* Geraadpleegd op 28 januari 2011 op het World Wide Web. <http://mens-en-samenleving.infonu.nl/filosofie/15753-wonen-wat-zegt-u.html>

Kunstbus (n.d.). *Luc Deleu*. Geraadpleegd op 2 januari 2010 op het World Wide Web. <http://www.kunstbus.net/architectuur/luc+deleu.html>

Livos (n.d.). *Bouwstijlen*. Geraadpleegd op 7 juni 2010 op het World Wide Web. http://www.livos.be/nl/_build/_guid/_part/_arch/9529.asp?content=Bouwstijlen

Plus Office Architects (n.d.). *Additie Wintertuin*. Geraadpleegd op 26 januari 2011 op het World Wide Web. <http://www.plusoffice.eu/nl/project/additie-wintertuin>

Prins M. (2010). *Recensie Naar Buiten!* Geraadpleegd op 30 december 2010 op het World Wide Web. <http://historischhuis.nl/recensiebank/review/show/256>

Snoekx R.(n.d.). *Woning Lenaerts-Thijs, Meerhout*. Geraadpleegd op 27 januari 2011 op het World Wide Web. http://www.vai.be/admin/upload/okfiles/20080724150306_JAAR_08_158_161_BROEKX_MUSCH.pdf

Stefan Soenens (n.d.). *Fermette*. Geraadpleegd op 26 januari 2011 op het World Wide Web. <http://www.stefan-soenens.be/vernieuwbouw05.shtml>

TeamConstruct (2010). *Onze woningen*. Geraadpleegd op 7 juni 2010 op het World Wide Web. <http://www.teamconstruct.be/houses-catalog-details.php?lang=nl&id=8>

VTM (n.d.). *Vlaming beschouwt de hoeve als het perfecte huis*. Geraadpleegd op 2 november 2010 op het World Wide Web. <http://vtm.be/het-perfecte-plaatje/vlaming-beschouwt-de-hoeve-als-het-perfecte-huis>

Wikipedia (n.d.). *De Boerderette*. Geraadpleegd op 15 december 2010 op het World Wide Web. <http://nl.wikipedia.org/wiki/Boerderette>

Wikipedia (n.d.). *De Fermette*. Geraadpleegd op 15 december 2010 op het World Wide Web. <http://nl.wikipedia.org/wiki/Fermette>

YouTube (10 januari 2010). *Fermette11.m4v door ElineVandevenne*. Geraadpleegd op 12 januari 1011 op het World Wide Web. <http://www.youtube.com/user/ElineVandevenne#p/a/u/1/omek4YpxnAI>

8. Lijst met bronnen van afbeeldingen

Afbeelding 0.1.1: Van Herck K., Avermaete T., *Wonen in welvaart: woningbouw en wooncultuur in Vlaanderen 1945-1973*, 2006, Rotterdam: Uitgeverij 010. P. 143.

Afbeelding 0.1.2: Fermette Kortekeer (n.d.). *Fermette Kortekeer*. Geraadpleegd op 27 januari 2011 op het World Wide Web. <http://www.fermettekortekeer.be/>

Afbeelding 0.1.3: Van Herck K., Avermaete T., *Wonen in welvaart: woningbouw en wooncultuur in Vlaanderen 1945-1973*, 2006, Rotterdam: Uitgeverij 010. Geen paginanummering.

Afbeelding 0.1.4: Eigen foto.

Afbeelding 0.1.5: Advertentie op www.hebbes.be, geraadpleegd op 6 januari 2011 op het World Wide Web.

Afbeelding 0.1.6: Advertentie op www.hebbes.be, geraadpleegd op 6 januari 2011 op het World Wide Web.

Afbeelding 0.1.7: Advertentie op www.hebbes.be, geraadpleegd op 6 januari 2011 op het World Wide Web.

Afbeelding 0.1.8: Advertentie op www.kapaza.be, geraadpleegd op 6 januari 2011 op het World Wide Web.

Afbeelding 0.1.9: Advertentie op www.kapaza.be, geraadpleegd op 6 januari 2011 op het World Wide Web.

Afbeelding 0.1.10: Baukonzept (2011) *Semi Bungalow*. Geraadpleegd op 30 januari 2011 op het World Wide Web. <http://www.khw-immo.de/pages/deutsch/bestehende-objekte/semi-bungalow.php>

Afbeelding 0.2.1: Uitsnede uit het *Inspiratieboek 2010* van AVL

Afbeelding 0.2.2: Facebook (n.d.), *Het anti-fermette front*. Geraadpleegd op 26 januari 2011 op het World Wide Web. <http://www.facebook.com/group.php?gid=30553855795>

Afbeelding 0.2.3: Bouwonderneming Ooms (2008). *Nieuwbouw*. Geraadpleegd op 30 januari 2011 op het World Wide Web. <http://www.ooms.be/nieuwbouw/vbnieuwbouw.htm>

Afbeelding 1.1.1: Kastelen in Utrecht (13 januari 2010). *Over-Holland*. Geraadpleegd op 26 januari 2011 op het World Wide Web. <http://www.kasteleninutrecht.eu/Over-Holland.htm>

Afbeelding 1.1.2: Digischool (5 oktober 2005). *Letchworth*. Geraadpleegd op 27 januari 2011 op het World Wide Web. <http://www.digischool.nl/ckv2/ckv3/utopia/howard/letchworth.htm>

Afbeelding 1.1.3: Digischool (5 oktober 2005). *Letchworth*. Geraadpleegd op 27 januari 2011 op het World Wide Web. <http://www.digischool.nl/ckv2/ckv3/utopia/howard/letchworth.htm>

Afbeelding 1.1.4: Van Herck K., Avermaete T., *Wonen in welvaart: woningbouw en wooncultuur in Vlaanderen 1945-1973*, 2006, Rotterdam: Uitgeverij 010. P. 84.

Afbeelding 1.1.5: Van Herck K., Avermaete T., *Wonen in welvaart: woningbouw en wooncultuur in Vlaanderen 1945-1973*, 2006, Rotterdam: Uitgeverij 010. Geen paginanummering.

Afbeelding 1.1.6: Hoste H., *Bouwen op het platteland*, 1947, Antwerpen-Brussel-Gent-Leuven: N.V. Standaard-Boekhandel. Cover.

Afbeelding 1.2.1: Wikimedia Commons (n.d.). *File:Ferme1.jpg*. Geraadpleegd op 26 januari 2011 op het World Wide Web. <http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ferme1.jpg>

Afbeelding 1.2.2: Weblog Tuinhistorisch Genootschap Cascade (20 april 2010). *Groen in de stad, thema Nationale Monumentenstudiedag 2010*. Geraadpleegd op 27 januari 2011 op het World Wide Web. <http://cascade1987.web-log.nl/cascade1987/2010/04/index.html>

Afbeelding 1.2.3: Gooi en Vechtstreek (n.d.). *Villa ("Boerderijtje voor burgers")*. Geraadpleegd op 26 januari 2011 op het World Wide Web. <http://www.tgooi.info/bussum/nwgravelandseweg66.php>

Afbeelding 1.2.4: Vlaamsekunstcollectie (n.d.). *Boer op het veld*. Geraadpleegd op 30 januari 2011 op het World Wide Web. [http://www.vlaamsekunstcollectie.be/collection.aspx?p=0848cab7-2776-4648-9003-25957707491a&query=kunstenaar_sort=\[Smet,%20Gustave%20de](http://www.vlaamsekunstcollectie.be/collection.aspx?p=0848cab7-2776-4648-9003-25957707491a&query=kunstenaar_sort=[Smet,%20Gustave%20de)

Afbeelding 1.2.5: Vlaamsekunstcollectie (n.d.). *Boer*. Geraadpleegd op 30 januari 2011 op het World Wide Web. [http://www.vlaamsekunstcollectie.be/collection.aspx?p=0848cab7-2776-4648-9003-25957707491a&query=kunstenaar_sort=\[Servaes,%20Albert\]](http://www.vlaamsekunstcollectie.be/collection.aspx?p=0848cab7-2776-4648-9003-25957707491a&query=kunstenaar_sort=[Servaes,%20Albert])

Afbeelding 1.2.6: Vlaamsekunstcollectie (n.d.). *Boerderij*. Geraadpleegd op 30 januari 2011 op het World Wide Web. [http://www.vlaamsekunstcollectie.be/collection.aspx?p=0848cab7-2776-4648-9003-25957707491a&query=kunstenaar_sort=\[Permeke,%20Constant\]](http://www.vlaamsekunstcollectie.be/collection.aspx?p=0848cab7-2776-4648-9003-25957707491a&query=kunstenaar_sort=[Permeke,%20Constant])

Afbeelding 1.2.7: Fragment uit YouTube (n.d.). *Wij, Heren van Zichem - Toute Belle Mammezel*. Geraadpleegd op 30 januari 2011 op het World Wide Web. <http://www.youtube.com/watch?v=I63QqEqh-Zs>

Afbeelding 1.3.1: Fantastico Italia (14 januari 2008). *Een kleintje – grande passione!* Geraadpleegd op 27 januari 2011 op het World Wide Web. <http://fluffycaroitaly.web-log.nl/>

Afbeelding 1.3.2: Ridelust (18 mei 2009). *New Psychedelic MINI Given To George Harrison's Widow*. Geraadpleegd op 27 januari 2011 op het World Wide Web. <http://www.ridelust.com/new-psychedelic-mini-given-to-george-harrisons-widow/>

Afbeelding 1.3.3: Littleredbook (n.d.). *Volkswagen; China VW Beetle Ads; Old vs. New*. Geraadpleegd op 27 januari 2011 op het World Wide Web. <http://www.littleredbook.cn/2009/02/01/volkswagen-china-vw-beetle-ads-old-vs-new/>

Afbeelding 1.3.4: AlaTest Nederland (2011). *Soundmaster RCD 1300 USB*. Geraadpleegd op 27 januari 2011 op het World Wide Web. <http://alatest.nl/reviews/ghettoblaster/soundmaster-rcd-1300-usb/po3-88062725,122/>

Afbeelding 1.3.5: PRE Consultancy (n.d.). *Brandevoort Helmond*. Geraadpleegd op 27 januari 2011 op het World Wide Web. <http://www.pre-consultancy.com/home.aspx?page=ProcesenProjectmanagement&id=25>

Afbeelding 1.3.6: Advertentie uit *De Weekkrant* van 16 december 2009.

Afbeelding 1.4.1: TeamConstruct (2010). *Onze woningen*. Geraadpleegd op 7 juni 2010 op het World Wide Web. <http://www.teamconstruct.be/houses-catalog-details.php?lang=nl&id=8>

Afbeelding 2.2.1: Z.n., *Henk De Smet & Paul Vermeulen: hernemingen, verdichtingen, economie*, 1996, Antwerpen: deSingel. P. 117.

Afbeelding 2.2.2: Z.n., *Henk De Smet & Paul Vermeulen: hernemingen, verdichtingen, economie*, 1996, Antwerpen: deSingel. P. 37.

Afbeelding 2.2.3: Z.n., *Henk De Smet & Paul Vermeulen: hernemingen, verdichtingen, economie*, 1996, Antwerpen: deSingel. P. 119.

Afbeelding 2.2.4: Uittreksel uit verkavelingsvoorschriften van Sint- Truiden.

Afbeelding 2.2.5: Uittreksel uit verkavelingsvoorschriften van Hoeselt.

Afbeelding 2.3.1: Hugo's bumpers (14 maart 2010). *Operatie trampoline ingraven*. Geraadpleegd op 26 januari 2011 op het World Wide Web. <http://bumpertje.web-log.nl/bumpertje/2010/03/operatie-trampo.html>

Afbeelding 2.3.2: Foto door Anneleen Cornelissen.

Afbeelding 2.4.1: Deleu L., *Postfuturismus?*, 1987, Antwerpen: Edition Den Gulden Engel & deSingel. P. 76.

Afbeelding 2.5.1: Bouwbedrijf Woningbouw Blavier (2010). *Modellen en inspiratie*. Geraadpleegd op 26 januari 2011 op het World Wide Web. <http://www.woningenblavier.be/Sleutel-op-de-deur/Inspiratie-bouwen.aspx?key=22>

Afbeelding 2.5.2: Bouwbedrijf Woningbouw Blavier (2010). *Modellen en inspiratie*. Geraadpleegd op 26 januari 2011 op het World Wide Web. <http://www.woningenblavier.be/Sleutel-op-de-deur/Inspiratie-bouwen.aspx?key=18>

Afbeelding 2.5.3: Bouwbedrijf Woningbouw Blavier (2010). *Modellen en inspiratie*. Geraadpleegd op 26 januari 2011 op het World Wide Web. <http://www.woningenblavier.be/Sleutel-op-de-deur/Inspiratie-bouwen.aspx?key=24>

Afbeelding 2.5.4: Bouwbedrijf Woningbouw Blavier (2010). *Modellen en inspiratie*. Geraadpleegd op 26 januari 2011 op het World Wide Web. <http://www.woningenblavier.be/Sleutel-op-de-deur/Inspiratie-bouwen.aspx?key=11>

Afbeelding 2.6.1: Z.n., *De landelijke woning*, 1955, Leuven: Boerinnenbond. P. 14.

Afbeelding 2.6.2: Z.n., *De landelijke woning*, 1955, Leuven: Boerinnenbond. P. 18.

Afbeelding 2.6.3: Z.n., *De landelijke woning*, 1955, Leuven: Boerinnenbond. P. 9.

Afbeelding 2.6.4: Z.n., *De landelijke woning*, 1955, Leuven: Boerinnenbond. P. 11.

Afbeelding 2.6.5: Z.n., *De landelijke woning*, 1955, Leuven: Boerinnenbond. P. 11.

Afbeelding 2.6.6: Z.n., *De landelijke woning*, 1955, Leuven: Boerinnenbond. P. 11.

Afbeelding 2.6.7: Z.n., *De landelijke woning*, 1955, Leuven: Boerinnenbond. P. 15.

Afbeelding 2.6.8: Z.n., *De landelijke woning*, 1955, Leuven: Boerinnenbond. P. 15.

Afbeelding 2.6.9: Z.n., *De landelijke woning*, 1955, Leuven: Boerinnenbond. P. 15.

Afbeelding 2.6.10: ERA (2009). Geraadpleegd op 27 januari 2011 op het World Wide Web. <http://www.era.be/nl/kopen/immo-te-koop.aspx>

Afbeelding 2.6.11: Able Hands Handyman Services (n.d.). *Able Hands Handyman Services*. Geraadpleegd op 30 januari 2011 op het World Wide Web. <http://www.myablehands.com/index.htm>

Afbeelding 2.6.12: Eigen foto.

Afbeelding 2.6.13: Fragment uit Bien W. en Mertens M., *Suske en Wiske: De Texas Rakkers*, 2009.

Afbeelding 2.6.14: Fragment uit YouTube (n.d.). *Dreft commercial from the 80's* (Dutch). Geraadpleegd op 30 januari 2011 op het World Wide Web. <http://www.youtube.com/watch?v=MbOVkNkvNvg>

Afbeelding 3.1: Eigen foto.

Afbeelding 3.1.1: Econoshock (17 mei 2009). *De ruimtelijke wanorde vanuit de ruimte*. Geraadpleegd op 26 januari 2011 op het World Wide Web. <http://www.econoshock.be/tag/verstedelijking/>

Afbeelding 3.1.2: De Standaard (24 januari 2011). *België versteent verder*. Geraadpleegd op 24 januari 2011 op het World Wide Web. http://www.destandaard.be/artikel/detail.aspx?artikelid=DMF20110124_065

Afbeelding 3.1.3: Bocholt vroeger (n.d.). *Bocholt – Straten, plaatsen,...* Geraadpleegd op 26 januari 2011 op het World Wide Web. <http://www.noordoost.be/bocholt-vroeger/bocholt-locaties.html>

Afbeelding 3.1.4: Eigen foto.

Afbeelding 3.1.5: Eigen foto.

Afbeelding 3.1.6: ImmoBim (2009). *Residentie Olympia*. Geraadpleegd op 27 januari 2011 op het World Wide Web. <http://www.immobim.be/documents/index.php>

Afbeelding 3.1.7: Immo-Top (2011). Geraadpleegd op 31 januari 2011 op het World Wide Web. <http://www.immo-top.be/home.php>

Afbeelding 3.1.8: Domestic makelaars (2009). *Nieuwbouw bij Domestic Makelaars*. Geraadpleegd op 27 januari 2001 op het World Wide Web. <http://www.domestic.be/domesticmakelaars/aanbod/nieuwbouwin-tro.php?id=20>

Afbeelding 3.2.1: Uittreksel uit de bouwplannen van de familie S.-V.

Afbeelding 3.2.2: Uittreksel uit de bouwplannen van de familie C.-M.

Afbeelding 3.2.3: Uittreksel uit de bouwplannen woning P.

Afbeelding 3.2.4: Uittreksel uit de bouwplannen van de familie J.-M.

Afbeelding 3.2.5: Eigen foto.

Afbeelding 3.2.6: Uittreksel uit de bouwplannen van de familie S.

Afbeelding 3.2.7: Uittreksel uit de bouwplannen van de familie S.

Afbeelding 3.2.8: Eigen foto.

Afbeelding 3.2.9: Eigen foto.

Afbeelding 3.2.10: Eigen foto.

Afbeelding 3.2.11: Eigen foto.

Afbeelding 3.2.12: Eigen foto.

Afbeelding 3.2.13: Eigen foto.

Afbeelding 3.2.14: Eigen foto.

Afbeelding 3.3.1: Uittreksel uit de bouwplannen van de familie T.-S.

Afbeelding 3.3.2: Uittreksel uit de bouwplannen woning P.

Afbeelding 3.3.3: Uittreksel uit de bouwplannen van de familie V.-M.

Afbeelding 3.3.4: Uittreksel uit de bouwplannen van de familie V.-M.

Afbeelding 3.3.5: Z.n., *De landelijke woning*, 1955, Leuven: Boerinnenbond. P. 18.

Afbeelding 3.3.6: Z.n., *De landelijke woning*, 1955, Leuven: Boerinnenbond. P. 69.

Afbeelding 3.3.7: De Vos E., "De ferme als woonideaal in Vlaanderen. Architecten, de overheid, het middenveld en enkele bewoners over deze droomwoning tijdens de jaren '60-'70", in *Van Mensen & Dingen. Tijdschrift voor Volkscultuur in Vlaanderen*, 6 (2008) 2, p. 158.

Afbeelding 3.3.8: Uittreksel uit de bouwplannen woning V.

Afbeelding 3.3.9: Uittreksel uit de bouwplannen woning V.

Afbeelding 3.3.10: Uittreksel uit de bouwplannen van de familie J.-M.

Afbeelding 3.3.11: Uittreksel uit de bouwplannen van de familie J.-M.

Afbeelding 3.3.12: Uittreksel uit de bouwplannen van de familie C.-V.

Afbeelding 3.3.13: Uittreksel uit de bouwplannen van de familie C.-V.

Afbeelding 3.3.14: Uittreksel uit de bouwplannen van de familie C.-M.

Afbeelding 3.3.15: Uittreksel uit de bouwplannen van de familie R.-S.

Afbeelding 3.3.16: Eigen foto.

Afbeelding 3.3.17: Uittreksel uit de bouwplannen woning V.

Afbeelding 3.3.18: Uittreksel uit de bouwplannen van de familie B.-G.

Afbeelding 3.4.1: Dakvormen (2009). *Architectuur- Dakvormen*. Geraadpleegd op 30 januari 2001 op het World Wide Web. <http://www.ekbouwadvies.nl/materialen/dak/dakvormen.asp>

Afbeelding 3.4.2: Dakvormen (2009). *Architectuur- Dakvormen*. Geraadpleegd op 30 januari 2001 op het World Wide Web. <http://www.ekbouwadvies.nl/materialen/dak/dakvormen.asp>

Afbeelding 3.4.3: Dakvormen (2009). *Architectuur- Dakvormen*. Geraadpleegd op 30 januari 2001 op het World Wide Web. <http://www.ekbouwadvies.nl/materialen/dak/dakvormen.asp>

Afbeelding 3.4.4: Foto door familie V.-V.

Afbeelding 3.4.5: Eigen foto.

Afbeelding 3.4.6: Eigen foto.

Afbeelding 3.4.7: Eigen foto.

Afbeelding 3.4.8: Uitsnede uit de bouwplannen van de familie R.-S.

Afbeelding 3.4.9: Uitsnede uit de bouwplannen van de familie S.-V.

Afbeelding 3.4.10: Uitsnede uit de bouwplannen van de familie C.-M.

Afbeelding 3.4.11: Eigen foto.

Afbeelding 3.4.12: Eigen foto.

Afbeelding 3.4.13: Uitsnede uit de bouwplannen van de familie J.-M.

Afbeelding 3.4.14: Eigen foto.

Afbeelding 3.4.15: Eigen foto.

Afbeelding 3.4.16: Eigen foto.

Afbeelding 3.4.17: Foto door familie J.-M.

Afbeelding 3.4.18: Uitsnede uit de bouwplannen van de familie J.-M.

Afbeelding 3.4.19: Eigen foto.

Afbeelding 3.4.20: Eigen foto.

Afbeelding 3.4.21: Foto door Gunther Truijen.

Afbeelding 3.4.22: Eigen foto.

Afbeelding 3.4.23: Uitsnede uit de bouwplannen van de familie B.-G.

Afbeelding 3.4.24: Uitsnede uit de bouwplannen van de familie J.-M.

Afbeelding 3.4.25: Uitsnede uit de bouwplannen woning V.

Afbeelding 3.4.26: Eigen foto.

Afbeelding 3.4.27: Eigen foto.

Afbeelding 3.4.28: Eigen foto.

Afbeelding 3.4.29: Uitsnede uit de bouwplannen van de familie B.-B.

Afbeelding 3.4.30: Schets van woning uit de bouwplannen van de familie E.-W.

Afbeelding 3.4.31: Eigen foto.

Afbeelding 3.4.32: Eigen foto.

Afbeelding 3.4.33: Uitsnede uit de bouwplannen van de familie B.-G.

Afbeelding 3.4.34: Eigen foto.

Afbeelding 3.4.35: Eigen foto.

Afbeelding 3.4.36: Uitsnede uit de bouwplannen van de familie V.-S.

Afbeelding 3.4.37: Uitsnede uit de bouwplannen van de familie C.-V.

Afbeelding 3.4.38: Eigen foto.

Afbeelding 3.4.39: Foto door Gunther Truijen.

Afbeelding 3.4.40: Eigen foto.

Afbeelding 3.4.41: Eigen foto.

Afbeelding 3.5.1: Z.n., *De landelijke woning*, 1955, Leuven: Boerinnenbond. P. 93.

Afbeelding 3.5.2: Foto door Gunther Truijen.

Afbeelding 3.5.3: Foto door Gunther Truijen.

Afbeelding 3.5.4: Eigen foto.

Afbeelding 3.5.5: Foto door familie P.

Afbeelding 3.5.6: Foto door familie V.-V.

Afbeelding 3.5.7: Eigen foto.

Afbeelding 3.5.8: ERA (n.d.). *Huis te koop*. Geraadpleegd op 30 januari 2011 op het World Wide Web. <http://www.era.be/kantoorwebsites/nl/aanbod/panddetail.aspx?objectid=269973&mak=GOV>

Afbeelding 3.5.9: Foto door familie V.-V.

Afbeelding 3.5.10: Eigen foto.

Afbeelding 4.1.1: Eigen foto's.

Afbeelding 4.1.2: Eigen foto's.

Afbeelding 4.1.3: Stessens (2007). *Realisaties*. Geraadpleegd op 30 januari 2011 op het World Wide Web. <http://www.stessens.be/stessens/public/realizations.asp?type=Open&style=Pastorie>

Afbeelding 4.2.1: Van Cauteren P., *Guillaume Bijl. Installations & compositions*, 2008, Gent: S.M.A.K. P. 121.

Afbeelding 4.2.2: Afbeelding door Eline Vandevenne.

Afbeelding 4.2.3: Afbeelding door Eline Vandevenne.

Afbeelding 4.2.4: Fragment uit YouTube (10 januari 2010). *Fermette11.m4v* door ElineVandevenne. Geraadpleegd op 12 januari 2011 op het World Wide Web. <http://www.youtube.com/user/ElineVandevenne#p/a/u/1/omek4YpxnAI>

Afbeelding 4.2.5: Fragment uit YouTube (10 januari 2010). *Fermette11.m4v* door ElineVandevenne. Geraadpleegd op 12 januari 2011 op het World Wide Web. <http://www.youtube.com/user/ElineVandevenne#p/a/u/1/omek4YpxnAI>

Afbeelding 4.2.6: Afbeelding door Eline Vandevenne.

Afbeelding 4.2.7: Afbeelding door Eline Vandevenne.

Afbeelding 4.2.8: Fragment uit YouTube (10 januari 2010). *Fermette11.m4v* door Eline Vandevenne. Geraadpleegd op 12 januari 2011 op het World Wide Web. <http://www.youtube.com/user/ElineVandevenne#p/a/u/1/omek4YpxnAI>

Afbeelding 4.2.9: Fragment uit YouTube (10 januari 2010). *Fermette11.m4v* door Eline Vandevenne. Geraadpleegd op 12 januari 2011 op het World Wide Web. <http://www.youtube.com/user/ElineVandevenne#p/a/u/1/omek4YpxnAI>

Afbeelding 5.2.1: Foto door familie P.

Afbeelding 5.2.2: Foto door familie P.

Afbeelding 5.2.3: Foto door familie P.

Afbeelding 5.2.4: Eigen foto.

Afbeelding 5.2.5: Eigen foto.

Afbeelding 5.2.6: Eigen foto.

Afbeelding 5.2.7: Eigen foto.

Afbeelding 5.2.8: Eigen foto.

Afbeelding 5.2.9: Foto door Architecten Delobelle bvba.

Afbeelding 5.2.10: Foto door Architecten Delobelle bvba.

Afbeelding 5.2.11: Foto door Architecten Delobelle bvba.

Afbeelding 5.2.12: Foto door Architecten Delobelle bvba.

Afbeelding 5.2.13: Foto door Architecten Delobelle bvba.

Afbeelding 5.2.14: Foto door Architecten Delobelle bvba.

Afbeelding 5.2.15: Foto door Architecten Delobelle bvba.

Afbeelding 5.2.16: Foto door Architecten Delobelle bvba.

Afbeelding 5.2.17: Foto door Architecten Delobelle bvba.

Afbeelding 5.3.1: Foto door familie J.-M.

Afbeelding 5.3.2: Eigen foto.

Afbeelding 5.3.3: Eigen foto.

Afbeelding 5.3.4: Uitsnede uit de bouwplannen van de familie Bo.

Afbeelding 5.3.5: Eigen foto.

Afbeelding 5.3.6: Plus Office Architects (n.d.). *Additie Wintertuin*. Geraadpleegd op 26 januari 2011 op het World Wide Web. <http://www.plusoffice.eu/nl/project/additie-wintertuin>

Afbeelding 5.3.7: Plus Office Architects (n.d.). *Additie Wintertuin*. Geraadpleegd op 26 januari 2011 op het World Wide Web. <http://www.plusoffice.eu/nl/project/additie-wintertuin>

Afbeelding 5.3.8: Plus Office Architects (n.d.). *Additie Wintertuin*. Geraadpleegd op 26 januari 2011 op het World Wide Web. <http://www.plusoffice.eu/nl/project/additie-wintertuin>

Afbeelding 5.3.9: Plus Office Architects (n.d.). *Additie Wintertuin*. Geraadpleegd op 26 januari 2011 op het World Wide Web. <http://www.plusoffice.eu/nl/project/additie-wintertuin>

Afbeelding 5.3.10: Plus Office Architects (n.d.). *Additie Wintertuin*. Geraadpleegd op 26 januari 2011 op het World Wide Web. <http://www.plusoffice.eu/nl/project/additie-wintertuin>

Afbeelding 5.3.11: Plus Office Architects (n.d.). *Additie Wintertuin*. Geraadpleegd op 26 januari 2011 op het World Wide Web. <http://www.plusoffice.eu/nl/project/additie-wintertuin>

Afbeelding 5.4.1.1: Foto door Avenir architecten.

Afbeelding 5.4.1.2: Foto door Avenir architecten.

Afbeelding 5.4.1.3: Foto door Avenir architecten.

Afbeelding 5.4.1.4: Uitsnede uit plannen door Avenir architecten.

Afbeelding 5.4.1.5: Cools Architectuur (n.d.). *Verbouwing woning VDB-M te Kalmthout*. Geraadpleegd op 30 januari 2011 op het World Wide Web. <http://www.coolsarchitectuur.be/?p=185#7>

Afbeelding 5.4.1.6: Cools Architectuur (n.d.). *Verbouwing woning VDB-M te Kalmthout*. Geraadpleegd op 30 januari 2011 op het World Wide Web. <http://www.coolsarchitectuur.be/?p=185#7>

Afbeelding 5.4.1.7: Cools Architectuur (n.d.). *Verbouwing woning VDB-M te Kalmthout*. Geraadpleegd op 30 januari 2011 op het World Wide Web. <http://www.coolsarchitectuur.be/?p=185#7>

Afbeelding 5.4.1.8: Cools Architectuur (n.d.). *Verbouwing woning VDB-M te Kalmthout*. Geraadpleegd op 30 januari 2011 op het World Wide Web. <http://www.coolsarchitectuur.be/?p=185#7>

Afbeelding 5.4.2.1: Foto door Stefan Soenens.

Afbeelding 5.4.2.2: Foto door Stefan Soenens.

Afbeelding 5.4.2.3: Uitsnede uit plannen door Stefan Soenens.

Afbeelding 5.4.2.4: Uitsnede uit plannen door Stefan Soenens.

Afbeelding 5.4.2.5: Foto door Stefan Soenens.

Afbeelding 5.4.2.6: Foto door Stefan Soenens.

Afbeelding 5.4.2.7: Foto door Stefan Soenens.

Afbeelding 5.4.2.8: Foto door Stefan Soenens.

Afbeelding 5.4.2.9: Afbeelding door CAAN architecten.

Afbeelding 5.4.2.10: Afbeelding door CAAN architecten.

Afbeelding 5.4.2.11: Afbeelding door CAAN architecten.

Afbeelding 5.4.2.12: Foto door CAAN architecten.

Afbeelding 5.4.2.13: Foto door CAAN architecten.

Afbeelding 5.4.2.14: Architecten Baert-Libert (n.d.). *Projecten*. Geraadpleegd op 26 januari 2011 op het World Wide Web. <http://www.baert-libert.be/>

Afbeelding 5.4.2.15: Architecten Baert-Libert (n.d.). *Projecten*. Geraadpleegd op 26 januari 2011 op het World Wide Web. <http://www.baert-libert.be/>

Afbeelding 5.4.3.1: Foto door Avenir architecten.

Afbeelding 5.4.3.2: Uitsnede uit plannen door Avenir architecten.

Afbeelding 5.4.3.3: Uitsnede uit plannen door Avenir architecten.

Afbeelding 5.4.3.4: Afbeelding door Avenir architecten.

Afbeelding 5.4.3.5: Foto door Avenir architecten.

Afbeelding 5.4.3.6: Foto door Avenir architecten.

Afbeelding 5.4.3.7: Foto door Architecten Delobelle bvba.

Afbeelding 5.4.3.8: Foto door Architecten Delobelle bvba.

Afbeelding 5.4.3.9: Foto door Architecten Delobelle bvba.

Afbeelding 5.4.3.10: Foto door Architecten Delobelle bvba.

Afbeelding 5.4.3.11: Foto door Architecten Delobelle bvba.

Afbeelding 5.4.3.12: Foto door Architecten Delobelle bvba.

Afbeelding 5.4.3.13: Foto door Architecten Delobelle bvba.

Afbeelding 5.4.3.14: Foto door Marc Van Schuylenbergh.

Afbeelding 5.4.3.15: Foto door Marc Van Schuylenbergh.

Afbeelding 5.4.4.1: Uitsnede uit plannen door Declerck – Daels, Architecten.

Afbeelding 5.4.4.2: Uitsnede uit plannen door Declerck – Daels, Architecten.

Afbeelding 5.4.4.3: Uitsnede uit plannen door Declerck – Daels, Architecten.

Afbeelding 5.4.4.4: Uitsnede uit plannen door Declerck – Daels, Architecten.

Afbeelding 5.4.4.5: Afbeelding door Declerck – Daels, Architecten.

Afbeelding 5.4.4.6: Afbeelding door Declerck – Daels, Architecten.

Afbeelding 5.4.4.7: Afbeelding door Declerck – Daels, Architecten.

Afbeelding 5.4.4.8: Afbeelding door Declerck – Daels, Architecten.

Afbeelding 5.4.4.9: Afbeelding door Declerck – Daels, Architecten.

Afbeelding 5.4.4.10: Foto door Christiaan m.j. Stockx.

Afbeelding 5.4.4.11: Foto door Christiaan m.j. Stockx.

Afbeelding 5.4.4.12: Uitsnede uit plannen door Christiaan m.j. Stockx.

Afbeelding 5.4.4.13: Uitsnede uit plannen door Christiaan m.j. Stockx.

Afbeelding 5.4.4.14: Uitsnede uit plannen door Christiaan m.j. Stockx.

Afbeelding 5.4.4.15: Foto door Christiaan m.j. Stockx.

Afbeelding 5.4.4.16: Foto door Christiaan m.j. Stockx.

Afbeelding 5.4.4.17: Foto door Christiaan m.j. Stockx.

Afbeelding 5.4.4.18: Foto door Christiaan m.j. Stockx.

Afbeelding 5.4.4.19: Foto door Christiaan m.j. Stockx.

Afbeelding 5.4.4.20: Foto door Christiaan m.j. Stockx.

Afbeelding 5.4.4.21: Foto door Christiaan m.j. Stockx.

Afbeelding 5.4.4.22: Foto door Christiaan m.j. Stockx.

Afbeelding 5.4.4.23: Foto door Christiaan m.j. Stockx.

Afbeelding 5.4.4.24: Uitreksel uit plannen door Christiaan m.j. Stockx.

Afbeelding 5.4.4.25: Uitreksel uit plannen door Christiaan m.j. Stockx.

Afbeelding 5.4.4.26: Uitreksel uit plannen door Christiaan m.j. Stockx.

Afbeelding 5.4.4.27: Foto door Christiaan m.j. Stockx.

Afbeelding 5.4.4.28: Foto door Christiaan m.j. Stockx.

Afbeelding 5.4.4.29: Foto door Christiaan m.j. Stockx.

Afbeelding 5.4.4.30: Foto door Christiaan m.j. Stockx.

Afbeelding 5.4.4.31: Fragment uit Peyskens P., *De Vormgevers* [televisiereeks] Brussel, België: Canvas. 30 november 2010.

Afbeelding 5.4.4.32: Foto door 51N4E.

Afbeelding 5.4.4.33: Foto door 51N4E.

Afbeelding 5.4.4.34: Foto door 51N4E.

Afbeelding 5.4.4.35: Foto door 51N4E.

Afbeelding 5.4.4.36: Foto door 51N4E.

Afbeelding 5.4.4.37: Foto door 51N4E.

Afbeelding 5.4.4.38: Uitreksel uit plannen door 51N4E.

Afbeelding 5.4.4.39: Foto door 51N4E.

Afbeelding 5.4.4.40: Foto door 51N4E.

Afbeelding 5.4.4.41: Foto door 51N4E.

Afbeelding 5.4.4.42: Foto door 51N4E.

Afbeelding 5.5.1: Eigen foto.

Afbeelding 5.5.2: Eigen foto.

Afbeelding 5.5.3: Eigen foto.

Afbeelding 5.5.4: Eigen foto.

Afbeelding 6.1: Bouwbedrijf Woningbouw Blavier (2010). *Modellen en inspiratie*. Geraadpleegd op 26 januari 2011 op het World Wide Web. <http://www.woningenblavier.be/Sleutel-op-de-deur/Inspiratie-bouwen.aspx?key=10&left=30.799999999999955>

Afbeelding 6.2: Architecten Broekx-Schiepers (n.d.). *Eengezinswoning Meerhout*. Geraadpleegd op 30 januari 2011 op het World Wide Web. <http://www.broekx-schiepers.be/?project=6&foto=1>

Afbeelding 6.3: Architecten Broekx-Schiepers (n.d.). *Eengezinswoning Meerhout*. Geraadpleegd op 30 januari 2011 op het World Wide Web. <http://www.broekx-schiepers.be/?project=6&foto=4>

Afbeelding 6.4: Eigen afbeelding.

Afbeelding 6.5: Eigen afbeelding.

Afbeelding 6.6: Eigen afbeelding.

Afbeelding 6.7: Eigen afbeelding.

Afbeelding 6.8: Eigen afbeelding.

Afbeelding 6.9: Eigen afbeelding.

Afbeelding 6.10: Eigen afbeelding.

